

40547 k-1

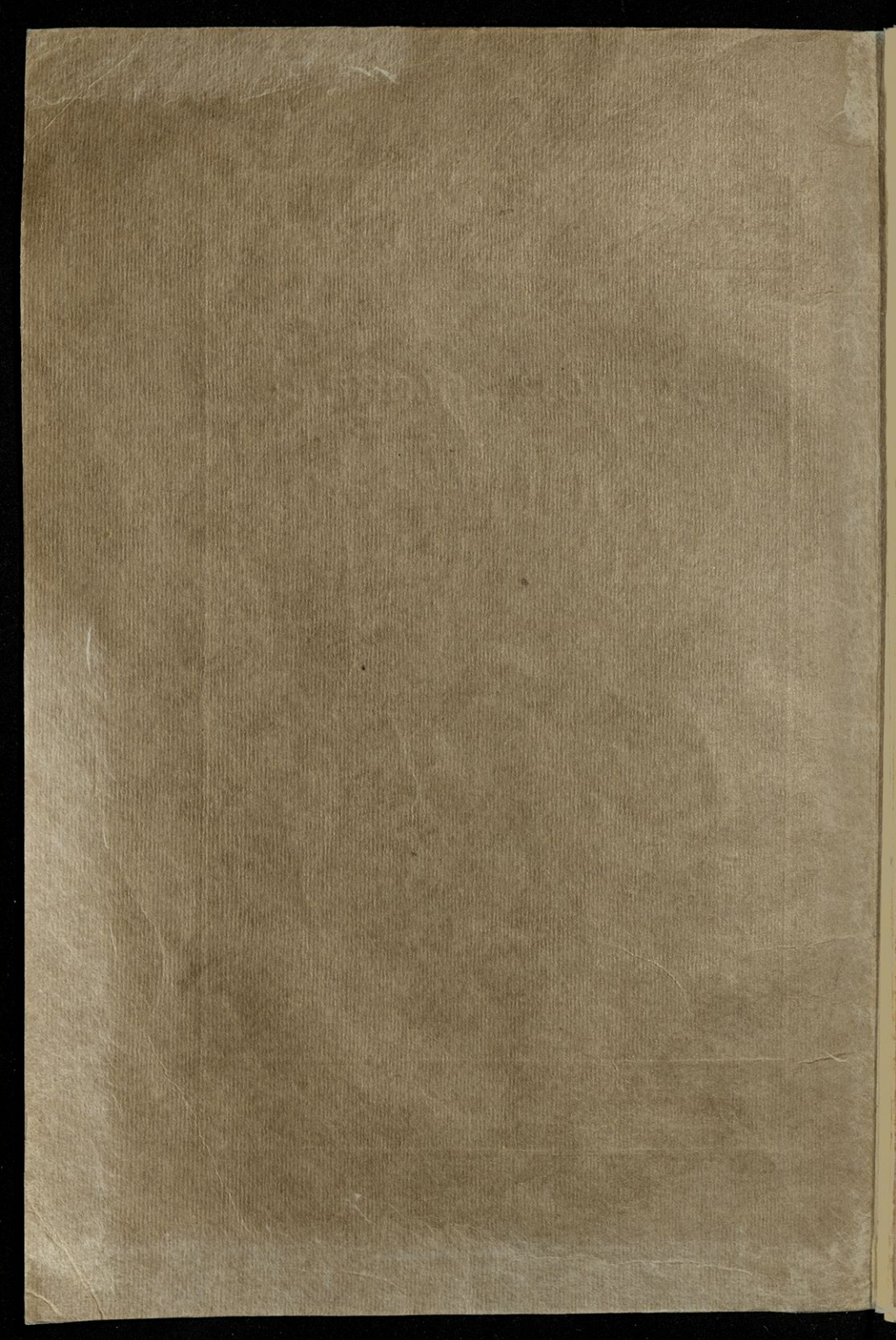
Zbirka političnih, gospodarskih in
socialnih spisov. — :: 1. zvezek. ::

DR. ALOJZ ZALOKAR:

O LJUDSKEM ZDRAVIJU.

Izdala in založila Tiskovna zadruga v Ljubljani.
V Ljubljani 1918. — Natisnila Narodna tiskarna.

Hautey

Dr. Alojz Zalokar:

O ljudskem zdravju.

Poglavja iz socijalne medicine.

Ljubljana 1918.

Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani.

Tisnila „Narodna tiskarna“.

Kopir

Dr. Alojz Zolotarj

O ljudekrm zgrajiva.

Boglavja iz socialne medicine

in h h

40547

IN = 30002810

Ljubljana 1918.
Zvezna Narodna knjiznica v Ljubljani.
Nacionalna knjižnica Ljubljana.

Predgovor.

Besedi »ljudsko zdravje« lahko damo mnogoliko vsebino. Saj govorimo o zdravem in nezdravem gospodarstvu, o zdravi in nezdravi politiki, o zdravi in nezdravi morali.

Pričujoče razprave se pečajo z ljudskim zdravjem v smislu najnovejše panoge medicinske vede — v smislu socialne medicine. Socialni medicinec se ne more omejiti strogo na medicinsko vedo, temveč mora pogosto stopati na druga polja: narodnogospodarsko, sociološko, in se ne sme izogibati niti politiki, ako si hoče pravilno razlagati zvezo med zdravstvenimi pojavi in realnim življenjem.

Naša doba — doba svetovne vojske in z njo zvezanega umiranja in bolehanja — zahteva tudi od Slovencev, da se intenzivneje pobrigamo za socialno stran medicine.

Morda bomo v kratkem sami odločali o svoji usodi, o svojem življenju in zdravju in tačas bo treba graditi solidno na trdni znanstveni podlagi. Glavni namen moje brošure je, da vzbudim zanimanje za nekatera najvažnejša vprašanja socialnega zdravstva, ki bodo zahtevala takojšnje rešitve. Pri tem bo moral sodelovati ne samo medicinec, ampak še v večji meri politik, administrativni jurist, narodni gospodar.

Opiral sem se največ na uradne podatke in nemško strokovno literaturo. Odtod tudi izhajajo pomanjkljivosti glede naših domačih razmer. Upam, da bodo poznejša raziskavanja naših znanstvenikov pojasnila še marsikaj, česar si s sedanjimi pomočki ni mogoče razložiti.

I.

Uvod.

Predpogoj za obstanek in bodočnost malega naroda je premišljena, smotrena uporaba vseh sil, ki ležijo v njem. V svojem bistvu je gospodarstvo malega naroda pravtako kot gospodarstvo posameznika. Gospodar, ki razpolaga z majhnimi sredstvi, mora uravnati svoje izdatke po svojih dohodkih, mora po dobro preudarjenih proračunih urediti svoja podjetja in točno beležiti izgubo in dobiček, prirastek in odpadek. Spoznati mora slabe strani svojega podjetja in skušati popraviti, kar je nepotrebne. Čim manjši je kapital, tem vestnejše mora biti gospodarstvo. Kakor je velika razlika med obrtnikom, ki računa s stotaki, in veleindustrijalcem, ki razsiplje milijone, ravno tako velika je razlika med narodom, kateremu se prištevajo stotisoči, in med narodom, ki šteje milijone in milijone članov.

Eden izmed najmanjših narodov je slovenski narod. Zato mu je vestno in solidno gospodarstvo z narodnim premoženjem potrebnejše nego mogočnim sosedom.

Kapital, ki leži v njegovih domačih tleh in v maloštevilnih trgovskih in industrijskih podjetjih, ni njegova glavna sila, važnejša in pomembnejša je sila, ki leži v njegovem ljudstvu, v podjetnosti, delavnosti in odpornosti njegovih članov. To je naš kapital, ki ga niso uničila stoletja tlačanstva, okrutnosti in zatiranja, to je naš kapital, ki ga je treba varovati, množiti, da nam prinese bodočnost jasnejših dni. Tak je slovenski narod, kakor mlad človek, ki stopa v svet brez premoženja sicer, toda s trdno voljo, krepko delavno roko in bistrim razumom. To je njegova — če ne edina — pa najvažnejša glavnica.

Potemtakem je ena najvažnejših točk v računu malega naroda, število njegovih članov in njihova kakovost. O tem osnovnem kapitalu mora biti natančno poučen, zasledovati mora vse njegove izpremembe, naraščanje in padanje, boljšanje in slabšanje. Na podlagi statističnih podatkov se mora reševati in odločevati o vseh za narod potrebnih napravah, vse narodno delovanje se mora

urediti tako, da se število članov množi in da se kakovost ljudskega materiala dviga.

Proučevanje naraščanja ali padanja narodnega števila ni enostavno, ker je treba računati z mnogoterimi in mnogobrojnimi vplivi. Gospodarsko stanje, religija, etični nazori, tradicionalne navade, zdravstveno stanje: vsi ti heterogeni činitelji kažejo svoj vpliv na skupno število in se koncem koncev izražajo v številkah, ki nam pripovedujejo, ali narod številno napreduje ali nazaduje. Končni rezultat nam kaže uradna statistika — v kolikor ji smemo Slovenci iz občeznanih vzrokov zaupati — dovolj jasno, težkoče pa se začno takoj, ko si hočemo pojasniti posamezne vzroke in pogoje, od katerih je narodno napredovanje odvisno.

Najlažje se da opredeliti vpliv narodno-gospodarskega položaja — in o tem vplivu smo bili Slovenci v resnici najboljše poučeni. Leto za letom rastoče število ljudi, ki so bežali iz domovine zaradi težkih, mnogokje neznosnih gospodarskih razmer, je tvorilo v vsakoletni narodni bilanci občutno izgubo. »Skoraj tretjino sedanjega našega števila je v petdesetih letih vzela tujina,« pravi J. Mačkovšek v Slovanskem svetu.

Izseljencem, ki so utonili v svetovnem morju in so nenadomestljivo izgubljeni za narod, so se pridruževale izgube, ki jih je narod utrpel na svojih lastnih tleh, izgube vsled potujčevanja, ki ne izvirajo toliko iz naših slabih gospodarskih prilik, kolikor iz politične odvisnosti od sosednih močnejših in številnejših narodov.

Gospodarska beda in politična odvisnost sta jemala narodu možnost, da bi se bil številno nemoteno razvijal. Enak pojav lahko zasledujemo tudi pri drugih malih narodih, ki so gospodarsko tlačeni in politično odvisni. Toda maloštevilnost naroda le tedaj tako neugodno vpliva na narodovo naraščanje, ako je zvezana z gospodarsko in politično odvisnostjo, dočim narod, ki je po številu sicer majhen, toda uživa gospodarsko in politično svobodo, napreduje nemoteno in neovirano.

Pri nas se je o tem mnogo govorilo in pisalo in položaj je bil vsakomur jasen. Uradna štetja so nam pokazala, da nesporno nazadujemo. Leta 1851. smo tvorili še 6'10% vsega avstrijskega prebivalstva, leta 1900. samo 4'65%, in v naslednjih desetih letih do leta 1910. se je naš odstotek zopet znižal na 4'48%. Res je sicer, da je absolutno število rastle od desetletja do desetletja, toda naši sosedje so številno še hitreje napredovali. Mnenje, da smo morda zaradi počasnejšega naravnega razmnoževanja nazadovali, je nepravilno. Nazadovali smo vsled izseljevanja in potujčevanja.

Če bi se ta proces vršil v isti meri dalje, bi tvorili Slovenci čez dobrih sto let le še 1% vsega avstrijskega prebivalstva . . . Narodna smrt bi bila neizogibna.

Iz pravilnega spoznavanja preteče nevarnosti se je rodilo stremljenje po odpomoči. Na narodno-gospodarskem polju in na polju ljudskega šolstva se je začelo živahno delo, ki je obetalo lepih uspehov.

Spričo tega, da so se gospodarski in politični vplivi tako jasno kazali v narodni bilanci, jim je bila posvečena posebna pozornost, dočim je stopilo vprašanje, kakšen vpliv ima naravna fizična sila in narodno zdravje na napredovanje naroda, v ozadje. Tega enostranskega presojanja je bilo deloma krivo jako razširjeno in navidezno utemeljeno optimistično naziranje, da smo Slovenci fizično zdrav, krepak in plodovit narod. Tako je trdil Mačkovšek v knjigi »Slovanski svet«: »Naša življenska sila ni slaba; krepka je dovolj, da kljubuje z vspehom vsem sovražnikom, ki nas obdajajo.«

Taka splošna trditev seveda prijetno doni domoljubnim ušesom, toda nevarna je, ker odvrta pozornost od proučevanja narodnega zdravja in vstvarja preveliko samozaupanje in pretirano samozavest. In res doslej še nismo slišali, da bi se bil kdo temeljiteje bavil z zdravstvom slovenskega naroda, da bi bil kdo s kritičnimi študijami podprl ali ovrgel zgornjo trditev. Tudi se še ni zgodilo, da bi bili tako kakor v narodnem gospodarstvu in šolstvu stopili na lastne noge in si po principu samopomoči pomagali. Kar se je pri nas sklenilo ali storilo za narodno zdravje, vse je prišlo z Dunaja, od uradnih miz, iz lastne inicijative slovenskih odgovornih mest se ni izvršilo ničesar. Če je vendar tuptatam kdo kaj poskušal, je naletel na nerazumevanje in celo na odpor. Ni se pač še uveljavilo prepričanje, da je narodno zdravje ravno tako velike važnosti ko narodno gospodarstvo ali narodno šolstvo.

Razen tega smo se Slovenci radi sklicevali na to, da smo veja mogočnega slovanskega debla, ki kaže visoko plodovitost in neizcrpano silo mladega naroda. Celo v znanstvenih krogih se je širilo napačno mnenje. Profesor Srdinko je v »Časopisu lékařův českých« leta 1908. sklepal na podlagi statističnih podatkov, »da so deloma Slovani, ki podajajo Avstriji prevažni ljudski material, deloma da se mora število Slovanov (tudi ko bi se gotov del odnarodil) stalno večati in število Nemcev padati na temelju večje reprodukcijske sile, ki je v organizmu Slovanov.«

Ta sklep je, v kolikor se tiče celokupnega avstrijskega Slovanstva, upravičen, ni pa kratomalo veljaven tudi za slovenski narod. Vzhodni avstrijski Slovani — Poljaki in Rusini — živijo v popolnoma drugačnih kulturnih in gospodarskih razmerah nego Slovenci (in tudi Čehi) in kažejo zaraditega tako visoko plodovitost, kakor nobeden drug narod v Avstriji. Pri nas pa je plodovitost znatno manjša in komaj nekaj večja od plodovitosti Nemcev. Nadalje tudi nimamo nikakih dokazov za to, da bi bil slovanski or-

ganizem (v biološkem pomenu) plodovitejši nego nemški. Res je sicer, da se celó v nemških znanstvenih krogih govori, da je slovansko pleme plodovitejše nego nemško, toda ta trditev je že skoro popolnoma ovržena, ker je dognano, da visoko število porodov pri Poljaki in Rusih nikakor ni izraz močnejšega in plodovitejšega narodnega organizma, temveč samo izraz drugačnih kulturnih in gospodarskih razmer. Iz teh vzrokov bi bilo napačno, ko bi se Slovenci sklicevali na visoko slovansko plodovitost in iz tega sklepali na boljšo bodočnost.

Optimistično naziranje o krepki življenjski sili slovenskega naroda je potrebno kritične revizije. Bolje je, da spoznamo svoje slabosti in napake, nego da se slepo zanašamo na neko domnevano življenjsko energijo in se hvalimo z neodoljivo fizično silo slovenskega ljudstva.

Pojem »življenjska sila naroda« izvirja iz naziranja, ki se je v zadnjih desetletjih uveljavilo v znanosti na podlagi naravoslovskih študij. Narod je po modernem pojmovanju biološka enota, »je osebnost z večjim obsegom in manjšo vsebino ko posameznik«, kakor pravi Rudolf Kjellén v knjigi »Der Staat als Lebensform.« Zato je logično, če se mu pripisuje tudi posebna življenjska sila v biološkem smislu. Toda sestavine te takoimenovane življenjske sile so tako mnogovrstne, da jih ni mogoče proučiti samo po metodah biologije, da marveč potrebujemo tudi še drugih panog človeškega znanja, če si jo hočemo pravilno raztolmačiti.

Znanstvenik, ki hoče zasledovati pojave narodnega življenja kot pojave neke notranje biološke življenjske sile, mora pogosto zajemati iz drugih socialnih znanosti: iz sociologije, iz nauka o narodnem gospodarstvu in iz nauka o državi. Ravno tako mora medicinec, ki proučuje narodno zdravje, klicati na pomoč socialne vede, ki se pečajo z narodom in njegovim življenjem. Le na ta način se dà razjasniti marsikaj, česar medicina s svojimi sredstvi ne bi mogla pojasniti. Če hočemo torej razpravljati o narodnem zdravju, moramo pogosto povprašati za svet politika, sociologa, nacionalnega ekonoma itd.

Najvažnejša biološka lastnost naroda je neprestano prerajanje in prenavljanje, rojstva poedincev in umiranje poedincev. Porodi dajejo narodu podmladek, smrt mu jemlje doživle, bolne in slabotne ljudi. Da si torej točno predstavljamo notranje narodno prenavljanje, moramo vedeti, kolika je njegova plodovitost in kakšni so vzroki, ki jo večajo ali manjšajo, in kolika je umrljivost in od katerih okolišnin je odvisna. Razlika med plodovitostjo in umrljivostjo, ali natančneje izraženo: razlika med številom porodov in številom smrtnih slučajev, kaže, kako narod napreduje ali nazaduje z ozirom na število svojih članov (izvzemši

vse druge vplive, izmed katerih je glavni izseljevanje). Čim večja je plodovitost in čim manjša je umrljivost, tem večji je naravni prirastek. Pod tem imenom razumevamo ono število, ki nam pove, koliko ljudi se je več rodilo nego jih je umrlo. Od naravnega prirastka je odvisna bodočnost naroda v biološkem smislu. V slučaju, da je umrljivost večja nego plodovitost, nastane primanjkljaj, ki pomeni narodu pogubo. Narod ne more več nadomeščati izgub, ki mu jih prizadene smrt, in mora polagoma umirati. Izmed sedaj živelih narodov so Francozi že jako blizu temu usodnemu položaju.

Če presojamo te biološke lastnosti pri slovenskem narodu, če tehtamo njegovo plodovitost in umrljivost in računamo naravni prirastek, si moramo biti vedno v svesti, da zavzema slovenski narod izjemno stališče zaradi svoje maloštevilnosti. Mnogomilijonski narodi lažje prenašajo majhne izgube, zanje ni tako velikega pomena, če je včasih naravni prirastek nekoliko manjši, nasprotno pa je za Slovence ogromnega pomena, da se rodi mnogo več ljudi nego jih umre, ker so naše izgube vsled izseljevanja in potujčevanja tako velike, da jih more nadomestiti le v resnici velik naravni prirastek.

Še veliko težje nego vprašanje o številnem narodnem prirastku je vprašanje o kakovosti potomstva. V suhih statističnih številkah je pač izraženo splošno narodno stanje in deloma se da iz njih sklepati, kakšne fizične sile ležijo v narodu, toda iz števil se ne da razbrati, kakšna je resnična notranja fizična sila, kakšno zdravstveno stanje, kolika je notranja vrednost. Če poznamo na pr. samo število porodov, ne moremo iz tega števila sklepati, kakšni so novorojeni, ali so krepki in zdravi, ali degenerirani in bolehní. Poznamo samo kvantiteto, ne pa kvalitete.

V tem oziru nam nudi važen pripomoček rekrutiranje vojakov, ker nam pove število za vojake sposobnih fantov, v koliki meri in v kakšnem številu je en letnik (seveda samo moški) fizično zdrav in torej sposoben za vojaško službo. Nadalje se da sklepati tudi iz šolskih otrok, ki stoje v modernih državah pod zdravniškim nadzorstvom. Šolskim zdravnikom je dana prilika, da statistično natančno preiščejo ves material šolskih otrok in si ustvarijo sodbo o fizični kakovosti. Kako, s kakšnimi sredstvi in metodami se da to doseči, spada v ožji delokrog šolskih zdravnikov.

Pri nas bo treba tudi na teh poljih ledino orati. Doslej se še skoro nič ni izvršilo, toda skrb za lastni obstanek nas bo prisilila, da tudi tu začnemo z delom. Šele pozneje, ko bodo strokovnjaško obdelane vse panoge, tičočee se narodnega zdravstva, bo mogoče presoditi, kakšno je pravzaprav narodno zdravje, kakšna je narodna življenjska sila.

Za enkrat mora zadostovati, da sestavimo račun o tem, kar je že dognano ali kar se da iz podatkov, ki so na razpolago, dognati. Poglobljenje in razširjenje našega znanja nam mora prinesiti bodočnost.

En del — moralni del — takoimenovanega problema malega naroda' je izrazil že l. 1870. Davorin Trstenjak, ko je zahteval: »Pri nas mora biti, ker smo majhen narod, vsak narodnjak **velik značaj!**« Drugi del — biološki del — bi se dal izraziti s stavkom: »Pri nas mora biti, ker smo majhen narod, vsak poedinec fizično popolnoma **zdrav.**«

Če izpolnimo ti dve zahtevi, oziroma da vsaj poskusimo izpolniti ju, je problem malega naroda rešen. »Mens sana in corpore sano« je sicer stara resnica, toda uvaževana je še vedno premalo, še vedno se premalo stori, da bi se obistinila, in še vedno nam služi samo za dekoracijo knjig in lepih govorov.

II.

Plodovitost.

Fiziološki predpogoji za plodovitost so pri vseh kulturnih narodih skoro enaki. Žene in moške so povsod enako ustvarjeni in usposobljeni za razmnoževanje človeškega rodu. Organske razlike med posameznimi plemeni, lokalni vplivi podnebja in geografične lege sicer obstojajo, toda so tako malenkostne, da jih v splošnem ni treba upoštevati. Dejstvo na primer, da ženske v južnih krajih spolno prej dozori nego v severnih, nima tolikega vpliva na plodovitost, da bi se južni narodi iz tega vzroka znatno hitreje razmnoževali nego severni.

In vendar se pri nekaterih narodih rodi sorazmerno veliko več otrok nego pri drugih. Skrajna ekstrema sta Rusija in Francija. V evropski Rusiji (brez Finske, Poljske in Kavkaza) se rodi na leto poprečno 45 otrok na 1000 prebivalcev, na Francoskem pa samo 19. Razmerje je torej 45 : 19. V avstrijski državi sami se kažejo znatne razlike med plodovitostjo posameznih narodov. Na Nizjem Avstrijskem se je rodilo l. 1912. 2071 otrok na tisoč prebivalcev, v jugoslovanski Dalmaciji pa 3823.

Odkod izvirajo te ogromne razlike? Po svojem organizmu se Rusinja ne razlikuje bistveno od Francozinje in ne Rus od Francoza. Dalmatinec ima prav tako ustvarjene generacijske organe ko Nizjeavstrijec. Vzrokov torej ne moremo iskati v notranjem, organskem ustroju, pač pa jih najdemo v zunanjem svetu.

Različni gospodarski in kulturni položaj vstvarja posebne življenjske razmere, katere odločilno vplivajo na višino števila porodov. Ti zunanji, iz življenjskega miljeja izhajajoči vzroki so glavni, poleg njih pa je v manjši meri merodajno tudi zdravstveno stanje posameznega naroda. Narodna plodovitost je torej kompliciran pojav, ki si ga je mogoče razložiti le, če poznamo celotno življenje naroda, njegovo blagostanje ali uboštvo, njegovo višjo ali nižjo kulturo, njegove moralne nazore in higijenske razmere.

Ugotovimo najprej stanje, kakršnega nam kaže statistika! Sledeča tabela kaže, koliko je število porodov pri posameznih na-

rodih. Da se omogoči primera, je treba navesti relativno število porodov, koliko otrok se namreč rodi na 1000 prebivalcev dotične države ali pokrajine. Absolutna števila se ne dajo primerjati med seboj.

Od l. 1906. do l. 1910. se je rodilo na 1000 prebivalcev otrok:

v Rusiji	45'5
v Avstriji	33'6
v Italiji	32'7
v Nemčiji	31'6
v Norvegiji	26'3
v Angliji	26'1
v Franciji	19'9

Največ otrok se rodi v slovanski Rusiji. Najmanjše število porodov ima visoko kulturna in bogata Francija. Nemčija, narodno enotna država, stoji s svojimi 31'6‰ v sredi. Takoj za Rusijo prihaja Avstrija, po večini slovanska država, v Avstriji se rodi povprečno 33 otrok na tisoč prebivalcev. Bogate zapadne in severne države kažejo že jako nizko relativno število porodov.

Avstrija, katero tvorijo različni narodi, se nam pokaže v pravi luči šele, če pogledamo, koliko je število porodov v posameznih njenih kronovinah, ki so deloma narodno enotne, deloma mešane. Predvsem kažejo pokrajine, po katerih stanujejo slovanska plemena, neprimerno višjo plodovitost nego nemške krónovine. Poljska in rusinska Galicija je izredno bogata na novorojencih, najbogatejša pa je Dalmacija. V prvi se rodi 36 otrok na tisoč prebivalcev, v drugi pa celo 38. Najmanj otrok producira Nižje Avstrijsko.

Visoka plodovitost Rusije, balkanskih Slovanov Srbov in Bolgarov ter avstrijskih Slovanov, posebno južnih, je že marsikoga zapeljala, da je sklepal, da so Slovani specifično zelo plodoviti, da je hotel razlagati visoko slovansko plodovitost kot poseben plemenski znak. Upoštevanje vseh razmer pa je pokazalo, da je tak sklep napačen. Nadaljna razprava nam bo še pokazala, da ni mogoče govoriti o visoki rodovitnosti kot o značilnem svojstvu Slovanov.

Število porodov na Kranjskem nekoliko presega državno povprečje, vendar je znatno manjše nego dalmatinsko. L. 1912. se je na Kranjskem rodilo 33'48 otrok na tisoč prebivalcev, v celi državi pa 32'18.

Kranjska je enotno slovenska dežela in zato smemo število porodov pripisovati skoro izključno slovenskemu narodu. Drugačen je položaj v sosednih kronovinah, kjer živijo Slovenci pomešani z Nemci in Italijani. Ko bi hotel tudi za te dežele izračunati, koliko

je število porodov v slovenskem prebivalstvu, bi zadel na znane težkoče, ki izvirajo iz dobro znanega sistema avstrijskih uradnih štetij, kateri pozna samo občevalne jezike, narodov samih pa ne. Tak natančen račun pa za naš namen ni ne umesten, ne potreben, ker so v manjših pokrajinah teritorialni vplivi močnejši nego nacionalni, ker višina plodovitosti ni toliko odvisna od narodne pripadnosti, kot od zunanjih lokalnih vplivov, ki so za oba naroda več ali manj enaki. Vplivi mestnega ali kmetskega miljeja, vplivi industrije in trgovine so močnejši nego plemenski vplivi. Ravno pogled na plodovitost v mešanih slovensko-nemških okrajih kakor tudi na celotno slovensko plodovitost nam bo to dokazal.

Iz teh razlogov smemo vzeti za podlago administrativno razdelitev slovenskih dežel v politične okraje, kakršno nam nudi uradna avstrijska statistika (*Österreichische Statistik: Bewegung der Bevölkerung der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*).

Upoštevati moramo vse politične okraje, v katerih so Slovenci v večini ali pa tvorijo vsaj znatno manjšino, in tudi vse takomenovane nemške jezikovne otoke, posebno mesta Maribor, Celje, Ptuj, Gorica in Celovec. Tudi Trst, v katerem je slovenski element številno zastopan, spada geografično k slovenskemu ozemlju. In ne samo geografično, ampak tudi populacijsko, ker se vanj zliva naravnim potom pritok ljudstva iz čisto slovenskega ozemlja.

Če prištevamo mesta Ptuj, Maribor itd. v račun o slovenski narodni plodovitosti, mora biti rezultat napačen, ker imajo ta mesta vsaj z ozirom na »občevalni jezik« nemško večino. To pa le navidezno. Računati moramo le s prebivalstvom slovenskega ozemlja in omenjena mesta spadajo ravno tako organsko k okolici in okoliškemu ljudstvu, kakor spada Ljubljana organsko k ljubljanski okolici in deželi Kranjski. Razlika med mestom in deželo je prav taka tam, kjer sta oba naroda enotna, kakor tam, kjer se mesto — večinoma iz umetnih vzrokov — po narodnosti svojih prebivalcev razlikuje od dežele. Organska zveza med mestom in deželo se kaže tudi v drugih, nas interesujočih odnošajih, tako na pr. v splošni umrljivosti in umrljivosti dojenčkov.

Popolnoma upravičeno lahko v vprašanju o plodovitosti zanemarjamo strogo ločitev po narodnosti in se poslužujemo samo teritorialnega principa. Ločitev po narodnosti bi bila nasilno trganje skupaj spadajočih skupin, torej umetna, dočim je teritorialna razdelitev naravna.

V naslednji tabeli so zaznamovana relativna števila (na 1000 prebivalcev) porodov (živorojencev), umrlih in naravnega prirastka za zadnjih pet let pred vojsko, to je za dobo od 1. 1908. — 1912. (Za 1. 1913. še ni uradnih podatkov.)

**Plodovitost, umrljivost in naravni prirastek slovenskega naroda
za dobo 1908—1912.**

	Živorojenci	Umrlji	Naravni prirastek		Živorojenci	Umrlji	Naravni prirastek oz. odpa-dek
Celje (okolica)	31·7	21·5	10·2	Kranjsko	33·5	23·7	9·8
Konjice	32·4	23·4	9·0	Koroško	31·6	22·7	8·9
Ljutomer	29·2	21·0	8·2	Štajersko	29·0	22·1	6·9
Maribor (okolica) . .	31·3	21·4	9·9	Goriško	37·6	22·7	14·9
Ptuj (okolica)	32·7	22·4	10·3	Istra	38·5	22·5	16·0
Radgona	24·7	23·4	1·3	Slovenska mesta			
Brežice	31·7	20·5	11·2	Celje	21·4	45·1	—23·7
Slov. Gradec	31·1	23·0	8·1	Maribor	21·6	23·2	— 1·6
Celovec (okolica) . .	31·4	20·9	10·5	Ptuj	17·9	37·9	—20·0
Beljak	32·9	21·8	11·1	Celovec	28·4	33·8	— 5·4
Velikovec	28·4	21·9	6·5	Ljubljana	26·3	29·2	— 2·9
Šmohor	30·2	18·7	11·5	Gorica	25·1	26·9	— 1·8
Gorica (okolica) . .	32·1	23·0	9·1	Trst	31·6	23·4	+ 8·2
Sežana	37·2	22·1	15·1	—	—	—	—
Tolmin	35·4	25·7	9·7	—	—	—	—
Koper	42·0	23·7	18·3	—	—	—	—
Volosko	36·8	23·4	13·4	—	—	—	—

Popolnoma slovenska dežela Kranjska rodi več otrok nego mešani deželi Štajerska in Koroška; razmerje je 33·5 : 29·0 : 31·6.

Na Koroškem se rodi v slovenskem okraju velikovškem so-razmerno manj otrok nego v celi deželi. Tamošnje slovensko pre-bivalstvo se poleg tega, da ga stiskajo in potujčujejo Nemci, še po-časnejše množi! To dejstvo bi bilo treba natančnejše preiskati, kadar govorimo o nazadovanju v »tužnem« Korotanu. Beljaški okraj kaže višjo plodovitost, toda tam je po uradnem ljudskem štetju l. 1910. samo 23·93% Slovencev. (Leta 1900. jih je bilo še 33·09%). Seveda ni kriva majhna plodovitost Slovencev beljaškega okraja, da smo tako nazadovali. Če bi bilo število tamošnjih Slo-vencev padlo v desetih letih od 21.000 na 17.000 res samo vsled

slabe plodovitosti, bi morale tam vladati slabše razmere nego na Francoskem. Slovenci beljaškega okraja bi morali biti skoro popolnoma — sterilni.

V konkurenčnem boju, ki ga bijejo narodi med seboj, igra plodovitost jako važno vlogo. Narodne izgube — posebno tako ogromne, kot jih imamo mi vsled izseljevanja in potujčevanja — je treba nadomestiti in obenem je treba skrbeti za gotove rezerve narodne sile. Vse to lahko stori narod, ki se hitro množi. Koroški Slovenci, kakor nam kaže velikovski okraj, tudi v tem oziru niso posebno sposobni za konkurenco z Nemci. Konstatacija tega žalostnega dejstva je potrebna in morda postane koristna, če se enkrat natančnejše preišče stvar in se ukrenejo protiodredbe.

Na Spodnjem Štajerskem je najplodovitejši okraj ptujski (okolica), ki se ponaša z lepim številom $32'7\text{‰}$. Sorazmerno najmanj se rodi otrok v radgonskem okraju, namreč samo 24'7 na tisoč prebivalcev; v tem okraju pa je po uradnem štetju samo 9'1% Slovencev.

Posebno zanimiva so spodnještajerska mesta: Celje, Maribor in Ptuj. Njihovo število porodov je tako nizko, kakor skoro v nobenem drugem avstrijskem mestu. Res sicer tudi druga mesta navadno nimajo tako visokega števila porodov kakor podeželní okraji, vendar je pri spodnještajerskih mestih razlika tako velika, da se moramo nehote vprašati zakaj. Nekaj nezdravega je v tem. Treba bo, da se še povrnemo na to stvar!

Če izračunamo povprečno plodovitost vseh sponještajerskih okrajev, vštevši mesta, dobimo število živorojenih $22'7\text{‰}$. Za celo Štajersko pa znaša število porodov $29'0\text{‰}$. Ta račun torej kaže, da je v slovenskem delu Štajerske plodovitost manjša nego povprečna plodovitost cele dežele. Razlika je znatna. Če izločimo iz računa mešana mesta Celje, Maribor in Ptuj, dobimo za Slovence ugodnejši rezultat. V slovenskih političnih okrajih, naštetih v tabeli, izvzemši mesta, se rodi na leto 30'1 otrok na 1000 prebivalcev, torej je v teh okrajih plodovitost večja nego plodovitost cele Štajerske. Ko bi iz tega rezultata hoteli sklepati, da je plodovitost slovenskega plemena večja nego nemškega, bi bil ta sklep pogrešen, ker so slovenski okraji agrarni, dočim imajo Celje, Maribor in Ptuj več ali manj mestni značaj, ki se povsod in pri vseh narodih razlikuje od agrarnega v tem, da je plodovitost po mestih splošno manjša nego na deželi.

Ostanimo pri tem, da spadajo mesta organsko — dejal bi skoro fiziološko — k deželi, in vračunajmo jih v slovensko ozemlje! Na tej naravnejši podlagi izkazuje račun za slovenski del Štajerske neugoden rezultat. Slovenski del Štajerske je manj plodovit nego nemški.

Ko bi uradna statistika štel porodov po narodnosti starišev bi seveda kazala za Slovence ugodne razmere, in sicer v prvi vrsti zaradi tega, ker so spodnještajerski Slovenci po večini kmetje, do čim pripadajo spodnještajerski Nemci skoro izključno trgovskemu in uradniškemu stanu. Pri trgovcih in uradnikih pa se rodi mnogo manj otrok nego pri kmetih. Uradna statistika pa — in sicer popolnoma upravičeno — šteje porodov samo po okrajih, zato natančna ločitev porodov po narodnosti sploh ni mogoča.

Dr. R. Pfannndler* je v svoji razpravi dognal, da so Štajerski Slovenci plodovitejši nego Nemci, in je celo preračunal, da imajo štajerski Slovenci nekoliko več novorojencev nego Nemci, čeravno jih je manj. (Primerjaj tudi J. Mačkovškovo statistiko Slovencev v knjigi Luborja Niederleja »Slovanski svet«, znanstvena knjižnica »Omladine«!) Pot, po kateri je on prišel do tega rezultata, je tista, ki smo jo že omenili. Računal je k Slovincem namreč samo one politične okraje, ki so popolnoma slovenski, nemška spodnještajerska mesta pa je štel k Nemcem. Na podlagi tako prisiljene in nenaravne razdelitve se seveda da izračunati večja plodovitost Slovencev.

Če smatramo mesta Ptuj, Celje in Maribor za nemška in primerjamo njihovo nizko plodovitost z visokim številom v slovenskih okolicah, ne smemo ogromne razlike pripisovati na račun višje slovenske plodovitosti. Tudi ko bi odstranili vse umetne vplive, ki se pojavljajo v tem, da prihajajo v imenovana mesta iz germanizatoričnih namenov nerodovitni uradniški sloji in da se onemogoča izdatno priseljevanje domačega okoličanskega prebivalstva, ki bi vsled svojega agrarnega izvora gotovo nekoliko povzdignilo mestno plodovitost, in če si predstavljamo, da bi bilo tudi mestno prebivalstvo izključno slovenske krvi, bi bila plodovitost teh mest kljub temu še majhna, četudi bi se po odstranjenju sedanjih umetnih razmer nekoliko povzdignila. Saj se tudi v Ljubljani, slovenskem mestu s slovensko okolico, rodi manj otrok nego v okolici. (Po poprečju l. 1901—1910 se je rodilo v Ljubljani 27% živih otrok, v ljubljanski okolici pa 38'2%.)

Goriška nudi prav lepe, visoke številke (glej tabelo!). Vendar je število porodov v slovenskih okrajih manjše nego v italijanskih. V italijanskem okraju Tržič se rodi na leto na 1000 prebivalcev 45'3 otrok. Plodovitost je tam torej tako velika ko v slovanski Rusiji.

Sorazmerno število porodov je v slovenskih pokrajinah v splošnem zadovoljivo. Lahko pa bi bilo še večje, ko bi bila vsa narodna razmnoževalna sila tako izrabljena ko v drugih deželah.

* Dr. R. Pfannndler: Die Grundlagen der nationalen Bevölkerungsentwicklung Steiermarks. (Statistische Monatschrift 1907.)

Za število porodov je merodajno število zakonov, ker se pri nas rodi največ zakonskih otrok. Le na Koroškem so važnejši nezakonski otroci, ker se tam porodi nad polovico otrok izven zakona. V splošnem velja pravilo, da se rodi tem več otrok, čim več zakonov se sklepa. Tozadevno kaže statistika posebno za Kranjsko neugodne razmere. Število omoženih oziroma oženjenih ljudij je sorazmerno jako majhno, dočim je število samskih visoko. Ljudsko štetje iz l. 1910. kaže, da je bilo na Kranjskem od 1000 ljudij obojega spola, sposobnih za zakon, samo 474 omoženih oziroma oženjenih, na Češkem pa 540, samskih je bilo na Kranjskem 434, na Češkem pa 368.

Vzrok, da so zakonci tako redki, leži pač v gospodarskih razmerah, ki onemogočajo ustanavljanje družin. Za kmetskega fanta je težko stopiti v zakon, ker ga agrarne razmere silijo, da se oženi šele tedaj, ko ima on ali nevesta svojo lastno domačijo, dočim se industrijski delavec lahko oženi, kadar hoče, ker za vzdrževanje družine ne rabi drugega nego delo svojih rok.

Posebne važnosti za sklepanje zakonov in torej tudi za plodovitost je starostna struktura, to je število prebivalstva z ozirom na posamezne življenjske dobe. Slovenci imamo največje število članov v dobi od 0—20. leta in od 50. leta naprej, najmanjše število članov pa imamo v dobi od 20.—50. leta, torej v tisti dobi, ki je za razmnoževanje najvažnejša, kajti 20—50-letni ljudje so fizično in gospodarsko najsposobnejši za ploditev. (Primerjaj diagram v Dijaškem almanahu za leto 1912/13!)

Od 1000 Slovencev vsake starosti sta bila v dobi od 24—50 let, to je v najboljši dobi za razmnoževanje, 302, od 1000 Nemcev pa jih je bilo v jednaki starostni dobi 356. Te številke nam torej kažejo, da imamo Slovenci sorazmerno največ starcev in otrok, kateri deloma zaradi mladosti deloma zaradi starosti ne pridejo v poštev za razplojevanje. Pri Nemcih, naših sosedih, je razmerje ugodnejše, ker imajo Nemci visoko število spolno godnih ljudij. Vzrok tiči v tem, da se Slovenci v najlepših letih svojega življenja nahajajo v tujini, v Ameriki, ob Reni, na Gornjem Štajerskem, kamor jih je pognala borba za kruh. Krivda leži torej na gospodarskem polju.

Zaradi omenjenega neugodnega razmerja med posameznimi dobami in zaradi že imenovanih gospodarskih razmer je pri Slovencih število koncev — lahko rečemo na kratko zakonov — najmanjše v celi Avstriji. Od 1000 Slovencev je bilo l. 1910. zakonskih samo 318, od 1000 Nemcev je bilo zakonskih 340 in od 1000 Čehov celo 368. Samskih je bilo od 1000 Slovencev 625, od 1000 Nemcev 598, od 1000 Čehov 570. To je razumljivo. Pri nas ostanejo doma otroci in starci, možje in deloma žene pa, ki bi se lahko poročili, so odšli v tujino.

Koliko ženske sile ostane pri nas neizrabljene, nam kažejo še naslednje številke. L. 1900. so našli za 6.346 omoženih Slovenk več nego oženjenih Slovencev. In l. 1910. so našli samo na Kranjskem za 6.242 omoženih žensk več nego oženjenih moških (84.138 omoženih žensk in 77.896 oženjenih moških). Števili obeh spolov bi morali biti približno enaki, in vendar se kaže tako ogromna razlika! Kje so možje teh žená, da jih uradna statistika ni mogla zabeležiti? Zapustili so dom in žene in so se izselili. In žene so ostale doma, vdove ob živem možu, njihova generacijska moč ostaja neizrabljena, kakor plodovito polje, ki ni obdelano.

Med obema spoloma mora vladati gotovo številno razmerje, da se lahko sklepajo zakoni in tako večja narodna plodovitost. Najugodnejše je, če je število spolno godnih moških in žensk približno enako. Tudi v tem pogledu kaže statistika nekaterih slovenskih okrajev neugodno razmerje. V Belokranjskem črnomeljskem okraju, iz katerega je vsled slabih gospodarskih razmer izseljevanje posebno veliko, je bilo l. 1900 na 1000 moških 1308 žensk, dočim je prišlo v istem letu na 1000 Slovencev sploh 1048 Slovenk.

Ti statistični podatki, ki bi jih lahko še več navedel, kažejo, kako si moramo razlagati slovensko plodovitost, in nam predpisujejo smer, v kateri se bodo morale gibati nadaljnje študije in morebitni bodoči poskusi za povišanje slovenske plodovitosti.

Kljub tako neugodnim razmeram, je plodovitost na slovenskem ozemlju vendar zadovoljiva. Jasno je, da bi se slovenska plodovitost povečala takoj, ko bi se gospodarsko stanje izboljšalo, ko bi se ustavilo ali omejilo izseljevanje in ko bi se olajšalo sklepanje zakonov.

Na narodnogospodarskem polju je v prvi vrsti treba iskati sredstva, s katerim bi se dala plodovitost izdatno dvigniti.

III.

Umrljivost.

Za posameznika pomeni smrt konec življenja, toda v življenju narodov je smrt sila, ki čisti, trebi, in pomlaja narodno fizično moč. Kakor življenje narodovo ni samo vsota življenj vseh njegovih članov, temveč samolastno življenje, ki stoji nad življenjem posameznikov in rodov in se pretaka od rodu do rodu, iz stoletja v stoletje, tako je za narod tudi smrt posameznikov samo svojstvo njegovega življenja, funkcija njegovega organizma. Za narod smrt poedincev v splošnem nima posebnega pomena, za narod je važno le to, da se organični proces — umiranje njegovih članov — vrši pravilno in tako, da narod v svojem celokupnem življenju ne trpi škode.

V tem smislu je umiranje poedincev za narod samo izločanje bolnega, starega, nepotrebnega, kakor je porajanje novih ljudi samo nadomeščanje izrabljenih sil in regeneracija izčrpanega organizma. Iz načina in mere, po kateri se vrši umiranje, se da sklepati na notranjo življenjsko silo naroda, ali je zdrava ali je bolna. Seveda ne smemo razlagati pojma 'življenjska sila' samo z biološkega stališča, temveč zavedati se moramo, da se v tem pojmu srečavajo in spajajo raznoliki vplivi gospodarskega, političnega in kulturnega položaja in — v ožjem smislu — narodno-zdravstvenega stanja. Na podlagi širšega pojmovanja o narodnem življenju lahko trdimo, da se vrši umiranje poedincev tem rednejše in za narod uspešnejše, čim zdravejši je narod, čim boljše je njegovo zdravstveno, kulturno in gospodarsko stanje. In čim več je v narodu bolnega in starega, tem večja je umrljivost njegovih članov.

Smrt ima torej nalogo, da loči dobro od slabega, da na ta način vrši važen posel, katerega so spoznale naravoslovske vede in ga imenovale z besedo selekcija. Da se pa to načelo ne da kratkomalo prenesti na narodov organizem, dokazuje razlika, ki je med življenjem živalstva in rastlinstva na eni strani in življenjem narodov na drugi strani. Živali in rastline živijo v naravnih razmerah, življenje človeštva pa se je tako izumetničilo, skvarilo in oddaljilo od naravnega stanja, da so življenjski pogoji za ljudi

povsem drugačni nego za v naravi živeče živalstvo. Umetna kompliciranost človeških življenjskih pogojev nas sili, da naravoslovsko načelo selekcije uporabljamo le z veliko kritično rezervo, kadar govorimo o umrljivosti.

Umrljivost se ravna po razmerah, v katerih narodi živijo. So narodi, pri kateri so splošni življenjski pogoji, gospodarski, kulturni in zdravstveni, jako ugodni. Pri teh narodih je tudi umrljivost majhna. Drugi narodi živijo v slabih zdravstvenih razmerah, njihov kulturni razvoj stoji še na nizki stopnji in gospodarsko stanje je slabo. Pri njih je umrljivost velika. To splošno pravilo potrjuje statistika. Tako umre na pr. na Ruskem vsakoletno od 1000 prebivalcev 28 ljudi, na Danskem pa samo 13.

Tudi v enem in istem narodu, ki kaže na zunaj enotnost, obstojajo glede umrljivosti velike razlike med posameznimi pokrajinami in posamenimi družabnimi sloji. Na Angleškem znaša število umrlih 15 od 1000, toda v nekaterih bogatih okrajih angleške države je umrljivost skoro za polovico manjša. V drugih revnih okrajih pa je mnogo večja nego poprečna umrljivost cele države.

Na Dunaju umre v bogatem prvem okraju letno 9'8 ljudi na 1000 prebivalcev, v dvajsetem okraju pa, kjer stanuje proletarijat, znaša umrljivost 24'4 na tisoč.

Nadalje je umrljivost med meščani drugačna nego umrljivost pri kmetiskem prebivalstvu. Tudi poklic vpliva na višino umrljivosti. Med delavstvom, ki dela v prahu, dimu in zraku, nasičenem s škodljivimi plini, je umrljivost mnogo večja nego med delavstvom, ki izvršuje svoj poklic v ugodnih higienskih razmerah. Angleška statistika pripoveduje, da umre od 1000 poljedelskih delavcev starih 45—54 let 11, od 1000 krojačev iste starosti pa jih umre 20.

To so splošna pravila, katera je treba upoštevati, da si pravilno razložimo umrljivost posameznega naroda. Splošno število smrtnih slučajev v posameznem narodu, nam pove samo, kolika je splošna umrljivost brez ozira na poklic in značaj prebivalstva. Primerjati se da le z enakim splošnim številom drugih narodov. Za točnejše poznavanje umrljivosti v enem in istem narodu pa je potrebna statistična analiza, ki računa z vsemi možnimi faktorji, ki vplivajo na umrljivost, z gospodarskim stanjem, s poklici itd. Takih podrobnih podatkov je še prav malo. Le nekatere naprednejše države in mesta se pečajo s temi stvarmi. Pri nas bi se dalo v bodoče marsikaj dognati iz zapisnikov različnih bolniških blagaj in morda doživimo še kedaj tudi preosnovno uradne medicinske statistike. Za enkrat se moramo pač naslanjati samo na sumarične podatke uradnih statistik in nekaterih maloštevilnih privatnih del.

Statistika pravi, da znaša število smrtnih slučajev (na kratko: umrljivost) v celi Avstriji 22'3‰. S tem pa pravzaprav ne pove veliko, ker je v tej številki obsežena umrljivost v vsakem oziru

diferentnih narodov in pokrajin, katere sestavljajo monarhijo. Tako na pr. znaša umrljivost v vzhodno-gališkem okraju Horodenka $30'8''_{\text{‰}}$ (l. 1912.), dočim je umrljivost v jugoslovanski Dalmaciji veliko manjša, namreč $20'6''_{\text{‰}}$.

Če hočemo ugotoviti umrljivost Slovencev, se moramo posluževati iz že omenjenih vzrokov teritorialnega principa. Kakor za plodovitost tako so tudi za umrljivost važneši splošni socialni vplivi nego narodov fizični organizem. Saj izvira večina bolezni, ki povzročajo smrt, iz zunanjega sveta. Jetika, pljučnica, akutne nalezljive bolezni prehajajo od človeka na človeka in se najtrajnejše razvijajo tam, kjer so socialne in higienske razmere najslabše. Znanost doslej še ni mogla dognati, da bi bil eden narod bistveno odpornejši proti njim nego drugi, da bi bil na pr. organizem Nemca bolj zavarovan pred tuberkulozo nego organizem Slovenca. Gotove razlike v fiziološki odporni sili narodov sicer obstojajo, toda njihov pomen je tako majhen, da nam ni treba računati z njimi. Druge bolezni, ki se podedujejo ali ki se pojavljajo na podlagi prirojenega razpoloženja, tudi bistveno ne vplivajo na višino umrljivosti različnih narodov.

Računati moramo torej s tem, da zunanje okolnosti odločilno vplivajo na umrljivost in sicer se ti vplivi kažejo v enaki meri pri Nemcih ko pri Slovencih.

V tabeli na strani 12. je v drugi rubriki vpisana umrljivost na slovenskem ozemlju, deloma po političnih okrajih. In sicer je izračunana tako kakor plodovitost, namreč sorazmerno na 1000 prebivalcev (v ‰) in za isto dobo 1908—1912.

Primerjati posamezne slovenske okraje med seboj se bo dalo šele tedaj, ko bodo zdravstvene razmere povsod preiskane in razkriti vzroki, vsled katerih umre v enem okraju več ljudi nego v drugem. To je naloga posebnih lokalnih študij.

V dobi 1908—1912 je znašala umrljivost v celi Avstriji $21'8''_{\text{‰}}$. V primeri s tem državnim poprečjem je umrljivost na slovenskem ozemlju visoka. Posebno Kranjska in nekateri štajerski in goriški okraji stojijo visoko nad poprečjem. (Tolmin, goriška okolica, Konjice). Le redki so okraji, ki stoje pod državnim poprečjem (Brežice, Šmohor, celovška okolica).

Za enkrat se moramo zadovoljiti s suhimi dejstvi, ki nam jih pripovedujejo številke. Dovolj je, da vemo, da je umrljivost na Slovenskem visoka, ker mora že to površno spoznanje razporediti vse optimistične nazore o kaki posebni slovenski fizični moči.

Posebno pozornost zaslužijo mesta na slovenskem ozemlju, posebno spodnještajerska mesta Maribor, Celje in Ptuj. Umrljivost je v teh mestih tako visoka (v Celju $45'1''_{\text{‰}}$) da daleko prekaša umrljivost drugih podeželnih političnih okrajev.

Življenje meščanov, predvsem prebivalcev velemest, se zaradi ojestrejšega boja za obstanek in zaradi kupičenja zdravju škodljivih mestnih vplivov hitreje izrabi in obrabi nego življenje prevalstva na deželi. Fizični ustroj meščanov je slabejši nego kmetov. Tudi ljudje, ki se preselijo z dežele v mesto se po enem ali dveh rodovih že znatno poslabšajo. Iz teh vzrokov, izvirajočih iz miljeja mestnega življenja, je umrljivost po mestih relativno večja. Tudi starostna struktura mestnega prebivalstva se razlikuje od one na deželi v tem, da živi po mestih več starih ljudi.

Vendar v teh splošnih razmerah ni dovolj utemeljena visoka umrljivost slovenskih mest, zlasti če vpoštevamo, da je na pr. v Ptuj, ki šteje komaj nekaj nad 4700 prebivalcev (l. 1913.) značaj in način življenja bolj podoben kmetskemu ko velemestnemu.

Glavni vzrok tiči drugje. Po vseh slovenskih mestih se nahajajo bolnišnice, v katere se zateka ljudstvo z dežele in v katerih tudi pogosto umira. Če odštejemo od vseh umrlih število tistih, ki so prišli v mesto takorekoč samo umret, če torej računamo samo one umrle, ki so bili domačini — meščani, najdemo za mestno prebivalstvo mnogo manjšo umrljivost, nego nam jo kaže tabela.

Vzemimo za primer Maribor! V l. 1896—1900 je bilo v Mariboru poprečno letno 27'5‰ umrlih, od teh pa je bilo komaj dve tretjini domačinov, namreč 9'8‰.

Mesto Ptuj šteje 4700 prebivalcev ter ima bolnišnico z 90 bolniškimi posteljami, v Celju je bolnišnica z 275 posteljami in v Mariboru je 335 postelj. Toliko postelj bi bilo za domačine preveč, namenjene so okoličanom. Veliko število tistih, ki umrejo v bolnišnicah, niso domačini, temveč so prišli iz dežele v mesto. Njihove smrti torej ne moremo računati z ozirom na mestno prebivalstvo, umrljivost meščanov je v resnici manjša nego jo kaže statistika.

Več o mestih bo treba še govoriti pri razpravi o naravnem prirastku!

* * *

Za narodno zdravje je velevažno vprašanje, katere bolezni najpogostejše povzročajo smrt. Če je znano, katera bolezen najhujše gospodari, je lahko ukreniti proti njej higienske odredbe, ki zamorejo bolezen omejiti ali jo celo odpraviti. Sovražnika, ki ga poznam, se lažje ubranim nego sovražnika, ki ga ne poznam. Veliki praktični pomen natančnega poznavanja smrtonosnih bolezni so oblasti že davno spoznale in so odredile, da se mora v vsakem smrtnem slučaju ugotoviti bolezen, ki je povzročila smrt. Tozadevne avstrijske odredbe pa so tako zastarele in nepopolne, da statistični izkazi, ki so narejeni po njihovi navodilih, ne podajajo jasne slike o resničnem dejanskem položaju.

Naj omenim samo eno veliko napako, ki dela statistiko, posebno ono iz slovenskih krajev, popolnoma neporabno. Po predpisih mora pregledati vsakega mrliča mrliški oglednik. Ta posel bi najlažje opravil zdravnik, ki ima zanj potrebno strokovno izobrazbo, toda pri nas so za to opravilo povečini določeni lajiki — cerkovniki, krojači, čevljarji. Lahko si mislimo, ali more tak priprost človek zapisati v mrtvaški ogledni list resnični vzrok smrti, ko nima o medicini niti najmanjšega pojma. Zapiše pač, kar se mu ravno dozdeva, in nihče ne more kontrolirati njegovih diagnoz.

Na Kranjskem smo v tem oziru posebno nazadnjaški. Dočim ogledajo na Češkem skoro vse mrliča zdravniki, ogledajo na Kranjskem 64,8% vseh mrličev priprosti, neuki mrliški ogledniki. Da na teh podatkih sestavljena uradna statistika ni zanesljiva in točna, si lahko predstavljamo.

Iz tega vzroka — drugih, ki se tičejo označevanja bolezni, ne imenujem — se ni mogoče resno znanstveno pečati s statistiko o smrtnih vzrokih na Slovenskem, ne dá se točno in zanesljivo dognati, koliko ljudi je umrlo za to ali ono boleznijo, in se tudi ne dá globlje razjasniti zdravstvenega stanja slovenskega naroda.

Če podajam v sledečem kratek pregled bolezni, ki pogosto povzročajo smrt, ga podajam le, da dobimo površno sliko o smrtnih vzrokih.

Leta 1912. je umrlo na Kranjskem 11.405 ljudi. Od teh jih je umrlo (navajam samo nekatere važnejše bolezni):

na prirojeni življenjski slabosti	552
na tuberkulozi pljuč in drugih organov	1846
na pijučnici	805
na davici (difteriji)	140
na oslovskem kašlju	82
na škrlatici	276
na ošpicah	49
na trebušnem legarju (tifus)	58
na dizenteriji	78
na možganskem mrtvoudu	342
na boleznih srca in žil	367
na raku	248
vsled slučajnih poškodb, samomora, uboja in umora	339

Pregled nam kaže, da jako malo Kranjcev umre na akutnih nalezljivih boleznih: koleri, kugi, pegastem legarju, trebušnem legarju, dizenteriji. Te bolezni so izgubile v modernih državah ves pomen, ker je znanost pokazala prava sredstva, s katerimi se jih lahko ubranimo. Niti v sedanji svetovni vojski se niso mogle tako

razširiti, da bi resnejše ogrožale narode. Groza in trepet, ki so ju vzbujale v preteklih časih, živita samo še v spominu.

Kolik je vpliv drugih bolezni na pr. srčnih na umrljivost, ni mogoče razpravljati, ker je statistična podlaga preveč nezanesljiva.

V gornjem pregledu se ponša s posebno visokim številom tuberkuloza. Res je sicer, da je morda neuki mrliški oglednik zapisal vsakega mrliča, ki je bil posebno upadel in suh, za jetičnega, veddar število najbrže vsaj približno odgovarja resnični razširjenosti jetike.

Kuga, kolera sta bili groza preteklosti, groza in strah sedanjosti in prihodnosti je tuberkuloza. In tem strašnejša je ta bolezen, ker se razširja potuhnjeno, neopaženo, ker se ljudje vsled nevednosti ne zavedajo njene nevarnosti. Nagla smrt vsled kolere vzbuja občo pozornost, počasno hiranje in umiranje vsled jetike ostaja neopaženo.

Proti koleri imamo na razpolago dobra obrambna sredstva. Celo puške in bajoneti so se izkazali kot uspešno orožje proti njej in sicer na ta način, da so se okuženi kraji zaprli in izolirali na nasilen način z oboroženo stražo, tako da ljudje niso mogli hoditi iz okuženega kraja drugam in raznašati bolezen v zdrave kraje. Tako se je preprečilo razširjanje bolezni iz kraja v kraj.

Proti kronični, nalezljivi jetiki se doslej ni še v toliki meri obneslo nobeno sredstvo. Ta bolezen se je že tako globoko zajedla v vse sloje, kraje, dežele in države, med otroke in starce, da ji z izoliranjem ni mogoče priti do živega. Njene korenine segajo tako globoko in široko, da se doslej ni še posrečilo iztrgati jih in uničiti. Ker je boj proti njej tako težek, ostane tuberkuloza še dolgo najnevarnejša in najvstrajnejša sovražnica ljudskega zdravja.

Kako je jetika razširjena po slovenskih pokrajinah, kaže naslednja tabela.

Na tuberkulozi je umrlo:

Dežela	Leto	Na 1000 prebivalcev	Na 100 umrlih	Dežela	Leto	Na 1000 prebivalcev	Na 100 umrlih
Kranjsko	1895	4.1	14.9	Koroško	1895	2.6	10.2
	1900	4.2	16.8		1900	2.8	11.1
	1904	4.0	16.6		1904	2.8	11.7
	1907	3.8	15.5		1907	2.3	10.2
	1910	3.7	16.0		1910	2.6	11.2
Štajersko	1895	3.3	13.4	Trst in okolica	1895	4.7	16.1
	1900	2.7	11.7		1900	4.9	17.7
	1904	2.6	12.3		1904	5.3	21.0
	1907	2.6	11.8		1907	4.7	18.7
	1910	2.6	12.3		1910	4.2	18.8
Goriško in Gradiščansko	1895	3.5	12.2	Avstrija	1895	3.7	13.4
	1900	3.5	13.0		1900	3.6	14.0
	1904	3.8	16.5		1904	3.3	14.0
	1907	3.3	13.7		1907	3.2	13.9
	1910	3.2	14.6		1910	2.9	13.6

Tabela dokazuje, da je po deželah, kjer stanujejo Slovenci, jetika zelo razširjena, po nekod celo bolj nego po drugih avstrijskih kronovinah. Posebno Kranjska, osrčje slovenskega ozemlja, nudi žalostno sliko. Da je umrljivost na jetiki v Trstu tako visoka, je v zvezi z velemestnim značajem tega mesta in z jako slabimi tamošnjimi stanovanjskimi razmerami.

2—5 ljudij na tisoč prebivalcev umre na jetiki, 11—21% vseh umrlih je umrlo na tej nevarni bolezni. Žrtve, ki jih pobira jetika, so ogromne.

Z ozirom na obrambo je velike važnosti, da vemo, kateri socialni momenti posebno pospešujejo razširjanje jetike.

Najvažnejši med vsemi je vpliv stanovanja, tako da tuberkulozo naravnost imenujejo »stanovanjsko« bolezen. Slaba, preobljudena stanovanja, v kakršnih stanujejo revni sloji posebno v mestih, v veliki meri omogočajo razširjanje bolezni od človeka

do človeka. Če nam statistika pravi, da je umrljivost na jetiki v revnih slojih največja, nam s tem pove pravzaprav samo to, da ti sloji stanujejo vsled revščine v brezzračnih, temnih, prenapolnjenih stanovanjih, in da se poleg tega tudi ne morejo zadostno prehranjevati. Nezdrava stanovanja, nezadostna prehrana in pomanjkljiva osebna higiena izvirajo iz bede in pomanjkanja, tako da je končni glavni vzrok visoke umrljivosti na tuberkulozi slabi gospodarski položaj.

V mestih so higienske razmere neugodnejše nego na deželi, zato tudi tuberkuloza v mestih hujše gospodari nego na deželi.

Sledeči pregled kaže umrljivost na jetiki po avstrijskih krajih za dobo 1899.—1901. Čim večje je število prebivalstva, tem večja je umrljivost.

V krajih s	je znašala umrljivost na jetiki:
— 500 prebivalci	27'1 na 10.000 prebivalcev
501— 2.000 »	33'1 » » »
2.001— 5.000 »	34'1 » » »
5.001—10.000 »	41'3 » » »
10.001—20.000 »	44'0 » » »
nad 20.000 »	44'8 » » »

Jasno se vidi, kako raste umrljivost, čim večji je kraj.

Pri pogledu na ta pregled se vriva misel, primerjati kranjske razmere z rezultati, ki jih je dognala statistika v drugih avstrijskih krajih. Na Kranjskem imamo le malo številce mest, ki štejejo nad 5000 prebivalcev, po večini so kranjski kraji majhne vasi, ki štejejo komaj do 1000 prebivalcev. In vendar je na Kranjskem umrljivost na jetiki tako visoka. L. 1910. je umrlo na 10.000 prebivalcev 37 ljudi. Tudi ta primera je poučna, ker dokazuje, da je na Kranjskem kljub agrarnim razmeram jetika zelo razširjena.

Kakšen vpliv ima poklic na umrljivost na jetiki, ne toliko zaradi dela samega, marveč v prvi vrsti zaradi miljeja, v katerem se poklic izvršuje, kaže sledeči pregled.

V letih 1895—1901 je v Avstriji umrlo na tuberkulozi

od 1000 pripadnikov poljedelskih in gozdarskih poklicev	28'4
» » » » » trgovskih in prometnih poklicev	21'0
» » » » » industrijskih poklicev	39'7

Poleg teh socialnih momentov vpliva tudi geografična lega na razširjenje jetike. V deželah in krajih, kjer so ugodne klimatične razmere, je malo jetičnih ljudi ali pa je bolezen milejša. Medicinska znanost je to spoznanje že praktično izrabila, ko je pred nedavnim začela ustanavljati zdravilišča za jetične v krajih z ugodnimi klimatičnimi razmerami.

Če pretehtamo vse vzroke, ki pospešujejo jetiko, z ozirom na socialne in klimatične razmere v slovenskih pokrajinah, se vendar zdi, da je umrljivost na tuberkulozi posebno na Kranjskem v primeri z njimi jako visoka.

Izvemši Trst imamo samo še nekaj mest, ki štejejo okoli 40.000 prebivalcev. Škodljivi vpliv mestnega življenja torej ne more zadostovati, da si razložimo veliko umrljivost. Na drugi strani je gospodarski položaj naših dežel res skrajnje neugoden, toda temu nasproti stoji dejstvo, da so Slovenci po večini agrarno ljudstvo, ki bi moralo kot tako manj trpeti na jetiki. Tudi naši klimi ne moremo pripisovati toliko škodljivih lastnosti, ker bi morale tudi druge alpske in kraške dežele z enakim podnebjem imeti jednako visoko umrljivost.*

Če so torej vsi imenovani vzroki nezadostni, se vsiljuje vprašanje, ali ni morda slovenski organizem sam slabejši in sprejemljivejši za jetiko. To vprašanje se na podlagi tega, kar je znanost doslej dognala, ne dá s sigurnostjo rešiti. Dr. L. Teleky,** ki se je temeljito bavil z umrljivostjo na jetiki v Avstriji, si na to vprašanje ne upa dati določnega odgovora, ampak samo pravi, da je »morda tudi« narodnost kriva večje umrljivosti na jetiki.

Bodisi tako ali tako, praktičen pomen ima že sama konstatacija, da je na Slovenskem tuberkuloza jako razširjena. Če drugega sigurnega ne vemo, mora že samo neprestano ponavljanje gornjih številk zadostovati, da je treba na široko in globoko zasnovati obrambni boj proti jetiki.

* O vplivu alkoholizma na umrljivost na jetiki tu ne morem razpravljati. V splošnem je znano, da v alkoholiziran ljudstvu jetika posebno bujno gospodari, vendar se ne da še točno odgovoriti na vprašanje, ali je pri Slovencih res alkoholizem kriv tako visoki umrljivosti na jetiki.

** Dr. med. L. Teleky. Die Sterblichkeit an Tuberkulose in Österreich 1873—1904. (Statistische Monatschrift 1906.)

IV.

Naravni prirastek.

Dober gospodar odšteje koncem leta stroške od dohodkov in tako izračuna, kakšen dobiček mu je prineslo gospodarstvo. Tudi v gospodarstvu z narodnim človeškim kapitalom je v navadi enak račun, iz katerega se dá spoznati, ali se je človeški kapital povečal ali zmanjšal.

Če odštejemo število vsako leto umrlih od števila novorojenih, dobimo število, ki nam pove, za koliko se je število narodovih članov povečalo naravnim potem, po porodih in smrtnih slučajih. Zaradi tega je imenujemo naravni prirastek; razliko pa, ki jo dobimo, če primerjamo samo število članov v začetku leta s številom članov koncem leta, imenujemo resnični prirastek.

Resnični prirastek ne izkazuje samo porodov in smrtnih slučajev, temveč upošteva tudi spremembe, ki so se izvršile v narodovem številu vsled izseljevanja in priseljevanja. Zato pri našem narodu ni jednak naravnemu prirastku, kajti ljudstvo valovi sempoatom, se izseljuje in priseljuje in tako neprestano spreminja število članov.

Za presojo narodnega gibanja sta važna oba. Naravni prirastek kaže notranjo življenjsko silo naroda, resnični prirastek pa karakterizira njegovo gospodarsko in politično moč. Pri nas Slovincih je razlika med obema ogromna, ker je razmerje med narodovo življenjsko silo in njegovim resničnim gospodarskim in političnim položajem jako neugodno.

Naravni prirastek na slovenskem ozemlju izkazuje tabela na strani 12. v tretji rubriki. Izračunan je za dobo od 1. 1908. do 1. 1912.

V primeri z naravnim prirastkom cele Avstrije, ki je znašal za dobo 1906—1910 11'3%^o, stoji naravni prirastek le v nekaterih slovenskih okrajih nad državnim poprečjem. Ti okraji so Sežana, Koper (36'14% Slovencev) in Volosko (33'75% Slovencev). V drugih okrajih je prirastek komaj tako visok ko v državnem poprečju ali pa celo znatno manjši.

Dežela Kranjska ima samo 9'8‰ naravnega prirastka. Slab je ljutomerski, slovenjegraški in okoliški okraj Gorica. Najslabši je radgonski okraj, ki izkazuje komaj 1'3‰ naravnega prirastka.

Zelo slab je edini samoslovenski koroški okraj Velikovec. V tem okraju se rodi jako malo otrok (glej poglavje o plodovitosti!), umrljivost je razmeroma tolika ko drugod, tako da znaša naravni prirastek samo 6'5 na tisoč prebivalcev. »Tužni« Korotan tudi v tem pogledu!

V splošnem je naravni prirastek na slovenskem ozemlju majhen, dà, premajhen za maloštevilni narod. Mogočna Nemčija izkazuje naravni prirastek 14'1‰. Nemški narod ima torej tudi tu močno podlago, ki mu je omogočila dosedanji velikanski napredek in ki mu obeta tudi za bodočnost hiter in velik razvoj.

Da bi Slovenci zaradi tega obupavali, ni potrebno, ker je pri nas še toliko latentne sile, da bi se v ugodnih zunanjih okolnostih dal doseči veliko večji prirastek. Koliko ženske sile ostaja neplodna, koliko moških nam je ugrabila tujina, kako velik je sedaj gospodarski in politični pritisk, ki ne dovoljuje, da bi se narodova sila pokazala v vsej svoji moči! Ko se spremeni položaj slovenskega naroda, se bodo razživele in razmahnile vse sile, ki so sedaj zvezane.

Že v preteklih desetletjih se je pokazalo, da je sporedno s splošno narodno probujo in napredkom raste tudi naravni prirastek. V letih 1881—1890 je znašal na Kranjskem povprečno na leto 7'96‰, v naslednjem desetletju je narastel na 8'35‰ in v letih 1901—1910 je dosegel višino 10'19‰. Ta konstantni napredek je dežela Kranjska dosegla, ker je umrljivost leto za letom padala, in sicer hitreje padala, nego je padalo število porodov. (Glej poglavje o padanju števila porodov!)

Tendenca navzgor je jasna. V kolikor nam ni škodovala svetovna vojska, se kaže tudi za bodočnost napredek.

Mesta zavzemajo pri vseh narodih in tudi pri Slovencih posebno stališče glede naravnega prirastka. Iz tabele je razvidno, da razven Trsta nobeno mesto ne izkazuje prirastka. Pri vseh mestih odkriva statistika deficit, izgubo, odpadek. Po vseh mestih umre več ljudi, nego se jih rodi. Ljubljana izkazuje izgubo 2'9‰, Celje celó izgubo 23'7‰. Zakaj da je umrljivost v mestih, posebno majhnih mestih kot sta Celje in Ptuj tako visoka, smo videli v prejšnjem poglavju. Spoznali smo tudi, da je plodovitost v mestih manjša nego na deželi.

Po podatkih tabele bi se dalo sklepati, da bi morala vsa mesta v najkrajšem času izumreti, ko se ne bi vanja stekal pritok ljudi iz drugih krajev. Če bi se n. pr. v Celju vsako leto zmanjšalo število prebivalcev za 23'7‰ in če ne bi bilo ljudskega pritoka, bi se dalo lahko izračunati, kedaj da umre zadnji Celjan.

Ce odračunamo od smrtnih slučajev vse slučaje tujcev in vpoštevamo samo umrljivost domačinov, se pokaže šele resnična slika, se izkaže resnični naravni prirastek ali odpadek.

Na ta način najdemo, da je znašal naravni prirastek v letu 1896/1910 v Mariboru 1%, v Celovcu 13'3%, v Ljubljani 7'5% in v Gorici 4'2%. Po tem računu so torej mesta aktivna in njihovo prebivalstvo se lahko množi samo iz sebe. Celovec izkazuje celó jako lep prirastek 13'3%, toda računati je s tem, da je v Celovcu velika porodnišnica — kakor tudi v Ljubljani —, kjer se rodi veliko otrok, ki pravzaprav niso Celovčani. Razven tega gredo nezakonske matere — in teh je na Koroškem nad 50% — rade porodit v mesto.

Najslabša so spodnještajerska mesta Celje, Maribor in Ptuj. V nekaterih letih ta mesta, tudi če odštejemo umrle tujce, niso imela naravnega prirastka. Deloma je to utemeljeno v tem, da so ta mesta sama po sebi majhna, največjo krivdo za deficit pa nosijo umetne tamošnje razmere. Mesta, ki rešujejo svoj nemški značaj na ta način, da nastavljajo neplodne nemške uradnike in odbijajo domače ljudstvo, ki bi poživilo in pokrepilo meščansko kri, morajo postati sterilna, glede števila prebivalstva pasivna. Naravnim potom se ne morejo širiti, edina rešitev za njih nemštvo je import prebivalcev iz nemških krajev.

Ko bi se enkrat ta umetni sistem razrušil, bi bila dana prosta pot naravnemu razvoju. Naravni pritok iz okolice bi posvežil kri, povečal plodovitost in zmanjšal umrljivost; kar je umetno zasajenega, bi izumrlo, in mestni značaj bi se spremenil. Naravni razvoj sam bi za večno pokopal nemštvo spodnještajerskih mest.

To je pravo prirode!

Za slovenske razmere je posebno karakteristična razlika med naravnim in faktičnim, resničnim prirastkom prebivalstva.

Kranjska je štela l. 1900. 475.302 prebivalcev (brez Nemcev). Ker je znašal naravni prirastek v letih od 1900—1910 10'19% letno, bi morale biti l. 1910. na Kranjskem 533.735 Slovencev, za 48.433 več nego l. 1900. V resnici pa se je število prebivalstva pomnožilo samo za 15.675 ljudi, torej letno samo za 3'51%. To je resnični, f a k t i č n i prirastek Slovencev na Kranjskem.

Razliko je vzelo izseljevanje.

Še slabše so tozadevne razmere v obmejnih pokrajinah. Tam je poleg izseljevanja potujčevanje tista sila, ki grabi in krade, kar je rodila slovenska žena. Število Slovencev na Koroškem je padlo od l. 1890. do l. 1900. za 10'43%, čeravno bi se bilo moralo povzdigniti, vpoštevajoč tudi izseljevanje za najmanj 3—5%. Na Štajerskem se je vzdignilo število Slovencev od l. 1900. do l. 1910. od 407.531 na 409.684, čeravno bi se bilo moralo vzdigniti vsaj za

6'46%, za toliko, kolikor je znašal faktični prirastek cele Štajerske.

Od l. 1900. do l. 1910. se je pomnožilo število Slovencev za 5'04%, čeravno je bil naravni prirastek poprečno še enkrat tako velik.

V ogromni razliki med naravnim in resničnim prirastkom se izraža vsa naša mizerija, naša gospodarska in politična odvisnost, naše tlačanstvo in robstvo. Otroke, ki so jih rodile slovenske matere, moramo dajati kot tribut ne samo našim najbližjim sosedom, temveč celemu svetu. Nekdaj so prodajali otroke podjarmljenih narodov za sužnje, v sedanji moderni dobi mora slaboten, maloštevilen narod plačevati krvni davek v drugačni, a ne manj krivični obliki.

Ko pridejo časi, da bo sad naroda služil svojemu narodu, bo treba gledati, da se naravni prirastek zviša, da se dá svobodo vsem sedaj tlačanim in vezanim narodnim silam. Če mnogomilijonski Nemci s strahom in skrbjo preračunavajo svoj prirastek, koliko skrbnejše in natančnejše mora gospodariti šele mali slovenski narod!

* * *

Pri ostalih Jugoslovanih, Srbih in Bolgarih, je plodovitost veliko večja nego pri Slovencih. Visoka njihova plodovitost jim je pomagala, da so v kratkem času preboleli udarec in rane, ki so jim jih prizadejale mnogobrojne vojne, in upati je, da se bodo tudi v bodoče v najkrajšem času regenerirali, kljub temu da so silno trpeli v sedanji svetovni vojski.

Plodovitost, umrljivost in naravni prirastek v letih 1906—1910.

	Plodovitost	Umrljivost	Naravni prirastek
Bolgarija	42·2	23·9	18·3
Srbija	39·1	24·3	14·8
Bosna in Hercegovina .	41·6	26·5	15·1

Visoke številke kažejo, da je v teh narodih zdravo jedro, iz katerega bodo klili številni novi rodovi. Zapadno-evropska kultura jim ni še toliko škodovala ko nam; v Bolgariji in Srbiji je zdravstveno stanje gotovo ugodno, saj je tam umrljivost manjša nego v sosednji Bosni, kamor je že posegel zli duh neprave, prisliljene evropske civilizacije.

U.

Padanje števila porodov.

Od začetka preteklega stoletja, točneje od l. 1827. dalje, se kažejo v francoskem narodu znaki, ki vzbujajo pri državniki, sociologih in socialnih higienikih največjo pozornost in težke skrbi. Od l. 1827. pada na Francoskem leto za letom število porodov, leto za letom se poraja manj otrok.

Sledeča tabela kaže to padanje v zadnjih desetletjih.

	Živorojenci	Umrli	Prirastek oz. izguba
1871—1880	25·4	23·7	1·7
1881—1890	23·9	22·1	1·8
1891—1900	22·1	21·5	—0·4
1901—1905	21·2	19·6	1·6
1906—1910	19·9	19·2	0·7
1911	18·7	19·6	—0·9
1912	19·0	17·5	1·5

V desetletju 1871—1880 se je rodilo v Franciji na leto po-
prečno 25·4 živih otrok na 1000 prebivalcev, to število se je v na-
slednjih desetletjih vzdržema krčilo in l. 1912. so šтели samo še 19
živih novorojencev na 1000 prebivalcev. Padala je sicer tudi umr-
ljivost, kakor kaže druga rubrika tabele, toda to padanje je bilo
počasneje nego padanje porodov in ni moglo preprečiti, da ne bi

bilo v nekaterih letih število umrlih večje nego število novorojenih. Taka črna leta so bila leta 1890, 1891, 1892, 1895, 1900, 1907 in leto 1911.

Kako velik pomen tiči v tem, najbolje dokazuje dejstvo, da je imela Francija v začetku 19. stoletja največje število prebivalcev izmed vseh evropskih držav, sedaj pa stoji Francija po številu prebivalcev šele na petem mestu. Prekosili so jo sosedje, v prvi vrsti Nemčija. Od l. 1880. do l. 1908. se je povečalo število prebivalcev v Nemčiji za 174 milijonov, na Francoskem pa niti ne za dva milijona.

Te številke pač dovolj jasno kažejo, kam pride narod, če se njegova plodovitost tako hitro manjša. Kako hitro ga po številu nadkrilijo sosedje! In število je važen faktor v medsebojnem konkurenčnem boju!

Zaradi tega je razumljivo, da je ta pojav povzročil pri vseh, ki so odgovorni za blagor in bodočnost francoskega naroda, vznemirjenje in skrb.

Dejstvo, da število porodov pada, je bilo jasno, ker je vsakoletna statistika govorila v prepričevalnih številkah, o vzrokih pa se je mnogo govorilo in pisalo.

Predvsem je vabljiva misel, da narod, ki ne producira dovolj potomstva in se torej ne množi dovolj hitro ali pa sploh številno nazaduje, peša in umira, kakor umira posameznik. Primera med narodnim življenjem in življenjem poedinca je sicer dobra, toda vendar ne izraža bistvenih svojstev narodnega in individualnega življenja. Če označujemo posamezne dobe v življenju narodov z besedami mladost, moška doba in starost, se moramo zavedati, da te označbe nikakor ne pomenijo fizioloških lastnosti, temveč lastnosti, ki jih ima narod vsled svoje kulturne zgodovine, gospodarskega stanja in moralnih naziranj. Pri posamezniku so mladost, moška doba in starost strogo fiziološko določene dobe, imajo torej gotovo organsko podlago, dočim za dobe narodnega življenja ne najdemo nikakih organskih podlag. Če torej pravimo, da je narod star ali da umira, s tem ni rečeno, da je narod fizično ostarel in onemogel. Tudi zmanjševanja plodovitosti ne moremo pripisovati kakim organskim spremembam. Posamezniki so ostali fizično prav taki, kakor so bili posamezniki v oni dobi, ko je bil narod še mlad, spremenil se je le cel kompleks pojavov, ki v svoji celoti tvorijo narodno življenje. Tudi je ostala fizična sposobnost za porajanje potomstva nespremenjena; posamezna članica naroda, o katerem pravimo, da je star, lahko rodi ravno toliko otrok kot članica kakega naroda, ki ga prištevamo mladim. Propadanje in umiranje narodov torej — in eden glavnih znakov umiranja je ravno premalo številna produkcija potomstva — nima organske podlage, temveč je povzro-

čeno od celokupnih življenjskih pogojev: narodno gospodarskih, kulturnih, moralnih, odvisno je od socialnega stališča.

V francoskem narodu se kaže eden glavnih znakov narodnega propadanja; število porodov se zmanjšuje in že skoro ne zadostuje več, da bi se s porodi zamašile vrzeli, ki jih povzroča smrt.

Francozi so eden najkulturnejših narodov in živijo v jako dobrih gospodarskih razmerah. V teh dveh splošnih dejstvih je iskati vzrokov, da pada število porodov.

Čim višja je stopnja kulture in čim bolj se širijo moderne kulturne pridobitve v najširše plasti naroda, tem bolj izginjava oblast slepo delujočih naravnih instinktov, tem bolj se mora narava podrejati človeškemu umu. Posebno za razmnoževanje ljudstva je mogočni, elementarni spolni nagon največjega pomena. Pri »mladih« narodih je spolni nagon neomejen, njegovemu slepemu delovanju se ne stavi ovire, izhajajoče iz računajočega človeškega razuma, in zato se kaže njegov vpliv v visoki plodovitosti. Pri narodih pa, pri katerih stoji splošna kultura na visoki stopnji, je zavladal razum nad naravo in si je udinjal slepe naravne instikte. Človek je spoznal, da veliko število otrok omejuje njegovo osebno svobodo, obtežuje njegovo gospodarsko stanje in ga tako upora premnogih užitkov, ki si jih lahko privoščijo ljudje. Če mu ni treba skrbeti za celo kopo otrok. Zaradi tega je kulturni človek začel postaviti spolnemu nagonu meje in, ker se ni hotel odreči užitkom, ki so zvezani s spolnim življenjem je izumil sredstva, s katerimi se onemogoči koncepcija, ostane pa spolni užitek.

Tako je nad spolnim instiktom zagospodoval razum, spolno življenje se je racionaliziralo.

Individualistično prepričanje, hrepeneče samo po osebni dobrobiti, se ne ozira po potrebi, ki jih ima družba kot celota. Posamezne družine so si olajšale življenje, narod kot celota pa je stopil na pot, ki vodi v pogubo. Kajti število otrok, ki so mu jih rodile njegove družine, ne zadošča več za narodno razmnoževanje. Posledica nazorov, ki so zavlادali v narodu z ozirom na število otrok, je za narod usodepolna.

V Franciji se je porodil na podlagi omenjenih individualističnih idej znani sistem zakonov z dvema otrokoma in od tam se je hitro razširil po vseh kulturnih državah, zlasti seveda v višjih slojih. Roditelji, ki se hočejo obvarovati pred velikimi gospodarskimi težkočami in skrbmi in ki hočejo zasigurati svojim otrokom lepo bodočnost, omejujejo v zakonu koncepcijo z umetnimi sredstvi, tako da se jim rodita samo dva otroka. Pri tem računajo tako, da lahko prerediti dva otroka in jima podajo primerno vzgojo in izobrazbo, da pa pri tem familija ne izumre.

Toda zakon z dvema otrokoma ne izpolnjuje zahtev, ki jih stavi narod na svoje družine. Če namreč dva roditelja dasta življenje samo dvema otrokoma in če ju tudi srečno obvarujeta do spolne godnosti, sta dala narodu samo dva nova človeka. Narod bi torej v najboljšem slučaju, ako nobeden teh otrok ne umre in se vsak potem zopet omoži in rodi novih potomcev, ostal po svojem številu nespremenjen, ne bi ne napredoval ne nazadoval. Z ozirom na to, da mnogo zakonov ostane sterilnih, da mnogo poedincev ostane samskih in da veliko število otrok pomre pred spolno godnostjo, nastane za narod velika nevarnost, da začne število njegovih članov padati, ako se sistem zakonov z dvema otrokoma uveljavi pri vseh njegovih družinah.

V omejevanju števila potomcev tiči velikanska nevarnost za narodovo bodočnost in francoski narod že čuti na lastnem telesu pogubonosni vpliv sistema zakonov z dvema otrokoma.

Za onemogočenje koncepcije je izumila tehnika rafinirane priprave in industrija jih zna z veliko reklamo razširjati po celem svetu. V zadnjo vas — tudi na Slovenskem — so našla pot različna preventivna sredstva in so se udomačila v vseh slojih, med zakonci in med samci. Tem modernim industrijskim antikoncepcijskim sredstvom je pripisovati krivdo, da se na Francoskem poraja tako malo otrok. Ko bi bilo mogoče prepovedati in preprečiti izdelovanje in razširjanje takih sredstev, bi se število porodov takoj lahko zvišalo. Toda to je nemogoče.

Industrija in trgovina bi že našli potov, da prodajata še nadalje priljubljena sredstva, in tisti, ki si takih sredstev želijo, bi si jih že znali preskrbeti.

Pa tudi medicina bi se morala upreti splošni prepovedi takih aparatov, ker so ti aparati obenem najboljše sredstvo proti infekciji s spolnimi boleznimi. Če bi bili postavno prepovedani, bi izgubili v boju proti spolnim boleznim mogočno, priznано dobro in potrebno sredstvo in spolne bolezni bi se še bolj razširjale nego sedaj. Poleg tega je včasih potrebno, da se z ozirom na zdravje žene, onemogoči oploditev. S prepovedjo teh sredstev bi se torej več škodovalo nego koristilo.

Koliko se da doseči proti omejevanju koncepcije z drugimi sredstvi, s sklicevanjem na socialni čut in na pretečo nevarnost, z moralnimi nauki in povzdigo verskega prepričanja, vse to so poskušali na Francoskem, a brez uspeha. Spoznavši neuspešnost vseh takih poskusov, so Francozi krenili na drugo pot, ki obeta večjih uspehov. Sklenili so podpirati z denarnimi sredstvi družine, ki imajo veliko otrok, in na ta način vzbuditi tudi pri zakoncih, ki so se doslej branili otrok, veselje do novih potomcev. Z zakonom z dne 14. julija l. 1913. je francoski parlament zasigural družinam z mnogimi otroki izdatne gmotne podpore, ki so tem večje,

čim več otrok ima družina. S tem važnim zakonom so začeli Francozi novo družinsko politiko, ki morda tudi francoskemu, na robu propada stoječemu narodu prinese večje število porodov in ga tako reši pogube.

Nemci so še pred kratkim opazovali ta pojav v francoski državi s samozavestjo naroda, ki se čuti mladega, močnega, plodovitega in ki se ga še ni lotila degeneracija. Toda kmalu — posebno živo tik pred svetovno vojsko — so tudi v Nemčiji spoznali, da se pojavlja jednak proces tudi v nemškem narodu.

Statistika je pokazala, da pada tudi v Nemčiji število porodov od l. 1876. dalje. Dočim se je v desetletju 1871—1880 rodilo vsako leto nad 40 otrok na 1000 prebivalcev, se jih je rodilo leta 1912. samo 28.

Sledeča tabela nam kaže tozadevne razmere za čas od l. 1871. do l. 1912.

	Živorojeni	Umrli	Naravni prirastek
1871—1880	40·7	28·8	11·9
1881—1890	38·2	26·5	11·7
1891—1900	37·3	23·5	13·8
1901—1905	34·3'	19·9	14·4
1906—1910	31·6	17·5	14·1
1911	28·6	17·3	11·3
1912	28·3	15·6	12·7

Iz tabele je razvidno, da se je tudi umrljivost zelo hitro manjšala. V desetletju 1871—1880 je umrlo na leto 28·8 ljudi na tisoč prebivalcev, v l. 1912. pa samo 15·6. Naravni prirastek je bil kljub temu, da je padalo število porodov, še vedno jako visok. Šele v zadnjih letih je začel padati tudi naravni prirastek.

Dasiravno je naravni prirastek v primeri z drugimi narodi pri Nemcih še vedno jako visok, vendar se je skrbna in natančna nemška javnost vznemirila, spoznavajoč, da se more umrljivost omejiti samo do gotove minimalne meje, da mora plodovitost padati neprestano dalje v isti meri, kakor je padala posebno od l. 1900. dalje. Tudi za nemški narod se kaže v prvih začetkih ista

nevarnost, katera je privedla Francijo že tako daleč. Če bi število porodov še nadalje tako padalo kakor doslej, bi utegnil tudi za Nemce priti čas, ko se ljudstvo ne bo več v dovoljni meri množilo. Najboljši dokaz, koliko pažnje so nemški znanstveniki posvetili temu vprašanju in kolik strah je prevzel nemško javnost, je ta, da je do junija l. 1915. izšlo že okoli 600 del in člankov, bavečih se s tem vprašanjem.

Tudi v Nemčiji, ki se je v zadnjih desetletjih tako visoko povzdignila, povzročajo padanje porodov jednaki splošni vzroki kakor v Franciji. V svoji temperamentno pisani razpravi se obrača M. Gruber* jako ostro proti individualističnim nazorom, ki se širijo v nemški družbi, proti hlepenju po užitkih, ki se javlja v vseh slojih, proti zanemarjanju socialnih dolžnosti, in konstatira: »da število porodov pada namenoma in da je padanje v glavnem povzročeno po hotenem onemogočanju koncepcije.« Gruber očita nemškim družabnim slojem, da so izgubili razumevanje za velikanski narodni pomen plodovitih družin, in meni, da je treba družbo temeljito preosnovati, če hoče nemški narod še naprej igrati v svetu vlogo, ki jo je igral doslej.

Za dokaz, da tudi pri vseh drugih kulturnih narodih rapidno pada število porodov, navajam še sledeči pregled.

Na 1000 prebivalcev se je rodilo živih otrok:

	1841/50	1871/80	1891/1900	1901/1910
na Angleškem	32'6	35'4	29'9	26'9
na Švedskem	31'1	30'5	27'1	25'8
v Italiji	—	36'9	34'9	32'7
v Avstriji	38'4	39'0	37'1	34'7

Tudi v Avstriji pada število porodov in sicer je začelo padati l. 1876. Ker Avstrija ni enotna narodna država, je potrebno, da pogledamo, kako se ta proces javlja pri posameznih avstrijskih narodih.*

Pri avstrijskih Nemcih pada število porodov najhitreje. Leta 1871. se je rodilo v nemških alpskih deželah (Nižje Avstrijsko, Gornje Avstrijsko, Solnograško) 36'1 otrok na 1000 prebivalcev, l. 1911. pa samo 23'9.

Takoj za Nemci pridejo Čehi. L. 1871. se je rodilo v čeških deželah (Češko, Moravsko, Šlezija) 39'4 otrok na 1000 prebivalcev, leta 1911. pa samo še 28'8.

* Max von Gruber: Ursachen und Bekämpfung des Geburtenrückganges im Deutschen Reich, Monakovo 1914.

** Dr. Peter Galasso: Der Geburtenrückgang in Österreich. Statistische Monatschrift 1913. str. 393.

V popolnem soglasju s prej očrtanimi nazori o splošno kulturnih in gospodarskih vzrokih za padanje porodov, stojita torej kulturno visoko stoječa in gospodarsko močna avstrijska naroda — Čehi in Nemci — na prvem mestu.

Nasprotno se odlikujejo Romuni, Italijani, Srbi in Hrvatje (avstrijski) po izredno visoki plodovitosti, ki ne kaže še nikakih znamenj zmanjševanja.

Kakšen je položaj pri Slovencih? Ali je tudi že v naše dežele planil kulturni val iz zahoda in potegnil tudi slovenski narod v ono strujo, v katero so zašli zapadni kulturni narodi? Kot najzapadnejša slovanska veja živijo Slovenci v najožji dotiki z zapadnimi narodi, predvsem z Nemci; slovenski kulturni razvoj je dosegel že jako visoko stopnjo, dasiravno gospodarski položaj ni posebno ugoden in se o narodnem blagostanju še ne more govoriti; kulturnega napredka, s katerim se ponaša Zapad, so deležni tudi Slovenci. Pričakujemo torej lahko, da je zašel z drugimi kulturnimi pridobitvami tudi njih stalni spremljevalec v naše dežele: proces padanja števila porodov.

Resnično — tudi pri Slovencih pada število porodov, počasneje sicer kot pri Nemcih in Čehih, vendar je smer navzdol jasna. Kulturni val iz Zapada je zagrabil tudi nas in nas nese dalje!

Kam? Tudi če nismo pesimisti, vendar se moramo s skrbjo vprašati: Kam? Če si mogočni, večmilijonski nemški narod s skrbjo in strahom stavlja to vprašanje, s koliko večjo pozornostjo mora šele maloštevilni slovenski narod opazovati ta proces! Čim manjše je naše število, tem hujše nas zadene vsaka izguba in tem hitreje nas privede nevzdržno zmanjševanje plodovitosti do — konca.

Oglejmo si najprej dejanski položaj!

Na sledeči tabeli* je zabeleženo število porodov v ‰ (na 1000 prebivalcev) po političnih okrajih in po »občevalnem« jeziku in sicer tako, da so vračunani samo tisti okraji, v katerih govori posamezni občevalni jezik nad 90% prebivalcev. Taki čisto slovenski okraji so po ljudskem štetju l. 1910. vsi kranjski, nadalje celjski (okolica), konjiški, ljutomerski, ptujski (okolica), brežiški, toliminski in sežanski. (Le na ta način je možna razdelba po narodnosti, kajti uradni podatki ne ločijo novorojencev po narodnosti, temveč samo po političnih okrajih. Ta način praktično zadostuje, ker iz že večkrat omenjenih razlogov stroga ločitev po narodnosti ni potrebna.)

* Po omenjenem delu dr. P. Galasso.

Občevalni jezik	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911
nemški	32·2	32·2	30·5	30·8	29·2	29·5	28·6	28·2	27·8	26·8	25·5
češki	33·8	34·5	32·7	32·6	30·5	31·9	31·0	31·1	30·6	29·4	28·4
poljski	41·8	42·4	39·9	39·7	38·2	38·9	38·2	38·2	38·2	36·0	35·0
rusinski	44·0	43·0	44·7	43·3	41·0	43·9	43·8	44·0	42·9	42·8	39·9
slovenski	35·1	35·7	34·7	35·0	34·6	34·6	33·5	33·9	34·9	34·5	32·3
srbo-hrvatski	34·4	39·8	33·8	37·1	34·1	38·3	37·1	36·2	37·8	40·9	37·4
italijanski	33·7	33·1	33·2	33·1	32·3	32·7	33·2	34·8	35·7	35·8	34·4

Že v kratki dobi enajstih let je padlo število porodov v čisto slovenskih okrajih od 35·1% na 32·3%. In tudi v letu 1912. je število porodov za iste okraje zopet padlo in sicer na 32·1 na 1000 prebivalcev. Smer je torej popolnoma jasna: število porodov pada na Slovenskem od leta do leta. Kaže se tendenca, da pade bodoče število porodov še globlje.

Ta račun kaže še jako ugodne razmere, ker v njem niso vračunjena — izvzemši Ljubljano — mesta. Znano pa je, da v mestih število porodov še hitreje pada nego na deželi. Če bi prišteli še Ptuj, Maribor, Celje, Celovec in Gorico, četudi ta mesta niso popolnoma slovenska, bi našli še večjo razliko med letom 1901 in 1911. Po imenovanih, čisto slovenskih okrajih prebiva skoro izključno kmetско prebivalstvo, med katerim moderni sistem zakonov z dvema otrokoma skoro še ni znan. Med meščani, pri uradništvu in sploh v inteligenčnih krogih tudi po slovenskih deželah so družine že spoznale, da si lahko zelo olajšajo gospodarsko stanje, če omejijo število otrok. Tudi pri nas se že udomačuje navada, zanešana k nam od sosedov, da se z umetnimi sredstvi onemogoča koncepcija.

Dejstvo, da na Slovenskem pada število porodov, je dokazal že zgornji statistični pregled. Na manj kompliciran način spoznamo isti proces, če pregledamo statistične podatke za samoslovensko deželo Kranjsko, ki tvori jedro slovenskih pokrajin.

Priloženi diagram* kaže, da na Kranjskem pada število porodov od l. 1887. dalje. V tem letu se je rodilo na Kranjskem 372

* Koncem knjige sta priložena dva diagrama. Prvi kaže plodovitost in umrljivost na Kranjskem v dobi 1871—1912. Gornja kurva kaže umrljivost, to je število živorojenih na 1000 prebivalcev, spodnja pa umrljivost, to je število umrlih. — Kurva v drugem diagramu kaže naravni prirastek za isto dobo.

otrok na 1000 prebivalcev, tega števila pa v poznejših letih nismo več dosegli. Število sicer ni padalo enakomerno, v nekaterih letih je bilo še jako visoko, v drugih zopet jako nizko, vendar se jasno vidi tendenca navzdol. Na Kranjskem se je proces pričel pozneje nego v Nemčiji in se tudi počasnejše vrši. V Nemčiji se je rodilo še koncem preteklega stoletja 36 otrok na 1000 prebivalcev, leta 1912. pa samo še 28. Padeč je torej pri Nemcih strmejši kakor pri nas.

Če hočemo presoditi, kakšen vpliv ima zmanjševanje plodovitosti na razmnoževanje ljudstva, se moramo vprašati, kakšna je bila v isti dobi umrljivost.

Naš diagram kaže, da od l. 1874. pada tudi umrljivost in sicer mnogo hitreje nego plodovitost. Doslej se zaradi tega, ker se poraja manj otrok, še ni pokazal vpliv na razmnoževanje ljudstva, ker v istem času tudi manj ljudi umre. Naravni narodni prirastek se še ni zmanjšal. Nasprotno! Ker pada število vsakoletno umrlih hitreje nego število novorojenih, se je naravni prirastek celó povečal. Na diagramu se to jasno kaže v tem, da postaja razdalja med kurvo, ki pomeni število novorojencev, in kurvo, ki predočuje število umrlih, vedno večja. Še boljše se nam pokaže naraščanje naravnega prirastka — torej rastoče narodno razmnoževanje —, če izračunamo naravni prirastek za povprečje posameznih desetletij.

V desetletju 1881—1890 je znašal naravni prirastek (na 1000 prebivalcev) za Kranjsko 7'9, v desetletju 1891—1900 8'3 in za desetletje 1901—1910 10'2.

Kljub temu, da je število porodov padalo, je prebivalstvo, v kolikor pride v poštev naravni prirastek, hitreje raslo. V tem oziru se razlikujemo od Francozov, pri katerih je v nekaterih letih umrlo več ljudi nego se jih je rodilo, kjer je prebivalstvo nazadovalo; in naš tozadevni položaj je veliko ugodnejši nego položaj Nemčije, kjer sta se kurva, novorojencev in kurva umrlih v zadnjih letih že tako bližali, da je postajal naravni prirastek manjši in manjši.

Ta razveseljivi rezultat nas ne sme premotiti, da bi za bodočnost pričakovali enakega napredka. Število novorojencev bo padalo še nadalje, zaradi katastrofalnih vplivov svetovne vojske še hitreje nego do sedaj, tudi umrljivost se bo dala še znižati, toda končno pride čas, ko umrljivost ne bo mogla postati še manjša, dočim se bo število porodov gibalo še nadalje navzdol. Tačas se začne zmanjševati tudi naravni prirastek.

Sodeč po razvoju zapadnoevropskih narodov in sodeč po znakih, ki se že kažejo na narodnem telesu, prognoza za bodočnost slovenskega naroda ni rožnata, tudi če bi se nadaljnji razvoj vršil v dosedanjih mejah in dosedanjem pravcu. Vsled globokih ran pa, ki jih je zadala narodu svetovna vojska, se proces gotovo pospeši, število porodov bo padalo hitreje in umrljivost se bo, če morda

ne zvišala, pa vsaj obdržala na sedanji višini. V 3 letih svetovne vojske se je rodilo tako malo otrok in je pomrlo toliko ljudi, da se prebivalstvo gotovo ni pomnožilo, nasprotno, najbrž zmanjšalo. To lahko upravičeno trdimo, četudi še manjka točnih uradnih podatkov. Po vojski nastopi nekaka prehodna doba, v kateri se bodo narodi polagoma vračali v navadno, mirno življenje. In v tej dobi, ki bo morda jako dolga, si bosta števili novorojencev in umrlih tako blizu, da se narod sploh ne bo množil.

Toda narod si mora sam kovati svojo usodo, mora sam skrbeti za bodočnost! Ko je spoznal pretečo nevarnost, se ji mora postaviti v bran! Boj proti opisanemu notranjemu razkroju je težak, kakor kažejo skušnje na Francoskem, zato pa je tem potrebnejše, da se išče novih metod, novega orožja.

Tudi na Slovenskem bodo morali oni, ki so odgovorni za bodočnost naroda, preštudirati, kako in zakaj pada število porodov, in pobrigati se za sredstva, s katerimi naj bi se proces ustavil.

Dejstvo, da pada število porodov, postaja tudi za Slovence aktualno.

VI.

Upliv spolnih bolezni na plodovitost.

Višino plodovitosti določa v prvi vrsti gospodarski in kulturni položaj naroda. Revščina in nizka izobrazba ustvarjata predpogoje za visoko plodovitost, blagostanje in moderna rafinirana kultura povzročata, da število porodov pada. Poleg teh splošnih vzrokov nima fizični ustroj posameznih plemen skoro nikakega vpliva na to, da se poraja več ali manj otrok. Pač pa imajo nekatere bolezni tako velik pomen za plodovitost, da se v krajih ali narodih, kjer so dotične bolezni zelo razširjene, rodi mnogo manj otrok, nego v krajih, kjer teh bolezni ni.

Izmed teh bolezni so najvažnejše spolne bolezni. Kolik je njihov vpliv na plodovitost, se ne dá natančno statistično dognati, ker o razširjenosti spolnih bolezni doslej sploh še ni točnih statističnih podatkov. Kolikor vemo o tem, so samo fragmentarični podatki iz posameznih bolnic, poklicev in mest, ki so pa vendar dovoljni, da se po njih sklepa na splošno razširjenost po posameznih pokrajinah in narodih.

Iz teh statističnih odlomkov se predvsem razvidi, da so spolne bolezni razširjene v vseh slojih človeške družbe, da so sicer v mestih pogostejše, da pa so se zajedle tudi v kmetско ljudstvo. Postale so v pravem pomenu besede — ljudske bolezni.

Dočim najvažnejša ljudska bolezen — tuberkuloza — izpodkopava in uničuje zdravje ljudi, ne ozira se na starost, spol in poklic, in je vsled tega eden glavnih vzrokov visoke umrljivosti, je škodljivost spolnih bolezni drugačna. Spolne bolezni uničujejo predvsem zmožnost ploditi in porajati novih ljudi, in v drugi vrsti škodujejo največ komaj spočetim ali komaj porojenim bitjem.

Spolne bolezni najbolj škodujejo plodovitosti in ta škoda je mnogo večja in za človeško družbo pomembnejša nego škoda, ki jo povzročajo zdravju posameznikov, brez ozira na njihove razmnoževalne sposobnosti.

Bistvo spolnih bolezni je, da napadajo predvsem tiste človeške organe, ki so po naravi določeni za razmnoževanje rodu. V tem oziru je najbolj škodljiva gonoreja ali kapavica, ki se skoro izključno loteva samo spolnih organov.

Gonoreja je bolezen, ki se splošno omalovažuje in podcenjuje. Marsikdo ji ne pripisuje niti toliko pomena kot lahki influenci ali mimoidočim revmatičnim bolečinam. In vendar je njen pomen neprimerno večji, njena škodljivost neprimerno hujša. Gonoreja ni lahko, bežno prehlajenje, ni nedolžen katar, gonoreja je razjedajoče, uničujoče zastrupljenje. Dasi njen vpliv na posameznika mnogokrat ni ravno katastrofalen, dasi po navadi ne ogroža direktno človeškega življenja, za človeški rod je kljub temu najhujša škodljivka, ker uničuje one organe, ki naj bi ustvarjali nove generacije. V tem načinu njenega delovanja tiči njen socialni pomen, njena nevarnost za družbo in njena škodljivost za bodočnost rodu.

Mali, nežni gonokoki povzročajo različne forme bolezni. Za moškega niso posebno nevarni, za ženski organizem pa so veliko hujši.

Če se moški takoj v začetku bolezni zavé nevarnosti in si še pravočasno poišče vestne zdravniške pomoči, se proces navadno omeji na sečno cev, zunanja in notranja zdravila preprečijo nadaljnje razvijanje gonokokov in jih v kratkem času zamorijo. To so tisti lahki slučajji, ki so navidezno utemeljili mnenje, da je gonoreja lahka bolezen. Tako se bolezen največkrat konča.

Stvar pa postane takoj resnejša, kadar se gonokoki z neprestanim množenjem počasi priplazijo do važnejših organov, bodisi da se je bolnik iz lahkomišelnosti zanemaril, bodisi da so bili iz kateregakoli vzroka pogoji za gonokoke ugodnejši. Kadar obolita tudi semenska odvodnica in obmodek in sicer na obeh straneh, nastane nevarnost, da se zapre pot semenu, ki se tvori v modu. Tudi če se bolezen toliko ozdravi, da izginejo bolečine, da splashne otok in da poginejo povzročitelji, vendar lahko ostanejo vsled gonoroičnega vnetja v obmodku in semenski odvodnici brazgotine, ki enkrat za vselej zamašijo pot, po kateri bi morali iti spermatozoi. S tem je zapustila gonoreja moškemu težko, dalekosežno posledico. Seme, ki bi moralo imeti prosto pot, in bi se moralo nabirati v semenskem mehurčku, odkoder bi o priliki prišlo v žensko telo in oplodilo jajček, je zaprto in ne more izvrševati naloge, ki mu je določena. S tem je postal bolnik — v slučaju seveda, da se je ta proces izvršil na obeh straneh — steril. Izgubil je sposobnost oploditi ženo in njegova moč je za ustvarjanje novih bitij izgubljena. Pri vsem tem se seme še nadalje tvori v modu, toda svoje naloge ne more izvršiti, ker ne more ven. Tudi »*potentia coeundi*« ostane nedotaknjena in vendar je moški steril.

Velike važnosti je še ena forma gonoroičnega obolenja. Akutni znaki infekcije, izmed katerih sta najvažnejša skelenje in gnojenje, so izginili, le tu pa tam se še pokaže v jutranjem urinu komaj vidna meglica. Moški je prepričan, da je ozdravel. Toda v njegovih sluznicah so še ostali skriti gonokoki, ki na drugi osebi še vedno lahko povzročijo obolenje. Moški se čuti zdravega in misli, da ne more več okužiti koga drugega. Le z večkratno mikroskopično preiskavo se dá v takih slučajih dokazati, da gonokoki še živijo in da je moški potemtakem še bolan in nevaren. V tem kroničnem stadiju je bolezen posebno nevarna, ker jo moški lahko bona fide prenese. Če takó bolan moški, v prepričanju, da je zdrav, stopi v zakon, more okužiti svojo ženo in tako povzročiti veliko gorjé.

Popolno sterilnost zapušča gonoreja le nekako v 7%. Tudi v slučaju, da sta oboleli obojestranski semenski odvodnici, se gonoreja lahko izdravi, ne da bi zapustila za seboj sterilnost. Le približno v 50% te težke komplikacije ostane res trajno zaprta pot za seme.

Če je število gonoroično obolelih moških majhno, je popisani izid bolezni le v nesrečo dotičnim bolnikom in eventuelno njihovim družinam, večjega pomena za narod pa nima. Če pa se je gonoreja zelo razširila, če je velik odstotek moških obolél na njej, zadobi bolezen največji socialni pomen, ker se občutno zmanjša število za oploditev zmožnih mož. Nadaljnja posledica se pokaže v tem, da se mnogo manj otrok zaplodi, da se torej plodovitost manjša.

Za ženski organizem so gonokoki še mnogo nevarnejši in usodnejši. Ženski spolni organi imajo dvojno nalogo. V njih se izvrši spočetje — to je njih prva naloga; spočeto bitje morajo ženski spolni organi čuvati in hraniti — to je druga naloga — nosečnost. Narava je torej prisodila ženi važnejšo nalogo za potomstvo nego moškemu.

Škoda, ki jo naredi gonoreja na ženskih spolnih organih, se lahko kaže na dva načina: ali se onemogoči spočetje, ali pa se eventuelno spočeto bitje ne more dalje do godnosti razvijati.

Potek bolezni in forme bolezni so pri ženski drugačne nego pri moškem. Prvi znaki bolezni, dokler gonokoki še niso prišli dalje ko v sečno cev, so pogosto tako malo vznemirljivi, da jih bolnica lahko prezre. Skelenje pri uriniranju, morda par kapljic gnoja, večkratna potreba uriniranja, vsi ti znaki pridejo in izginejo, ne da bi ženska pomislila, kako nevarno je obolela, posebno če je, kar je navadno, slabo poučena v ženski higieni, in če je vest čista, da si nima ničesar očitati.

V ugodnih okolnostih se bolezen ustavi na tem stadiju. Pravčasna zdravniška pomoč lahko prepreči nadaljnji razvoj.

Včasih se gonokoki nemoteno razvijajo dalje in se, neprestano množeč se, vspenjajo vedno višje in višje po sluznicah ženskih

genitalij. Od zunanjega sramu in sečne cevi so se razširili na sluznico materničnega vratu, notranje maternično ustje jih ne more zadržati, naselijo se tudi na sluznici maternične votline. Povsod povzročajo vnetje.

Že v tem stadiju bolezen slabo vpliva na funkcijo ženskih spolovil. Dokler je vnetje še akutno, je po navadi onemogočena koncepcija. Ko se vnetje poleže in bolezen preide v kronični štadij, je oploditev jajčka mogoča. Oplojeno jajce se naseli na maternični sluznici in se razvija nekoliko časa dalje. Toda nadaljnje razmere za njegovo prehrano so neugodne, ker je sluznica v večji ali manjši meri oškodovana od vnetja. Zaplodek se ne more več povoljno razvijati, že v prvih tednih ali najkasneje v drugem ali tretjem mesecu nosečnosti odmre. Nosečnost se konča s splavom.

Veliko večino vseh splavov povzroča gonoreja, ker oškoduje maternično sluznico in s tem onemogoči normalni razvoj zoplodka.

Če je kapavica ostala omejena na spodnje dele ženskih spolovil in je ostala maternica še nedotaknjena, je seveda mogoča normalna koncepcija in normalna nosečnost. Oplojeno jajce se nemoteno razvija toliko časa, da je dozorelo in da se godni otrok lahko porodi.

Najnevarnejši čas za širjenje gonoreje je čas mesečnega perila in otroške postelje. Vsakomesečna krvavitev ustvarja za gonokoke ugodne razmere, po krvaveči sluznici se lahko hitro množijo, širijo in vzpenjajo vedno višje po spolovilih. Še ugodnejše so zanje razmere v času otroške postelje, ko je cela maternična duklina po porodu posteljice spremenjena v eno samo veliko krvavečo rano. V otroški postelji znova vzplamti gonoroična infekcija, ki morda do tedaj že ni več povzročala nobenih težav. Gonokoki se naselijo v jajčni dovodnici, na jajčniku samem in v njegovi bližini.

S tem je postala kapavica jako resna in nevarna bolezen. Funkcija ženskih spolovil je nevarno ogrožena. Vneta jajčna dovodnica nabrekne in se ognoji ter tako napolni z gnojem. Trebušno ustje jajčne dovodnice se istotako vname in zaraste. Vročina, bolečine in gnojno perilo so zunanji znaki težkega procesa. V težkih slučajih se lahko vname tudi trebušna mrena, posebno tisti del, ki obdaja notranja ženska spolovila. S tem je pa seveda v nevarnosti tudi življenje. Ne samo v času otroške postelje, temveč tudi ob času mesečnega perila se — kakor sem omenil — gonoroični proces lahko tako silno razvname in razširi. Od gonokokov inficirana ženska je v vedni nevarnosti, da se bolezen poslabša.

Kakor v vseh prejšnjih stadijih, tako se da bolezen tudi v tem najtežjem času, na vrhuncu njenega razvoja, ozdraviti. Za to je treba seveda dovolj vztrajnosti in vestnega opazovanja, od strani bolnice same, pa tudi od strani zdravnika.

Bolezen se je navidezno zboljšala, akutno vnetje je ponehalo, bolnica skoro ne čuti nobenih bolečin več, toda mnogokrat ostanejo posledice, ki so za nadaljnje delovanje ženskih spolovil usodepolne. Za bolnico ni nobene nevarnosti več, gonokoki so morda že izginili, toda jajčna dovodnica je ostala neprodorna, ker so se v njej zarasle brazgotine in zaprle njeno odprtino. Trebušno ustje jajčne dovodnice in jajčnik sam sta obdana od trdih brazgotin. Če se je ta proces izvršil na obeh straneh, da nobena dovodnica ni več prodorna, je za vedno zaprta pot jajčkom, ki še nadalje zorijo v jajčniku. Tako jajce ne more več dospeti v maternično duplino in seme ne najde več pota do jajčka. Oploditev je nemogoča. Ženska je postala sterilna, ker je izgubila zmožnost spočetja — *potentia concipiendi* —. Tako žalostne posledice zapušča gonoreja v 20% vseh gonoroičnih infekcij.

Kakor vidimo, se kaže škodljivost gonoreje za žensko na dva načina: ženska ne more znositi zaplodek — *impotentia gestandi*, ženska ne more spočeti — *impotentia concipiendi*.

Kapavica je za žensko neizmerno škodljiva, ker ji uničuje tiste lastnosti njenega spola, ki so za njeno življenje največjega pomena. Kolikokrat je gonoreja vzrok, da se ne izpolnijo želje po zoro, kolikokrat zagreni in zastrupi rodbinsko življenje, kolikokrat ustvari med možem in ženo prepir in razdor! Žena se ne more izživeti, ker ji je za vedno ukradena zmožnost postati mati. Njeno življenje ostane za vedno brezplodno, brezčilno.

Razven škode, ki jo dela poedincem, je kapavica tudi za narod velikega pomena, ker mu manjša plodovitost. Poznavalci sodijo, da v Nemčiji odpade vsled popisanih vplivov gonoreje vsako leto okoli 200.000 porodov. Toliko otrok bi se v Nemčiji lahko rodilo več, nego se jih rodi sedaj, če ne bi bila ta ljudskac bolezen tako razširjena. Ta ogromna številka dovolj jasno kaže škodo, ki jo dela gonoreja narodu.

Narodno razmnoževanje je odvisno v prvi vrsti od zakonske plodovitosti. Zdravi zakoni, v katerih se poraja mnogo otrok, so za narod viri, iz katerih se nadomeščajo izgube in se tvorijo nove sile. Če je zakon zdrav, je zdrav tudi narod. In to velja ne samo za moralno zdravje, ampak tudi za zdravje v medicinskem smislu.

V zakonu je vpliv gonoreje zlasti uničevalen. Največkrat je mož tisti, ki je prinesel gonokoke v zakon, bodisi, da je bil že bolan, ko se je poročil, bodisi da si je v poznejšem zakonskem življenju nakopal bolezen na stranskih potih in jo prenesel na svojo zakonsko družico. Vzrok temu ni vedno lahkomišelnost, čeravno se tudi taki slučaji neredko dogodijo, večkrat je kriva neka gotova forma bolezni, ki ostane moškemu samemu prikrita in neznana. Ta forma bolezni je kronična gonoreja.

Nekdaj, v letih mladostne lahkomiselnosti in nevednosti, je moški prebolel svojo gonoroično infekcijo. Vsi njeni znaki so izginili, ni več ne skelenja, ne gnoja, toda v gubah in zareзах sluznic še vedno živijo maloštevilni koki. Moški je prepričan, da je zdrav, ker ne čuti nobenih težav, in v tem dobrem prepričanju stopi v zakon. V ekscesih prvih zakonskih noči se naenkrat pojavijo do tedaj skriti gonokoki in tako postane mlada, nevedna žena žrtev gonoreje. Pogosto žena prezre, da je obolela, ker si znake, ki se javljajo, iz nevednosti nepravilno razlaga. Kapavica se neopažena razvija dalje tako, kakor smo poprej videli. Žena morda koncipira, porodi zdravo dete, v otročji postelji pa se bolezen mahoma razvije in uniči spolne organe.

Žena postane sterilna, rodila je enega otroka, a spočeti drugega ne more več. To so takoimenovani »zakoni z enim otrokom«, pri katerih je skoro izključno kapavica kriva, da se ne rodi še drugi in tretji in nadaljnji otrok. V zakonu, v katerem se rodita samo dva otroka, se nadaljnja koncepcija umetno onemogoča, a v zakonih, v katerih se rodi samo eden otrok, je gonoreja kriva, da se jih ne more roditi več.

Kakšna nesreča je to za posamezno družino, nam v tej zvezi ni treba omenjati. Za narod so taki zakoni nezadostni, ker ne producirajo dovolj naraščaja, in če je takih zakonov mnogo, je izguba lahko prav občutna.

Še slabše ko zakoni z dvema in enim otrokom izpolnjujejo svoje socialne dolžnosti zakoni, ki sploh ostanejo neplodni. Takih zakonov je skoro 10 do 12 od sto. Vzroki za sterilnost so različni. Le v redkih slučajih so ženska spolovila iz kateregakoli prirojenega vzroka nesposobna za posel materinstva. Največkrat, skoro v 75%, je zopet gonoreja kriva sterilnosti. Tako sodi strokovnjak Finger.* Veliko manjšo vlogo ji pripisuje Bumm, ki meni, da je samo v 20% gonoreja vzrok zakonske sterilnosti, v 70% pa različne prirojene napake ženskih spolovil. Natančno statistično se teh stvari ne da dognati, ker ni mogoče zdravniško preiskati vseh sterilnih zakoncev in ker manjkajo zanesljivi podatki o razširjenosti spolnih bolezni. Naj znaša delež kapavice na sterilnosti 75% ali 20%, na vsak način je njena škodljivost tako velika, da je narodna plodovitost zaradi nje gotovo znatno zmanjšana.

*

Druga spolna bolezen, ki zmanjšuje narodno plodovitost, je sifilis. Njeno splošno škodljivost dovolj jasno slikajo žalostne zgodbe iz življenja posameznikov, družin in narodov. V bolnicah

* Hofrat Prof. Dr. E. Finger: Der Krieg und die Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten. Dunaj 1916. (Jako priporočljivo poljudno delo.)

in blaznicah se dan za dnem doigravajo tragedije, ki izvirajo iz sifilitične infekcije, dan za dnem padajo žrtve tiste bolezni, ki so jo Nemci krstili na ime »Lustseuche«. Uničene eksistence, razdrte družine, v hiranje obsojeni otroci — vsa ta prokletstva izvirajo iz nje. Sifilis je poleg tuberkuloze ena najhujših socialnih bolezni.

Sifilis nima tolikega vpliva na plodovitost kot gonoreja in tudi način njenega škodljivega delovanja je popolnoma drugačen.

Kapavica je lokalna bolezen, ki se po navadi omejuje na spolovila in le v redkih slučajih preide tudi na druge organe, n. pr. na srce, sklepe, trebušno mreno. Sifilis pa je univerzalna bolezen, ki se loteva vseh človeških organov, ki se širi po krvi in limfi do jeter, kosti, možganov in hrbteničnega mozga ter tako preplavlja in zastruplja cel organizem. Nežna spiroheta — povzročiteljica sifilis — more živeti in se razvijati po vseh organskih tkanih in sokih, dočim uspevajo gonokoki navadno samo po sluznicah spolnih organov in oči.

Temu splošnemu njenemu značaju odgovarja tudi način, na kateri vpliva na plodovitost. Dočim gonoreja mehanično zapira kanale in odprtine, po katerih se gibljejo semenska telesca in potujejo jajčka — ali pa z vnetjem spreminja maternično sluznico, da se oplojeno jajce ne more razvijati na njej, je sifilis strup, ki zastruplja v materinem telesu nerojeno bitje in je umori že tam ali pa kmalu po rojstvu.

Moški kakor tudi sifilitična ženska ohranita kljub infekciji s sifilitičnim strupom zmožnosti svojih spolovil. Seme in jajce se razvijata ko pri zdravem človeku, koncepcija se izvrši na normalni način. Oplojeno jajce se naseli v maternični duplini in se tam vsaj spočetka razvija popolnoma normalno. Šele v zadnjih mesecih nosečnosti se pokaže škodljivi vpliv venerične kuge. Otrok umre v materinem telesu in se prezgodaj rodi. Spirohete so mu zastrupile kri, pokvarile njegove notranje organe in ga tako uničile. Prezgodnji porod — to je porod pred koncem normalne nosečnosti — je največkrat znak, da je mati bolna na sifilis. Nekatere sifilitične ženske postanejo noseče in porodijo prezgodaj mrtvega otroka. Nosečnost se ponovi in zopet se prezgodaj rodi mrtev otrok. In to se lahko ponovi večkrat zaporedoma, ne da bi mati vedela, da je njena, njej morda celó neznana bolezen edini vzrok, da ji umre vsak otrok še v njenem telesu. Šele potem, če si taka mati dá z zanesljivimi modernimi zdravili izlečiti bolezen, lahko rodi živvega, zrelega otroka.

Bumm* je na svoji kliniki našel, da je med 10.800 porodi in prezgodnjimi porodi v 138 slučajih umrl plod vsled sifilis, torej v 1,3 odstotkih. In med 816 mrtvorojenci je ležala v 16% krivda, da

* Ernst Bumm: Über das deutsche Bevölkerungsproblem. Berlin 1917.

je otrok umrl, na sifilis. Vsako leto se v Nemčiji rodi 55.000 mrtvo-rojencev (na Kranjskem okoli 420) in od teh jih je 9000 rojenih mrtvih zaradi sifilis.

Sifilis potemtakem ne krči direktno števila porodov, toda mrtvi porodi, katere povzroča, se za razmnoževanje ljudstva ne morejo šteti.

Mnogo večji vpliv nego na plodovitost ima sifilis na kvaliteto otrok. Po navadi umrejo otroci sifilitičnih staršev kmalu po porodu, ali pa v prvih otroških letih. Le malo število takih otrok doseže višjo starost. O tem žalostnem poglavju naj toliko zadostuje, ker je bil naš namen samo ta, da pokažemo škodljivi vpliv sifilis na plodovitost. Tudi vprašanje, kako se sifilis podeduje od staršev na otroke, ne spada več v našo razpravo.

*

Spolne bolezni tudi med Slovenci niso redke. Ker smo kmetijski narod brez večjih mest, utegne biti pri nas število spolno bolnih majhno. Natančnejših podatkov o tem nimamo, toda želeti bi bilo, da se tudi pri nas v bodoče posveti več pozornosti tako nevarnim ljudskim boleznim. Dokler še ne obstoja zakonita določba, da se mora tudi vsak slučaj spolnih bolezni uradno naznaniti, kakor se sedaj naznanjajo legar, kolera, škrlatica in druge bolezni, toliko časa bode statistični podatki še vedno pomanjkljivi. Toda tudi podatki, ki bi jih lahko dobili potem bolnišnice in delavskih bolniških blagajn, bi bili veliko vredni, ker bi se s pomočjo takih podatkov vsaj približno precenila razširjenost spolnih bolezni.

Nekaj številčk najdemo v uradnih podatkih naših javnih in privatnih bolnic. L. 1912 se je zdravilo v kranjskih bolnicah 344 sifilitikov. Med temi je bilo 22 otrok, ki so se zdravili v otroški bolnišnici cesarice Elizabete v Ljubljani. Izmed teh otrok jih je pet umrlo.

To so navidezno jako majhne številke; če pa pomislimo, da se zdravijo v bolnicah samo najtežji slučajji, dočim se lažji, posebno začetni slučajji navadno zdravijo ambulatorično pri privatnih zdravnikih, ali pa se sploh ne zdravijo, tedaj nam povedó tudi te, sicer majhne številke, da je na Kranjskem sifilis zelo razširjena. Tudi število sifilitičnih otrok je majhno. Lahko bi sklepali iz njega, da je pri nas prirojena sifilis redka. Če pa vpoštevamo, da večina sifilitičnih otrok umre takoj ali kmalu po porodu, da torej sploh ne pride v bolniško oskrbo, in če računamo še s tem, da je na Kranjskem ena sama otroška bolnišnica, ki vseh bolnih otrok niti ne more sprejemati, četudi bi jih stariši morda radi oddali v bolniško oskrbo, tedaj nam tudi ta mala številka kaže, da prirojena sifilis na Kranjskem ni redek pojav.

Kako je na Kranjskem razširjena gonoreja, se iz uradnih podatkov javnih in privatnih bolnišnic sploh ne dá sklepati, ker kapavica dela tako malo težav, da bolniku ni potreba iti v bolnišnico. Število v bolnicah lečenih gonoroično bolnih je torej minimalno. V Nemčiji je štirikrat več gonoroično bolnih nego sifilitikov. Če to razmerje velja tudi za Kranjsko, tedaj mora biti kapavica na Kranjskem zelo razširjena.

Če navajam te številke, se seveda zavedam, da obsegajo le jako majhen del vseh spolno bolnih in da smemo iz njih le z veliko previdnostjo sklepati na celo prebivalstvo.

Vendar morajo tudi ti pomanjkljivi podatki zadostovati, da vsakdo spozna, kako veliko nevarnost tvorijo tudi pri nas spolne bolezni, ki ogrožajo zdravje najširših ljudskih mas, ki manjšajo plodovitost in skrajnje neugodno vplivajo na kvaliteto potomstva.

Take so bile razmere v mirnih časih. V vojski pa, ko so valovile čez naše kraje neštete armade, in ko so se naši možje vojskovali križem sveta, so se spolne bolezni tako razširile, da je narod v resni nevarnosti.

Treba jim bo napovedati vojsko. — Vsa sredstva, ki jih ima na razpolago medicinska znanost, ves vpliv, ki ga imajo oblasti, in vsa razpoložljiva gmotna sredstva bo treba uporabiti proti njim, da se jih rešimo.

Zaradi tega je dobro, da že zdaj spoznamo njihovo silo. Predvsem glejmo, da obvarujemo pred njimi mater in otroka!

VII.

Umrljivost dojenčev.

Ko se dete porodi, se mora njegov organizem prilagoditi novemu življenju — življenju izven materinega telesa. Do rojstva je bilo dete skrbno shranjeno v maternici, obvarovano pred spremembami zunanje temperature in škodljivimi vplivi zunanjega sveta. Materina kri mu je dovajala vedno enako količino hrane, ki je bila tudi po svoji kvalitativni sestavi stalno nespremenjena. Za življenje potrebni kisik je prejemalo s krvjo, čist, nepokvarjen, nepomešan s škodljivimi snovmi, kakršnih je polno v zraku.

Z rojstvom pa se položaj mahoma spremeni. Nežno telesce, ki je bilo doslej shranjeno na mehkem in toplem, je izpostavljeno spremenljivi zunanji temperaturi. Fini, komplicirani aparat, ki mu je narava dala nalogo, da regulira telesno toplino, mora začeti opravljati njemu določeno delo. Pljuča, ki so doslej počivala, se razširijo, napno in nasesajo zraka, da se more zračni kisik spojiti s krvjo in se razliti po telesu do vsakega organa, do zadnje celice. V zraku pa je nebroj strupenih bacilov, škodljivih plinov in prahu. Ob rojstvu se mora sprožiti fini aparat, da obvaruje novorojenca pred škodo. Nežni prebavni organi doslej niso delovali. Sedaj pa morajo sprejemati, predelovati in izločati hrano, katere množina ni več natančno odmerjena in katere kakovost je povsem drugačna, nego je bila kakovost hrane v materinem telesu.

Vse te nove naloge mora poslej vršiti detetov organizem. Tekom embrionalnega razvoja so se razvili za ta opravila potrebni organi samo do gotove stopnje. Ob rojstvu niso še dovršeni, temveč se morajo šele polagoma prilagoditi novim potrebam. Precej časa je treba, predno je funkcija popolna in zadostna. Po preteku enega leta po rojstvu se je organizem novorojenca že v precejšnji meri prilagodil in adaptiral novim zahtevam. Škodljivi vplivi zunanjega sveta niso več tako nevarni, ker se je delovanje obrambnih organov že spopolnilo.

Ko smo si tako v glavnih potezih predočili posebni fiziološki ustroj novorojenega deteta, nam postane razumljivo dejstvo, da umre največ ljudi v prvem letu svojega življenja. Nepopolni mladi organizem nima v sebi dovolj odporne sile, da bi se ubranil vseh nevarnosti. V boju z njimi omaga in podleže. Treba je skrbne

in razumne nege, da se mlademu bitju z umetnimi sredstvi pomaga premagati vse težave. Hrano in toploto, zrak in svetlobo je treba dajati novorojencu v taki meri in obliki, kakršno zahteva njegov labilni organski ustroj. To je umetnost, ki je ne zna vsaka mati.

Kratek statističen podatek nam kaže, kako ogromna je umrljivost v prvem letu človeškega življenja. Na Kranjskem je umrlo l. 1912. 11.405 ljudi in od teh jih je bilo 2581 takih, ki še niso dovršili prvega leta. Več ko ena petina vseh umrlih so bili torej dojenčki. In od teh 2581 dojenčkov jih je umrlo v prvem mesecu svojega življenja 1074, torej skoro polovica. Da razumemo, kaj nam odkriva ta številka, naj navedem še število otrok umrlih v starosti 1—5 let. To število je znašalo 1171. Potemtakem je umrlo novorojenčkov v prvem mesecu starosti skoro toliko ko otrok v starosti 1—5 let.

Čudno in grozovito ravna narava s človeškim življenjem! Veliko število ljudi umre, ko so komaj nekaj dni ali mesecev gledali luč sveta. Vse muke, ki so jih prestale matere v času nosečnosti in poroda, so bile zastonj, vse nade, ki bi jih lahko izpolnilo veliko število novorojencev svojemu narodu, so splavale po vodi. Škoda, ki jo utrpi narod vsled tako zgodnjega umiranja svojih otrok, je velikanska. Če cenimo vse stroške, ki so bili potrebni ob času nosečnosti, poroda, krsta, v prvih dneh po rojstvu, poprečno na 100 K za vsakega dojenca, izračunamo za Kranjsko za l. 1912. vsoto 285.000 K. Vsako leto znaša škoda na narodnem premoženju samo na Kranjskem nad četrt milijona kron! Narodno premoženje v Nemčiji utrpi vsled velike umrljivosti dojenčkov na leto okoli 60 milijonov mark škode.* Razven tega, da je že izguba na človeškem kapitalu težka, je tudi izguba na narodnem premoženju občutna.

Zaradi tega je naravno, da strokovnjaki, medicinci in socialni politiki pri vseh narodih skrbno proučujejo umrljivost dojenčkov in da države v svojem lastnem življenjskem interesu skušajo zmanjšati umrljivost najmlajših svojih državljanov.

Iz tega, da umira tako veliko število ljudi v najnežnejši starosti, so hoteli nekateri sklepati, da to pomeni za človeški rod samo izbiro krepkejših, odpornejših individuov. Kakor so naravoslovske vede dognale za živalstvo in rastlinstvo, da se v boju za obstanek ohranijo samo najmočnejši, slabiči da pa propadajo in da tako ostaja samo to, kar je dobrega, zdravega, ravno ta proces izbiranja — selekcije — da se vrši tudi v človeškem rodu. Slabi, telesno ne dovolj razviti novorojenci da pomirajo, in to kar ostaja, da je boljše in za razvoj človeškega rodu koristnejše. Po teh teorijah bi torej umrljivost dojenčkov pomenila veliko dobroto.

Toda razmere med živalstvom, ki živi na prostem, so drugačne nego pri ljudeh. V človeški družbi delujejo drugi vplivi nego

* Alfred Grothjan: Soziale Pathologie, Berlin 1912, str. 337.

v prirodi. Da res pomirajo samo tisti novorojenci, ki nimajo zadostne življenjske sile, ni dokazano. Ali so morda otroci delavcev, ki živijo v slabih higienskih razmerah in umirajo zaradi nepravilne prehrane ali nalezljivih bolezni, fizično slabejši nego otroci bogatašev, ki so skrbno negovani in previdno zavarovani pred vsako možnostjo infekcije? Ali nista škrlatica in difterija smrtno nevarni tudi krepkim otrokom? Umrljivosti v prvem letu ne moremo pripisovati posebnega pomena za čiščenje in iztrebljanje slabega materiala v smislu naravoslovske selekcije.

Fiziološka slabost novorojenčevega organizma je predpogoj za visoko umrljivost doencev, toda s skrbnim negovanjem se dá umrljivost izdatno zmanjšati. Zato je umrljivost v tistih krajih, kjer so dojenčki slabo in nepravilno negovani mnogo višja nego tam, kjer ljudstvo razume dojenčeve potrebe in ima voljo in možnost, da mu posveti potrebno skrb.

V Rusiji umre od 100 dojenčkov 26, v Nemčiji 19, na Norveškem samo 8. Razlika med umrljivostjo dojenčkov v Rusiji in na Norveškem je ogromna. Iz te razlike pa ne smemo sklepati, da je ruski novorojenček že po naravi slabejši nego norveški. Vzrok tiči drugje. Tudi bi bilo napačno, ko bi pripisovali klimatičnim prilikam ali geografski legi odločilen vpliv na umrljivost. Za take trditve ni nobenih dokazov.

Glavni vzrok moramo iskati v socialnem in kulturnem položaju posameznih narodov. V splošnem lahko trdimo, in statistika nas potrjuje v tem, da je umrljivost dojenčkov tem manjša, čim višja je kultura in čim večje je blagostanje naroda. Umrljivost dojenčkov nam je skoro lahko merilo za kulturni in gospodarski razvoj narodov.

Kulturni narod veliko višje ceni vrednost človeškega življenja nego narod, ki stoji na nizki stopnji kulture, in zato ravna s človeškim materialom jako ekonomsko. Ker omejuje svojo plodovitost in producira samo malo število otrok, zato mora tem skrbnejše čuvati nad zdravjem in življenjem svojih članov. Če stavlja naravni, slepo delujoči plodovitosti meje, mora skrbeti, da se njegovi maloštevilni otroci razvijajo v ugodnih okoliščinah, kajti v slučaju, da bi mu tudi ti maloštevilni otroci v prevelikem številu pomirali, bi utegnil nastati deficit.

Nasprotno se druží pri manj kulturnih narodih visoka plodovitost z visoko umrljivostjo dojenčkov. Vzgled nam je Rusija. Zakaj je to tako, ni težko raztolmačiti. Za pravilno negovanje dojenčkov ne zadostuje samo materinska ljubezen in dobra volja, treba je marveč temeljitega poznavanja dojenčkovih naravnih potreb, treba je temeljite izobrazbe v vseh vprašanjih, ki se tičejo nege in prehrane otrok. Tega pa pri narodih, kjer kultura ni še prodrla v vse sloje, ni. Nadalje so pri manj kulturnih narodih tudi higienske raz-

mere neugodne: slaba stanovanja, nesnaga itd. Če je poleg tega še gospodarski položaj slab — in navadno je vse to združeno in odvisno drugo od drugega —, tudi ni mogoče za otroke tako skrbeti, kakor bi bilo treba. Manjka sredstev.

Tudi v posameznih družinah, ki so oblagodarjene z visokim številom otrok, se uveljavljajo isti vplivi. Dobra mati, ki je z vso skrbjo in vnemo negovala svoje prve otroke, ne more nadaljnemu naraščanju posvetiti istotoliko truda in časa. Čim bolj narašča število otrok, tem slabša postaja stanovanjska higiena, tem težje postajajo gospodarske skrbi. Pogosti porodi tudi slabo vplivajo na fizično moč mater, na njih delazmožnost. Mnenje, da so pozneje rojeni otroci fizično slabejši nego prvi in da zaradi tega hitrejša podležejo nevarnostim, ni upravičeno. Nasprotno nam dokazuje skušnja. Otroci starejših mater in otroci ene in iste matere, ki so se rodili pozneje, so krepkejši. Četrty otrok iste matere po teži in razvoju nadkriljuje prejšnje otroke. Šele po četrtem povodu se kvaliteta nadaljnjih otrok zopet slabša.

Da ti splošni pogoji zelo vplivajo na umrljivost dojenčkov, nam dokazuje celó kulturna Francija, kjer je statistika ugotovila, da pri družinah z velikim številom otrok umre sorazmerno več otrok nego pri družinah, ki imajo malo otrok.

Velikega pomena je splošna narodna izobrazba. Pri narodih, pri katerih splošna higienska pravila niso še postala last vseh slojev, se podedujejo zastareli nazori, vraže in razvade od rodu do rodu. Mati uči svojo hčer vzgajati otroke tako, kakor se je sama naučila od svoje matere. Družinske tradicije so edini poduk, ki ga uživajo mlade matere, in ta poduk je mnogokrat napačen, vražarski, naravnost škodljiv. Tudi pri nas je še tako. Na novorojenčka — trdijo izkušene ženice — ne sme pasti niti en žarek svetlobe, se ga ne sme dotakniti niti najnežnejša sapica svežega zraka. Odpreti okno sobe, v kateri leži otrok, bi bilo škodljivo! Plenice se morajo prati na poseben način, očistiti otroku teme, bi utegnili škodovati. O prehrani, posebno o umetni prehrani so razširjeni nazori, ki so naravnost smrtnonevarni za nežni otroški organizem.

Taki in enaki nazori porajajo seveda žalostne posledice. Dojenčki obolevajo, umirajo. Pomanjkanje izobrazbe zahteva neštivilno človeških žrtev!

Poleg izobrazbe je važen socialni položaj družin.

Kjer je beda tako velika, da ni mogoče preskrbeti za otroke najpotrebnejših stvari, kot so stanovanje, perilo, dobro mleko, tam morajo seveda dojenčki najhujše občutiti pomanjkanje. Umrljivost dojenčkov se ravna po dohodkih družinskega očeta, kar dokazujejo statistike iz industrijskih krajev. Čim manjši so dohodki, tem večja je umrljivost. V krogih dobro situiranih delavcev ali uradnikov pomre veliko manj otrok nego v družinah neizučeni delavcev, ki

ne zaslužijo toliko, da bi mogli rediti družino. Stanovanja so majhna, zaduhla, vlažna in umazana, po več ljudi — odraslih in otrok — mora spati v eni postelji na prepereli slami in umazanih cunjah. Hrana je nezadostna, dobrega mleka za dojenčka ni. V takem miljeju morajo dojenčki hirati in umirati.

Veliko svetovno mesto, v katerem se dotikata največje bogastvo in najhujša beda, Berlin, nam posebno jasno kaže vpliv socialnih razmer. L. 1904. je umrlo v Berlinu

v premožnih okrajih	5'2% dojenčkov
v bednih okrajih	42'0% »

Podobno sliko podaja statistika iz sosednjega Nemškega Gradca. Po Prausnitzu je umrlo l. 1895/99 na črevesnih boleznih

pri najrevnejših	59'9% dojenčkov
pri revnih	35'9% »
v srednjih stanovih	4'2% »
in pri bogatinah	0'0% »

Gospodarske razmere silijo matere iskati si zaslužka izven doma v tovarnah. Otroci ostajajo sami doma, manjka jim čistosti, redne hrane, pazljivega nadzorstva. Starejši brat ali sestra mora negovati dojenčka, mu dajati umetno hrano, ker mati ne more sama dojeti in skrbeti za snago. Tako zanemarjeni dojenčki seveda ne morejo uspevati.

Med kmetskim prebivalstvom so razmere boljše. Mati ima po navadi dovolj časa, da sama doji dete, tudi stanovanja niso tako nezdrava kot delavska. V slučaju, da je treba dete umetno hraniti, se sveže mleko lahko dobi. In vendar tudi na deželi umre veliko dojenčkov. Najbrž je neracionalna nega kriva tega.

V kratkih potezah sem očrtal splošne higienske, socialne in kulturne predpogoje za višino umrljivosti dojenčkov. Odgovoriti moram še na vprašanje, katere bolezni so krive, da toliko dojenčkov pomre.

Največ žrtev zahtevajo bolezni prehrane in prebavil. Bolezni dihal stoje šele na drugem mestu. Uradni statistični podatki so pomanjkljivi, ker otroških bolezni pravilno ne klasificirajo. Z večjo sigurnostjo se poslužujemo statistik, ki so jih sestavili posamezni strokovnjaki ali otroške bolnišnice. Tako sodi prof. Finkelstein, da umre 70—80% dojenčkov zaradi boleznih prehrane. Večina drugih otroških zdravnikov je istega mnenja. Izmed dojenčkov, ki so se zdravili na otroškem oddelku dunajske poliklinike, je bilo nad 35% bolnih na boleznih prehrane in prebavil. Iz teh natančnih preiskavanj sledi s popolno gotovostjo, da je v dveh tretjinah kriva napačna prehrana smrti dojenčkov.

Da so bolezni prehrane tako pogoste, je najbolj kriva napačna prehrana s kravjim mlekom, različnimi hranilnimi preparati, takozvana »umetna« prehrana.

Narava je preskrbela dojenčku hrano, ki je primerna njegovim potrebam in katero nežni prebavni organi lahko predelajo. Od narave dojenčku namenjena hrana je materino mleko. Po količini materino mleko skoro vedno zadostuje in po sestavi je za želodec dojenčka najbolj primerno. Matere, ki same dojijo, se ravna po pravilih narave, ki sama najboljše ustreza potrebam mladega bitja. Zato so na materinih prsih vzgojeni dojenčki najkrepkejše razviti. Kadar mati sama ne more dojiti, bodisi da ima premalo mleka, bodisi da nima časa, bodisi da je prekomodna ali napačno poučena, je treba dojenčka rediti z drugimi hranili, izmed katerih je kravje mleko najbolj udomačeno. Poleg kravjega mleka so v rabi različni tvorniški izdelki. Kemiki in zdravniki poskušajo sestaviti umetna hranila tako, da so po svoji kemični sestavi več ali manj podobna materinemu mleku. Toda znanosti se še ni posrečilo narediti preparat, ki bi bil enakovreden materinemu mleku. Tudi kravje mleko se bistveno razlikuje od materinega. Iz teh vzrokov imenujemo prehrano s kravjim mlekom in tvorniškimi izdelki **u m e t n o**, ker hočemo s tem poudariti, da je edino materino mleko za dojenčka **n a r a v n a h r a n a**.

Umetna hrana je za dojenčka težko prebavljiva. Kakor hitro se mu umetna hrana ne podaja v pravi obliki in količini, se pokažejo zle posledice. Otrok oboli, izgubi svojo odporno silo in umre ali direktno na boleznih prehrane ali na drugih boleznih, ki so se naselile na oslabiljenem organizmu. Umevno je, da je umetna prehrana posebno nevarna v slojih, kjer manjka tozadevne izobrazbe, in kjer manjka sredstev, da bi si nabavili sveže mleko ali nepokvarjen umetni preparat in kjer tudi v drugih ozirih ne morejo deteta zadostno negovati.

Najvišjo umrljivost imajo **n e z a k o n s k i o t r o c i**. V prvem letu jih umre sorazmerno mnogo več nego zakonskih. Milje, v katerem se rodijo in živijo nezakonski otroci, je tako slab in poln škodljivosti, da je to lahko razumljivo. Nezakonska mati navadno ne more sama preživljati in dojiti otroka, ker si mora služiti kruh. Dojenčka odda v rejo. V tujih, neveščih, dobičkaželnih rokah začne dojenček hirati. Pot njegovega življenja ni posejana z rožicami in, če se srečno reši prvo leto, mu v poznejših preti nemila usoda bitja, ki se ni rodilo v zakonskem okrilju.

Že ob rojstvu preganja sovražna usoda nezakonsko dete. Na Kranjskem se je rodilo l. 1912. od tisoč zakonskih otrok 24 mrtvih, od 1000 nezakonskih pa 30. V istem letu je umrlo od 100 živorojenih zakonskih otrok 14 dojenčkov, od 100 nezakonskih pa 23.

V teh številkah se zrcali vse gorje, ki ga morata prestati nezakonska mati in nezakonski otrok. Ni treba, da bi bil človek moralist, ampak vsakdo, ki se zanima za socialno delovanje in za narodno zdravje, mora uvideti, kakšna nesreča je nezakonsko materinstvo za narod. Skrbeti je treba, da se skeleča rana zaceli

bodisi na ta način, da se povzdigne morala in omeji število nezakonskih otrok, bodisi na ta način, da se nezakonski materi in nezakonskemu detetu ustvari enako ugodni življenjski pogoji ko zakoncem in zakonskim otrokom. Zdi se mi, da bi bil ta drugi način uspešnejši . . .

Spričo velikanskega pomena, ki ga ima umrljivost dojenčkov za narodno gospodarstvo in za narodno bodočnost, si moramo posebno Slovenci, ki smo majhen narod in ki moramo varčno gospodariti s svojim človeškim kapitalom, staviti vprašanje, kolika je umrljivost dojenčkov na slovenskem ozemlju. Doslej smo bili o tem slabo poučeni, prepuščali smo vso skrb centralnim oblastem ali pa redko sejanim privatnim dobrotnikom. Narod sam ima največji interes na tem, da vé, kolika je umrljivost dojenčkov in kako bi se dala zmanjšati.

Naslednji statistični podatki nam ne podajajo preveč ugodne slike. Tabela nudi pregled za dobo 1905—1909 in sicer je zračunana umrljivost dojenčkov z ozirom na 100 živorojencev iz istih let.*

Umrljivost dojenčev za dobo 1905 do 1909.

Dežela, ozir. politični okraj	Na 100 živoro- jenih je umrlo v 1. letu	Dežela, ozir. politični okraj	Na 100 živoro- jenih je umrlo v 1. letu	Dežela, ozir. politični okraj	Na 100 živoro- jenih je umrlo v 1. letu
Avstrija	20·5	Radgona	25·3	Litija	15·6
Štajerska	19·9	Brežice	15·6	Logatec	17·4
Koroška	19·6	Slovenji Gradec . .	18·9	Radovljica	19·8
Kranjska	18·0	Celovec (mesto) . .	21·9	Novo mesto	14·3
Primorska	19·2	Celovec (okolica) .	22·8	Kamnik	19·4
Celje (mesto)	13·6	Beljak	11·4	Črnomelj	16·3
Maribor (mesto) . . .	18·1	Velikovec	21·3	Trst	20·2
Ptuj (mesto)	14·4	Ljubljana (mesto) .	19·2	Gorica (mesto) . . .	20·4
Celje (okolica)	16·9	Postojna	18·4	Gorica (okolica) . .	20·4
Konjice	17·2	Kočevje	15·7	Sežana	20·0
Ljutomer	17·9	Krško	14·0	Tolmin	16·7
Maribor (okolica) . .	21·2	Kranj	20·4	Koper	20·2
Ptuj (okolica)	18·7	Ljubljana (okolica) .	22·7	Volosko	21·3

* D. L. Moll: Säuglingssterblichkeit in Österreich. „Das österreichische Sanitätswesen“ 1914. Beiheft Nr. 21.

Statistični pregled kaže, da je v radgonskem političnem okraju umrljivost doencev največja (25'3%), najmanjša pa v beljaškem okraju (11'4%). Izmed čisto slovenskih okrajev kaže dolenski okraj Krško najmanjšo umrljivost (14%). Ugodne številke kažejo dolenski okraji novomeški, litijski, kočevski in štajerski okraj Brežice. Visoka je umrljivost doencev na Gorenjskem (Kranj — 20'4%), v Istri (Volosko — 21'3%) in na Goriškem (Sežana — 20%).

Visoko umrljivost kažejo nadalje okolice slovenskih mest in sicer je v okolici umrljivost povsod večja nego v mestu. V ljubljanski okolici umre na 100 živorojencev 22'7 dojenčkov, dočim jih umre v mestu Ljubljani samo 19'2. V mestu Mariboru znaša umrljivost 18'1%, v mariborski okolici pa 21'2%. Vzrok za to neugodno razmerje med mesti in njihovimi okolicami tiči deloma v tem, da mnogo okoličank porodi v mestnih bolnišnicah in porodnišnicah in se po porodu povrne z otrokom v okolico, in da mnogo meščank odda svojega novorojenčka »v rejo« v okolico. Tako se za okolico zmanjša število novorojencev, zviša pa število tam umrlih doencev. Razven tega stanuje v okolicah mnogo delavk, ki so zaposlene v mestnih tovarnah in zaradi tega ne morejo posvetiti detem potrebne pažnje. Posledica tega je večja umrljivost. V ostalem ni ta pojav nič specifično slovenskega; ravno tako ko v naših mestih in okolicah je tudi pri drugih narodih velika razlika med umrljivostjo doencev v mestnih okolicah in v mestih samih.

V Korotanu ima popolnoma slovenski okraj velikovski visoko umrljivost doencev (21'3%). To dejstvo se pokaže v svoji polni pomembnosti, če se spomnimo, da tudi plodovitost v tem okraju ni visoka. Marsikaj je nezdravega v »tužnem« Korotanu. Nezakonsko materinstvo, nizka plodovitost, visoka umrljivost doencev — vsi ti pojavi zahtevajo, da se natančneje proučijo tamošnje razmere in da se prične obsežna asanacija.

Primerjati umrljivost v slovenskih pokrajinah z ono v celi Avstriji ni umestno, ker so v celokupni avstrijski umrljivosti dojenčkov všeti vsi okraji, izmed katerih kažejo nekateri pravcate ruske razmere — tako n. pr. znaša umrljivost dojenčkov v vzhodnogaališkem okraju Gródek 33'1% —, nekateri drugi pa naravnost presenetljivo majhno umrljivost dojenčkov — tako n. pr. jugoslovanski Metković, kjer je umrlo v l. 1905.—1909. samo 8'2 dojenčkov na 100 novorojencev. Cela Dalmacija sploh je v tem oziru idealna. Umrljivost dojenčkov znaša samo 16'8% kljub temu, da je plodovitost jako visoka.

Statistika kaže v splošnem, da je na Slovenskem umrljivost doencev jako visoka. Mnogo so krive na tem slabe gospodarske razmere, ljudske razvade in pomanjkanje poudka.

Pravilno spoznanje in proučevanje vseh teh raznolikih vzrokov je za bodoče jako potrebno, ker se bo le tako dalo odstraniti in izkoreniniti škodljive vplive.

Naš ideal mora biti, da dosežemo tako nizek odstotek umrljivosti dojenčev, kakršnega imajo škandinavski narodi. Manjši smo ko Norvežani, manjši ko Švedi, tem bolj moramo torej skrbeti za svoj narodni kapital, za kapital, ki leži v novorojencih in dojenčih. Še z večjo vnemo in večjim veseljem moramo skrbeti za potomce, za dojenčke in otroke, kadar dosežemo toliko, da nam ne bo ropala tujina doraslih sinov. Spoznanje, da ne vzgajamo svojih otrok za lačno Ameriko, za nemške rudokope, nam bo v spodbudo, da prej ko mogoče dosežemo ideal severnih narodov.

Umrljivost dojenčkov mora pasti z 20% na 8%!

Doslej v tem oziru nismo veliko napredovali. V letih 1871 do 1875 je umrlo na Kranjskem na leto poprečno 22'73% dojenčkov (všteti so tudi mrtvorojeni!), v letih 1906 do 1910 pa na leto poprečno 20'22% (brez mrtvorojencev!). O napredku je spričo teh števil težko govoriti. Na Švedskem je padla umrljivost dojenčev v 100 letih od 18'5% na 8'6%.

VIII.

Uplivi svetovne vojske.

Vprašanje o plodovitosti in umrljivosti, vprašanje o naravnem in resničnem prirastku, z eno besedo: Vprašanje o narodnem razmnoževanju je postalo vsled svetovne vojske akutno, je postalo življenjsko vprašanje za vse narode, ki se udeležujejo sedanjih bojev. V mirnih časih že so Francozi s skrbjo in strahom opazovali nevzdržno padanje števila porodov, so Nemci preštevali svoje vrste, študirali svoje razmnoževanje in se boječe ozirali v bodočnost, svetovna vojska pa je tekom svojega divjanja tako globoko posegla v življenjsko silo vseh narodov, da stoje sedaj tudi narodi, katerih naravna plodovitost se je zdela skoro neusahljiva, pred težkim, usodepolnim vprašanjem: Kako se bo razmnoževal narod po teh neizmernih vojskinih izgubah, kako izpolni vrzeli, nastale v vrstah najboljših njegovih članov? Iz narodnega telesa je tekla kri, je pojila zemljo poljsko, balkanska gorovja, je risala rdeče studence po tirolskih snežnikih in je padala ko rdeče rože na sivo skalovje našega Krasa. Ali bodo narodi prenesli tako izgubo, ali se bodo mogle reke in potoki njihovih žil zopet napolniti z dragocenim sokom? . . .

Le dalekovidna, ljudsko razmnoževanje v vseh podrobnostih natančno poznavajoča politika bo mogla uspešno reševati ta vprašanja. Znanost o populaciji (razmnoževanju ljudstvu) ji bo morala nuditi trdno znanstveno podlago.

Izgube, ki so jih utrpeli narodi tekom vojske na bojnem polju in v zaledju, doslej še niso znane. Tudi še ni mogoče preračunati, koliko žrtev bo še zahtevala vojska v nadaljnjih mesecih in — morda — letih. Vendar imamo že nekaj neuradnih cenitev, ki utegnejo več ali manj odgovarjati resnici.

V francoskem parlamentu je trdil poslanec Brizon, da je izgubil francoski narod do konca leta 1916. eden in pol milijona samo na mrtvih, brez ozira na ranjence in bolnike. Po angleških računih so izgubili Nemci do 1. marca 1916. 626.000 na mrtvih.

Na Dunaju je imel profesor Tandler meseca marca 1. 1916. predavanje, v katerem je trdil, da je imela Avstrija (brez Ogrske)

do tedaj 300.000 izgub na mrtvih. Od tedaj pa sta pretekli že novi dve leti v neprestanih bojih in število vojnih žrtev je raslo in raslo. Danes utegne biti Tandlerjevo število morda že podvojeno.

Nas seveda predvsem zanima, kakšne izgube imajo Slovenci. Slovenski narod, čegar sinovi so vedno stali v najhujšem bojnem metežu, je izgubil gotovo sorazmerno toliko svojih ljudi, kakor drugi avstrijski narodi, dà, najbrž je delež slovenskega naroda na izgubah še večji, ker je slovenski narod agraren. In znano je in dokazano, da je dala dežela — to je kmetško prebivalstvo — več vojaštva državi nego mesto in industrija. Izšolani industrijski delavec in mestni inteligent sta delala v vojaških podjetjih v zaledju, kmet pa je moral na fronto. Slovenci so tvorili l. 1910. 4'48% vsega avstrijskega prebivalstva. Če računamo, da so na izgubah udeleženi v istem odstotnem razmerju, najdemo, da je slovenski narod do marca 1916. izgubil na mrtvih **15.440 ljudi**; ali nad 1% vseh avstrijskih Slovencev. To število je seveda do danes še zelo naraslo.

Toda vse to so le cenitve; prava, čista resnica se pokaže v točnih in zanesljivih številkah šele pozneje. Vendar pa so tudi te cenitve velikega pomena, ker dajejo priliko in podlago za razmišljanje, kako naj se ogromna škoda popravi. Kdor zna ceniti, koliko je izgubil, bo tudi znal najti način, kako izgubo nadomestiti.

Številke izgub so tako ogromne, da morajo pretresti vsakogar, kdor nosi količikaj odgovornosti za svoj narod. Niso pa tako visoke, da bi nam mogle vzeti pogum in upanje v bodočnost.

Izgube na bojnih poljih in izgube vsled bolezni v zaledju ne pomenijo za narod samo izgubo poedinih članov. V trditvi, da je narod izgubil n. pr. eden ali dva odstotka vseh svojih članov, ne leži še cela resnica in ni izražena celotna izguba. Pomisliti je treba, da s poedincem izgubi narod delavno silo, ki bi bila tekom svojega nadaljnega življenja lahko ustvarila še mnogo narodnogospodarskih dobrin. Vsi padli in umrli so stali na višku svoje produktivnosti, v cvetu moških let, ko je ustvarjajoča moč najkrepkejša — vsi so bili že izkušene, dozorele delavne moči. V narodnogospodarskem pogledu so bili kapital, ki je bil plodonosno naložen in ki bi bil prinašal še lepih obresti. Narod je izgubil v njih svoje aktivne, pridobivajoče člane. Iz tega vzroka moramo omenjeno izgubo enega ali dveh odstotkov te h t a t i!

V prvih desetletjih se bodo človeške izgube posebno občutile in bodo neposredno vplivale na gospodarski položaj naroda. Zlasti tedaj, če se v ugodnih političnih razmerah razmahne narodno gospodarstvo, bo izguba aktivnih, produktivnih delavcev zelo občutna.

Razven padlih in umrlih je treba beležiti v rubriko o izgubah še veliko število za delo nesposobnih invalidov in bolnikov. Vojni minister je 5. decembra 1917. v ogrskih delegacijah povedal, da znaša število doslej za invalide spoznanega moštva 200.000 (za

skupno armado). To število je jako majhno, ker vpoštevava samo ono moštvo, ki je že klasificirano za invalide. Ker pa traja zdravljenje ranjenih in bolnih dolge mesece, včasih cela leta, predno jih je mogoče spoznati za invalide, je razumljivo, da je v gornjem številu obsežen le majhen del vseh tistih, ki so v resnici že postali invalidi, ki pa se sedaj še lečijo v vojaških bolnicah in torej niso še definitivno spoznani za invalide. Teleky* ceni število invalidov na 660.000 in ta cenitev je v resnici utemeljena, ker se opira na skušnje, ki so jih Nemci pridobili v nemško - francoski vojski leta 1870./71.

Koliko invalidov bomo imeli Slovenci? Z ozirom na gornjo cenitev računajmo zopet, da je 448% vseh invalidov Slovencev. Tako najdemo, da smo imeli Slovenci do konca l. 1916. že okoli **29.000 invalidov**. Pri tem računu moramo vpoštevati, da so v njem že obseženi tudi vsi tisti, ki jih doslej vojaške komisije še niso spoznale za invalide, ki pa so doslej že bili tako ranjeni, da bodo morali biti po končanem lečenju spoznani za invalide. V tem tudi tiči razlika med številom, ki je je povedal vojni minister, in med cenitvijo, ki sloni na skušnjah prejšnjih vojsk.

Številke so naravnost grozne. Vendar se nam pokažejo v milejši luči, če pomislimo, da niso invalidi samo tisti, ki so slepi, brez rok ali nog in torej popolnoma nesposobni za delo, ampak da se štejejo med invalide sploh vsi tisti poškodovanci, ki so izgubili vsled vojnih poškodb samo en del svoje pridobitvene zmožnosti. Vsakdo, kogar zmožnost za civilno delo se je zmanjšala za več ko 20%, se mora po odredbi vojnega ministrstva šteti med invalide. Na ta način bo mnogo invalidov — lahko rečemo večina — takih, ki bodo do gotove mere lahko izvrševali kakršnokoli, če tudi manjše delo. Tisti pa, ki so popolnoma izgubili zmožnost za delo, bodo navezani na pomoč družbe, v prvi vrsti države same. Z njimi družba ali narod ne izgubi samo ene delavne sile, temveč z njimi izgubi več ko njih same, ker jim bo morala dajati preskrbo iz dela in za služka drugih. Izguba bo torej dvojna.

Kakor rečeno, so vse te cenitve nesigurne. Še težje pa je presojati, koliko narodnogospodarske sile bo izgubljene ali uničene vsled bolezni, ki so si jih nakopali vojaki v fronti in oni, ki so ostali doma, na domačih tleh. Raznovrstni revmatizmi, srčne bolezni, boleznih dihal, v telesnem pogledu, apatija, lenoba, lahkomišelnost v moralnem pogledu — vse to bo vplivalo na pridobitveno silo posameznikov in s tem na gospodarsko silo celega naroda.

Napačno in pomanjkljivo bi bilo, ko bi presojali izgube samo s stališča narodnega gospodarstva. Za prve čase in z ozirom na

* Dr. L. Teleky: Aufgaben und Probleme der sozialen Fürsorge und der Volksgesundheitspflege bei Kriegsende, Dunaj 1917, str. 9.

neposredne posledice je tako presojanje res zelo važno, toda če si predstavljamo narod kot živ organizem, kot biološko enoto, je nujno potrebno, da tudi s tega vidika premotrimo vplive, ki jih je imela in jih ima vojska na narod.

Eno glavnih bioloških svojstev naroda je, da se plodi in množi, da sam ustvarja po večnih zakonih življenja generacijo za generacijo, rod za rod. Spolno zreli poedinci se družijo v rodbine in iz rodbin se porajajo potomci, novi udje narodnega telesa. Čim več ima narod spolno zrelih članov in čim več teh članov se veže v zakone, tem hitrejša se narod razmnožuje.

Dolgotrajna vojska je pretrgala družinske vezi, je vzela otrokom očete, ženam može, nevestam ženine. Možje v najlepših letih so odšli, mnogi za vedno. In tisti, ki se nikdar več ne vrnejo, so izgubljeni ne samo kot posamezniki ampak tudi kot očetje še nerojenih otrok.

V kolikor je stik med obema spoloma pretrgan samo začasno, je tudi razmnoževanje naroda ustavljeno samo začasno: med vojsko in nekaj časa po demobilizaciji se poraja malo otrok. Ker se pa tisoči in tisoči moških ne povrnejo nikdar več, ostane ogromno število obvdovelih žen neplodnih, ostane ogromno število spolno zrelih žensk neporočenih. Naravno je, da se narodna plodovitost znatno zmanjša in sicer za dolgo časa, za celo generacijo in še za dlje.

Za slovenski narod je pomanjkanje moških še posebno občutno, ker smo imeli že v mirnih časih mnogo več spolno godnih žensk nego moških.

Po ljudskem štetju iz l. 1910. sta bila od 1000 Slovencev 302 v starosti od 24.—50. leta (to je v tisti starosti, ki je v narodnogospodarskem in biološkem pogledu najvažnejša). Od 1000 avstrijskih Nemcev pa jih je bilo v isti starosti 365, torej za 54 več. Že to razmerje je jako neugodno, ker kaže, da imamo ravno najspособnejših in najproduktivnejših (v gospodarskem in biološkem pogledu) moških veliko manj nego naš sosed.

Še neugodnejši rezultat dobimo, če primerjamo — za isto starostno dobo — število moških in žensk pri Slovencih s številom moških in žensk pri Nemcih.

V starosti od 24. do 50. leta je bilo:

od 1000 slovenskih žensk	311
in od 1000 slovenskih moških	292

Žensk je bilo torej za 19 več.

Pri Nemcih pa je bilo v isti starosti:

od 1000 žensk	355
in od 1000 moških	357.

Torej je bilo moških za 2 več.

Kratki statistični pregled kaže, da smo imeli Slovenci že pred vojsko velik prebitek žensk sploh, zlasti pa na Kranjskem in posebnostno v črnomaljskem okraju. (Primerjaj poglavje o plodovitosti!)

Razmerje med obema spoloma se je v vojski še zelo poslabšalo. Vojska je zahtevala samo moških žrtev, pomanjkanje moških bo še silnejše, številna premoč žensk bo še znatnejša.

Posledice se deloma že kažejo, deloma se pokažejo po sklepu miru. Veliko število žensk ne bo moglo dobiti zakonskega druga, mnogo jih bo moralo ostati samskih. S tem pa praviloma ostane tudi njihova plodilna moč neizrabljena. Obsojene so v sterilnost — jalovost.

Ta konstatacija vsebuje mnogo težkega za narod in mnogo grenkobnega za slovenska dekleta. Ne bi sicer rad, da bi te številke motile spanje slovenskemu ženstvu, vendar je žalostna resnica, da prenaša ženska mnogo gorja svetovne vojske, morda več nego moški! Žena — trpinka mora po nedolžnem prenašati vse krute udarce svetovne vojske, koncem koncev je žena največ prestala in pretrpela v teh groze polnih časih! . . .

Pred vojsko je bilo splošno razširjeno mnenje, da se v vojskinih časih porodi mnogo več moških otrok nego ženskih. Iz tega domnevanega dejstva so sklepali, da hoče narava sama izenačiti izgube na padlih moških in vzpostaviti zopet normalno številno razmerje med moškim in ženskim spolom. Toda vojska je takorekoč z velikanskim eksperimentom dokazala, da ta teorija nima nobene podlage. Iz porodnišnic javljajo, da je razmerje med moškimi in ženskimi novorojenci ostalo neizpremenjeno, da znaša še vedno poprečno 106 moških novorojencev na 100 ženskih, prav tako, kakor je bilo v mirnih časih. Narava sama torej nima tendence zaceliti narodne rane, ki mu jo je prizadejala vojska.

Pomanjkanje moških poraja še nadaljnje zle posledice. Ne-oženjena ženska je zlasti v delavskih in srednjih slojih prisiljena, da se postavi na lastne noge in si tako zasigura gospodarski obstanek. Ženska stopa v konkurenčni boj z moško delavsko silo, izbira si stalen posklic, služi in vzdržuje se sama. Moderna industrijalizacija je prinesla ta pojav in svetovna vojska je povzročila, da ženska v vedno večjem številu postaja delavka, uradnica.

Vstopanje žensk v redne službe pomeni za plodovitost veliko škodo. Ženske, ki si morajo same služiti kruh, ne porajo toliko otrok, ko one, ki morajo živeti le za svojo družino. Kolikor večje število ženk je, gospodarsko samostojnih, tem bolj se mora manjšati narodna plodovitost. Redni poklic žensk in materinstvo sta si ostra nasprotnika. Že v mirnih časih so nam to dejstvo dokazovale številke iz industrijskih krajev, sedaj pa vsak sam lahko vidi, da je ženska zaposlena v vseh poklicih, da je število samostojno služečih žensk ogromno naraslo. V miru se na tem ne bo

veliko zboljšalo, ker si bodo neoženjene ženske morale iskati za-sluzka in ker bo razven tega najbrž primanjkovalo moških de-lavnih sil.

Ženska samostojnost, žensko delo v javnih službah ni samo en del takoimenovanega »ženskega vprašanja,« kakor ga razu-mejo emancipiranke, marveč je jako važen del vprašanja o na-rodnem razmnoževanju. In svetovna vojska mu je prisodila še večjo važnost.

Pogled v bodočnost je mračen. Narod, posebno tako majhen kakor je narod slovenski, bo težko premagal vse težave, ki bodo ovirale naravno njegovo razmnoževanje. Ugoden gospodarski raz-voj in pametna socialna politika mu bosta pomagala in ga bosta dvignila čez vse ovire . . .

V francosko-nemški vojski l. 1870./71. se je pokazala uni-čevalna sila vojske še od druge strani. Dočim so namreč l. 1869. naštehi na sedanjem teritoriju Francije 949.000 porodov in l. 1870. skoro istotoliko, je znašalo l. 1871. število porodov samo 826.000. Vojska je torej zmanjšala število porodov za celih 120.000 v enem samem letu.

Isti pojav — naglo padanje števila porodov — opazujemo tudi v tej vojski in sicer v tem večjih dimenzijah, čim več narodov se je zapletlo v boj, čim dalje traja vojska in čim več moških je poklicanih v orožje.

Devet mesecev po tistih dneh, ko se je proglasila splošna mobilizacija in so odrinili fantje in možje k svojim polkom, je na-enkrat začelo število porodov padati z nezaslišano hitrostjo. V prvih devetih mesecih je stalo število porodov na isti višini ko v normalnih časih. Otroci, spočeti pred vojsko v normalnem številu, so se tudi v normalnem številu rodili. Po preteku devetih mesecev, torej v drugem četrletju l. 1915. se je pričelo padanje. Spočetka je število padalo naglo, v poznejših mesecih pa je bil padec po-časnejši, tako da je bilo število porodov v l. 1916. in 1917. samo nekoliko nižje nego v drugem četrletju l. 1915.

O tem padanju poročaju statistike iz vseh vojskujočih se držav. V Franciji in Nemčiji se poraja vedno manj otrok in isti proces se javlja tudi v Avstriji.

Na razpolago so mi tozadevne številke za Nižjeavstrijsko.* V posameznih četrletjih let 1913. in 1914. in v prvem četrletju l. 1915. znaša število porodov veliko nad 9000, v mesecih april, maj, junij l. 1915. pa pade število pod 7250. V naslednjih mesecih je število počasnejše padalo. V dobi od 1. aprila 1915. do 1. januarja 1917. se je rodilo v primeri z isto dobo l. 1913./14. za 24.644 otrok manj. Število porodov je padlo za 37'1%. (Številke veljajo samo

* Zentralblatt für Gynäkologie l. 1917.

za Nižjeavstrijsko, izvzemši Dunaj. Tudi na Dunaju je število padlo za 30'3%.)

Kakor drugod tako je med vojsko padlo tudi na Slovenskem število porodov. V Ljubljani, slovenski prestolici, se je rodilo v l. 1908.—1912. na tisoč prebivalcev 26 živih otrok, v četrtem letu vojske, l. 1917., pa se jih rodilo le še 17. V prvem letu svetovne vojske se je rodilo v Ljubljani še 1177 živorojencev, l. 1917. pa samo 836. Število živih novorojenčkov se je torej samo v Ljubljani znižalo za 341 ali 29%. Da ta padec pravilno presodimo, moramo pomisliti, da se je število prebivalstva v Ljubljani tekom vojne zvišavalo, deloma vsled prihoda mnogo tisočv beguncev, deloma vsled v vojski številnejšega domačega vojaštva. Razven tega je bilo v ljubljanski vojni industriji zaposleno precejšno število domačih delavcev, ki so živeli skupno s svojimi družinami. In kljub temu se porodilo toliko otrok manj!

Mnogo slabše je na deželi! Iz kmetских far in občin, kjer ni nobene industrije, so odšli skoro vsi spolno godni moški na vojsko. Doma so ostale žene in nezreli otroci. Družinsko življenje je razbito in nujna poledica je, da se je na deželi rodilo jako malo otrok. Ker je večina slovenskega ozemlja agrarna, je število porodov na Slovenskem gotovo padlo še veliko nižje nego na pr. na Nižjeavstrijskem, kjer je vojna industrija mogočno razvita in kjer so zaradi tega ostali delavci doma. Slovenske dežele je zadela še druga nesreča. Zaradi vojske z Italijo so bili evakuirani lepi goriški kraji, družine so razpršile širom Avstrije in spretna avstrijska uprava je ob tej priliki odtrgala od žene in otrok še tiste moške, katerih ni pobrala armada. Žalostna posledica teh nesrečnih vojnih razmer je bila, da je število slovenskih porodov tako globoko padlo, kot morda nikjer drugje.

Uradni statistični podatki za Kranjsko in druge slovenske pokrajine še niso objavljeni, zato še ne morem podati celotnega pregleda in ne morem v številkah izraziti, koliko manj se je na Slovenskem rodilo otrok sedaj kakor prej. Kar se dá sklepati po objavljenih statistikah iz drugih dežel in iz posebnega značaja slovenskega naroda kot naroda kmetov, razsvetljuje naslednji kratki pregled iz nekaterih gorenjskih župnij.

V l. 1917. je bilo v sledečih župnijah:

	umrlih	novorojenih	izguba
Cerklje	128	50	78
Kranj	116	68	48
Kovorje	18	8	10
Naklo	32	22	10
Mavčiče	31	20	11
Podbrezje	36	17	19
Smlednik	59	29	30
Senčur	94	34	60
Šmartin	88	45	43
Trstenik	12	6	6
Tržič	97	59	38
Velesovo	20	9	11

V nobeni navedenih župnij ni bilo prirastka, povsod samo izguba, povsod se je rodilo mnogo manj otrok nego je umrlo ljudi. V mirnih časih so imele te župnije vsako leto lep naravni prirastek, v četrtem vojnem letu pa iznaša izguba ponekod že nad 50%. Tako globoko je padlo število porodov v kmetijskih okrajih! In žalostno resnico, ki nam jo pripovedujejo številke iz teh malih slovenskih župnij, bodo potrdile statistike iz vseh zemelj slovenskega jezika.

Vojna leta so prinesla Slovencem velikanski deficit na porodih. Tudi v tem oziru so Slovenci več trpeli nego drugi narodi izvzemši morda Rusine.

Čim dalje razglabljam in analiziramo vplive svetovne vojske, tem žalostnejša postaja slika . . .

Prištejmo še žrtve, ki so jih zahtevali begunski tabori v tujih deželah! Koliko dojenčkov je umrlo v nezdravih razmerah prognanstva vsled pomanjkanja mleka, snage, zraka in zaradi nalezljivih bolezni. Teh žalostnih števil še ne poznamo.

* * *

V enem izmed prejšnjih poglavij sem skušal v splošnem opisati, kakšen pomen imajo spolne bolezni za plodovitost. Za radi nedostatnih podatkov slika ni tako jasna in prepričevalna, kakor bi si jo želel, vendar upam, da bo zadostovala, da vsaj v splošnem pokaže zvezo med plodovitostjo in spolnim okuženjem. Za razumevanje in pravilno presojanje škode, ki jo povzročajo ve-

nerične bolezni, je poznanje teh bolezni neobhodno potrebno. Tudi vpliv vojskinih razmer in tozadevni položaj po demobilizaciji bosta lažje razumljiva tistemu, ki pozna lastnosti in potek imenovanih bolezni.

Zgodovina dokazuje, da so bile stalne spremljevalke vseh vojskinih pohodov nalezljive bolezni, ki so doslej redno zahtevale več žrtev nego morilno vojno orožje. V sedanji vojski se te bolezni — kuga, kolera, legar itd. — niso mogle pojaviti v širšem obsegu, ker jim je moderna higiena zabranila razširjevanje. Nasprotno pa so se zelo razširile in na široko razpasle spolne bolezni. Proti njim ni še dovolj izdatnih profilaktičnih sredstev. Pot jim je prosta.

L. 1870/71. je bilo v nemški armadi 33.568 spolno bolnih vojakov in sicer je bilo v 3. mesecu vojske od 1000 vojakov spolno bolnih 10, v 6. mesecu pa že 61. Z vsakim dnem so se bolezni torej širile.

V sedanji vojski je bilo po sodbi profesorja Fingerja* že začetkom l. 1916. v avstrijski armadi okoli 600.000 spolno bolnih vojakov in od teh je bila približno tretjina oženjenih. Kako veliko število oženjenih vojakov se okuži s spolnimi boleznimi, pripoveduje Vogel (Münchner med. Wochenschrift 1917.). Po njegovih skušnjah je bilo od vseh okuženih 35% zak. mož. 58% vseh okuženih se je okužilo na fronti in 26% v domovini. Po skušnjah profesorja Fingerja pa se je okužilo od 100 okuženih vojakov 80 v zaledju in 20 v etapnem ozemlju. Tako sodijo in cenijo strokovnjaki stanje v armadi.

Posebno pozornost mora vzbuditi dejstvo, da je tretjina vseh okuženih vojakov oženjenih. Ti okuženi možje se vračajo v svoje družine na dopust, če jim vojaška oblast tega ne prepove, in zane-sejo svojo bolezen na ženo in morebiti celó na otroke (sifilis). Zakon je uničen, bolezen ugonobi ženske spolne organe ali zastrupi kri. Posledica je lahko, da ženska postane sterilna, ali pa da rodi sifilitične otroke. Res je, da nima vsako okuženje tako žalostnih posledic, vendar pa bo mnogo zakonske sreče uničene, marsikatera žena varana v svojih upih in marsikatero nedolžno bitje obsojeno v hiranje.

Ob koncu vojske preti s te strani še večja nevarnost. Tisti vojaki, ki so se med vojsko okužili in se niso še izlečili, se vrnejo v krog svojih domačih, k svojim ženam in nevestam in razširijo bolezen med svojimi najbližnjimi. In kakšen uničevalen vpliv imajo te bolezni na ženo - roditeljico, nam je dovoljno znano. Zato je popolnoma upravičeno, da se uresniči nasvet, ki so ga stavili izvedenci vojnemu ministrstvu, da morajo namreč po demobilizaciji vsi

* Medizinische Klinik, J. 1916, str. 400.

še ne ozdravljeni spolno okuženi vojaki ostati toliko časa pri vojaki, dokler se njihova bolezen ne izleči. Demobilizacija po okupaciji Bosne in Hercegovine je v tem oziru resno svarilo. Tačas so vračajoči se vojaki okužili cele okraje.

Slovenski polki so prehodili vsa bojna ozemlja. Bili so dolgo v Galiciji, kjer so bile spolne bolezni že od nekdaj zelo razširjene in kjer je večkratna invazija Rusov še povečala število spolno bolnih žensk. Bili so v Rusiji in Romuniji, kjer so spolne bolezni razširjene tako kot nikjer drugod na svetu. Saj je v nekaterih ruskih gubernijah sifilis tako razširjena, da se v 93% izvrši okuženje ne potom spolnega občevanja, ampak potom skupnega življenja, z navadnim dotikom, poljubom, s kozarci, z žlicami. Povsem razumljivo je, da se je tudi velik del slovenskih fantov in mož okužil.

Poleg tega je zadela slovenske pokrajine še ta nesreča, da so postale po italijanski vojni napovedi etapno ozemlje, da so deloma prešle v italijansko oblast in da je deloma tekla skozi nje fronta. V slovenskih deželah so bile masirane ogromne množice vojaštva, ki so zasejale tudi med civilnim prebivalstvom spolne bolezni. Dobri opazovalci so že davno opazili nevarnost in tudi dnevno časopisje je govorilo o tem. Statističnih podatkov o tem še nimamo, pač pa lahko vzamemo za primer statistiko, ki jo je priobčil dr. D. vitez Mašek iz bolnice milosrdnih sestara u Zagrebu v 5. številki letošnjega Liječniškega Vijesnika.

Število venerično bolnih žensk:

	1913	1914	1915	1916
Služkinje	18	20	30	42
Kmetice, samske	0	2	6	10
poročene	7	14	12	40
skupaj	7	16	18	50
Meščanke, omožene	2	7	9	17

Dr. vitez Mašek dostavlja tej statistiki: »Taj osobiti porast obolenja kod poljodelka mora zabrinuti. Popisani su samo slučajevi sa primarnim ili friškim sekundarnim pojavima. Medju ovim ženama imade majka od više djece i mogućnost infekcije cijelih obitelji, dapače čitavih kućanstva vrlo je velika.« Po veliki većini so ženske trdile, da so bile inficirane od moža, ki se je vrnil z bojnega polja.

Navajam besede hrvatskega strokovnjaka, ker dobro ilustrirajo tudi položaj na slovenskih tleh.

Spolne bolezni so se na široko zasejale po slovenskih tleh, med kmetским in meščanskim prebivalstvom, med vojaki in ženskami. Njihova nevarnost je postala za slovensko plodovitost resna. To je treba javno pribiti in o tem je treba javno govoriti, ker le tako lahko opozarjamo na nevarnosti vsakega posameznika in vse one, ki morajo čuvati nad narodnim zdravjem!

*

V dosedanjih izvajanjih smo se pečali s plodovitostjo samo s stališča kvantitete. Najvažnejše je res vprašanje, koliko otrok se rodi in se bo rodilo narodu, važno je pa tudi vprašanje, kakšen bo narodni naraščaj po vojski v kvalitativnem pogledu, kakšna bo kakovost potomstva!

V svoji razpravi o padanju porodov na Nemškem je dejal monakovski higienik profesor Gruber, omenjajoč nemško luksurioznost in hlepenje po užitkih, da more Nemce, če si sami ne bodo znali pomagati, rešiti iz propasti edino še tako velika vojska, kakor je bila tridesetletna. V tem očitvidno pretiranem izreku — napisan je bil pred vojsko — tiči jedro tiste teorije, ki trdi, da vojska narodom koristi s tem, da izbira boljše, v boju za obstanek sposobnejše ljudi, slabiče da pa ugonablja. Vojska naj bi pomenila naravno izbiro (selekcijo) boljšega.

Tudi to teorijo je vojska korenito ovrgla. Mar ne vidimo da si vojska izbira svoje žrtve v vrstah najkrepkejših, najzdravejših! Ali ne vidimo, da padajo v bitkah najspodobnejši, na vrhuncu svoje moči in svoje produktivnosti stoječi ljudje! Doma na varnem ostajajo slabiči, bolniki, pohabljeni.

Kakšen bo naraščaj, če se bodo mogli ploditi samo tisti, ki so vsled svojih slabih lastnosti ostali doma in se rešili pogube?

Zakoni dednosti pravijo, da rod zapušča naslednjemu rodu to, kar je sam podedoval po svojih prednikih, tista telesna in duševna svojstva, ki so bila že last dedov in pradedov. Tista svojstva pa, katera si je poedinec pridobil v svojem individualnem življenju, niso dedna. To pravilo, ki je pozna vsak umni živinorejec, velja tudi za človeško pleme.

To splošno pravilo se ne dá kar na kratko uporabiti za sedanje razmere in nikakor ne moremo trditi, da bo doma ostali rod prenesel svoje slabe lastnosti na potomstvo, da bo torej prihodnja generacija slabejša od prejšnjih. Vedeti bi morali, v koliko so slabe lastnosti onih, ki so ostali doma, v resnici dedščina po prejšnjih rodovih in v koliko so šele pridobljene; šele potem bi se dalo izreči sodbo. V koliko se bodo podedovale hrabrost, samozavest, odločnost, sposobnost za učenje, telesne vrline ali bojazljivost, za-

hrbtnost, omejenost, telesne napake — o tem ni mogoče ničesar prokovati.

Omejiti se moramo na to, kar vemo iz znanosti. Nekatere bolezni, med njimi v prvi vrsti jetika in sifilis, se prenašajo — toda ne v smislu dednosti — od staršev na otroke. Starši prenesejo svoj sifilis na otroka in sicer že, dokler je otrok v materinem telesu. Otrok se torej že bolan rodi, v njegovem organizmu se je že razvila ista bolezen, katero imajo starši. Kako žalostna je usoda dednosifilističnih otrok, ki hiraajo in umirajo na žalost svojcem in na škodo narodu, je znano.

Sklepajoč po tem, kako se je v zadnjih letih sifilis razširila tudi pri nas, ni neupravičena trditev, da bo ta bolezen eno najžalostnejših poglavij v življenju družin.

Jetika, ki je bila že od nekdaj najhujša sovražnica narodnega zdravja, se je tekom vojske tako razširila, da je postala še hujša šiba božja, nego je bila v prejšnjih vojskah kolera. Poslabšanje vseh higieničnih razmer, naporno delo mož in žena in posebno delo fizično negodnih, nedoletnih je tako oslabilo telesno odpornost, da je jetika zavladala tudi v družinah, ki bi se je bile sicer vsled trdne konstitucije lahko ubranile. Begunci so povzročili velikansko stanovanjsko bedo, v begunskih taborih so se zaredile pravcate zalege bacilov tuberkuloze, slaba in nezadostna vojna prehrana — vse to je omajalo in ošibilo telesno moč in vstvarilo predpogoje za razširjanje jetike.

Ne samo med civilnim prebivalstvom ampak tudi med vojaštvom se je jetika zelo razširila. V prvi polovici l. 1915. je bilo od vseh na notranjih boleznih bolnih vojakov 12% bolnih na jetiki, v drugi polovici istega leta jih je bilo že 27% in v prvi polovici 1916. je naraslo število na jetiki bolnih na 63% vseh notranje bolnih vojakov. S tako neznansko hitrostjo se širi ta bolezen! Kako neverjetno naglo se je razširila med vojaštvom!

Jetika sama se direktno ne podeduje, pač pa se podeduje nagnenje k njej. Otroci, ki živijo s svojimi jetičnimi starši v enem stanovanju in pogosto spijo v eni postelji, dobijo bolezen od svojih staršev že v prvih letih svojega življenja. Bacili tuberkuloze se redijo v družini in se selijo iz družine staršev v družine otrok; ne potom direktnega podedovanja prehaja bolezen od staršev na otroke, temveč potem medsebojnega družinskega okuženja. To je treba posebno poudariti, kajti v tem tiči možnost, da se otroci obvarujejo pred boleznijo, ako se jih pravočasno reši iz nevarne okolice, in v tem dejstvu tiči tudi možnost, da se obvarujejo družine potomcev nevarne bolezni.

Kakšno potomstvo se nam torej glede na te bolezni obeta? Spričo neverjetnega razširjenja sifilis, spričo z velikanskimi ko-

raki napredujoče jetike, je jasno, da je kvaliteta potomstva v jako resni nevarnosti. Prihodnja generacija utegne postati prožeta s kroničnimi boleznimi, zastrupljena v kali od spolnih bolezni in tuberkuloze, telesno slabotna.

Utegne — pravim, kajti medicinska znanost ima v rokah sredstva, da prepreči pretečo nevarnost, da reši narod in da mu zopet vrne zdravje. En sam predpogoj je treba izpolniti: ta sredstva je treba energično uporabiti. Vlada, narodno zastopstvo, mesta in občine morajo dati na razpolago svoje premoženje, da se z njim ustvari in ustanovi vse, kar je po načelih medicine potrebno za uspešen boj proti ljudskim kugam.

In tako pojde tudi ta nevarnost mimo nas!

IX.

Socialno-zdravstvene naloge.

Le zdrav človek more izvrševati svoje dolžnosti, more biti srečen in zadovoljen in si more ustvariti boljše bodočnost. Ravno-tako more tudi samo zdrav narod tekmovati s svojimi sosedi in si zgraditi lepšo bodočnost. Skrb za zdravje je najvažnejša naloga posameznika, skrb za zdravje pa je tudi najsvetejša dolžnost naroda. Ta zahteva se zdi sama po sebi razumljiva, in kdor jo ponavlja in povdarja, se izpostavlja očitku banalnosti.

In vendar! Kolikokrat greši proti temu primitivnemu pravilu posameznik in kolikokrat grešijo proti njemu narodi in države! Zlasti Slovenci smo se doslej bore malo brigali za narodno zdravje. Grešili smo, zanemarjali smo se. In vso skrb smo prepuščali našim vrhovnim oblastem, centralnim vladam. Iz nas samih se ni porodila energična želja po samopomoči, iz naroda samega ni zraslo stremljenje za ozdravitve, za izlečitev narodnih bolezni. V naši razkosanosti, odvisnosti, v našem tlačanstvu tiči dovolj vzrokov, da je bilo tako in da morda tudi ni moglo biti drugače. Toda v bodoče ne sme biti več tako, ker je narodno zdravje pogoj za narodni obstoj, ker je vprašanje o narodnem zdravju važen del eksistenčnega vprašanja slovenskega naroda.

Največji interes na narodnem zdravju ima narod sam. Narod sam mora v prvi vrsti biti poučen o svojem zdravstvenem stanju in narod sam je v prvi vrsti poklican, da skrbi za svoje zdravje, kajti gre za njegove najožje interese, gre za njegovo lastno telo. Kakor je dandanes že vsakemu jasno in umljivo, da mora narod sam odločevati o svojem šolstvu, o svoji mladini, ravno tako mora vsakdo spoznati, da mora narod sam odločevati tudi o svojem zdravju.

Centralne oblasti, ki stoje izven naroda in ki so narodu tuje, se morejo brigati za zdravje naroda približno toliko, kakor se briga podjetnik za zdravje svojega delavstva. Podjetnik gleda le na to, da izžame iz svojih delavcev kar največ mogoče delavne sile, in centralna oblast skrbi za zdravje naroda le toliko, da ji

redno dohajajo davki in da si zagotovi potrebno število rekrutov. Narodno zdravje pa zahteva negovanja, pri katerem sodeluje srce!

O svojem zdravju mora odločevati narod sam: ta zahteva je naravna, trdno utemeljena. Če bo narod sam odločeval o svojem zdravju, bo boljše skrbel zanje kot doslej, ker bo vedel, da se gre za njegov biti ali ne biti.

Zdravstveni položaj slovenskega naroda že pred vojsko ni bil ugoden in v vojski se je še znatno poslabšal. Mrtve številke govore dovolj jasno, da enkrat za vselej utihne optimistično govorčenje, češ, da je slovenski narod posebno klen in zdrav.

Zato pa bo zahtevala bodočnost najboljše socialno-zdravstvenih naprav in najintenzivnejšega dela na tem polju. V okvir te razprave ne spada, da bi izerpno in natančno orisal vse mnogobrojne naloge, da bi v detajl načrtal vse potrebne socialno-zdravstvene naprave in uvedbe. Omejiti se moram na to, kar je najnujnejše, in še to moram očitati samo v splošnih obrisih.

Iz študija socialne medicine se je porodilo praktično zelo važno spoznanje, da korenini mnogo bolezní v neugodnih socialnih razmerah, v slabem gospodarskem položaju, v nevednosti širokih mas. Tem boleznim ni mogoče priti do živega samo z medicinskimi metodami, s kapljicami in obliži, boj proti njim se mora voditi z mogočnejšimi sredstvi. Zakonodajalci, narodni gospodarji, pedagogi, socialni politiki morajo združiti svoje znanje in svoja sredstva, da posredno ali neposredno dvignejo zdravstveno stanje.

V narodu, katerega gospodarski položaj je tako slab, kot v našem, so kaj ugodna tla za razširjevanje ljudskih bolezní. Zato je treba klicati na pomoč narodne gospodarje, da izboljšajo gospodarski položaj, in na ta način vzamejo bolezní pogoje za njeno razširjevanje. Mnogokrat ima bolezen svoj vir v napačnih ali izpridenih нравnih nazorih — tako n. pr. pri negi dojenčev —; v tem slučaju bo gotovo najboljši zdravnik pedagog, ki bo narodu dvignil izobrazbo in нравnost.

Za vprašanje o narodni plodovitosti in naravnem prirastku je v prvi vrsti merodajen — narodni gospodar. Če se posreči izboljšati splošni gospodarski položaj, preskrbeti v domači industriji in trgovini mesta onim, katerim agrarna dežela ne more dati dovolj zaslužka, tedaj se bo izseljevanje omejilo ali pa popolnoma ponehalo. Posledice se morajo v kratkem pokazati v tem, da se pomnoži število zakonov in s tem število novorojencev. Če izseljevanje poneha, se bo izenačilo število spolnogodnih moških in žensk, tako da se bodo dekleta lažje možila in tako lahko vršila materinske dolžnosti. Kako neugodno je bilo v tem oziru pri nas, zlasti na Kranjskem, smo videli že prej. Vsled vojskinih izgub se je številno razmerje med moškim in ženskim spolom še jako poslabšalo. Zboljšanje gospodarskih razmer utegne imeti še drug

vpliv, ki je zlasti važen z ozirom na vojne izgube. Kakor hitro bo domovina dajala svojim ljudem dovolj kruha in zaslužka, se vrne precejšnje število izseljencev domov. In ti domovini vrnjeni sinovi si na domačih tleh ustanove družine in podare svojemu narodu potomcev.

Gospodarski povzdig v domovini bo torej brezdvomno posredno povzdignil narodno plodovitost. Prisiljena sterilnost slovenskega ženstva — lahko bi jo na kratko imenoval gospodarsko sterilnost, gospodarsko jalovost — se dá uspešno odpraviti le z izboljšanjem gospodarskega položaja.

Da narodna plodovitost v prvih letih po vojski preveč ne pade, je treba misliti tudi na druga sredstva, ki bodo morda potrebna. Mogoče je — o tem ne more imeti še nihče jasnih pojmov — da bo gospodarsko stanje v prvih letih po vojski tako neugodno, da se bo hotelo še mnogo iz vojske vrnivših se vojakov izseliti v tujino. Dalekoviden politik se v tem slučaju ne bi smel ustrašiti niti pred drakoničnim sredstvom, da bi kratkomalo zakonitim potem prepovedal izseljevanje. Za to eventuelno prepoved govore tudi še drugi razlogi, ki presegajo okvir naše razprave. Če pomislimo, da so se naši vojaki tekom vojne odvadili vsakdanjega enakomernega dela in da so se privadili vagabundiranju, popotovanju, bi bila taka prepoved skoraj nekako prisilno vzgojno sredstvo.

Nadalje je potrebno, da se vprašanje invalidov reši tako, da invalidi ne ostanejo izgubljeni za narodno razmnoževanje, kakor bodo nekateri izmed njih izgubljeni za narodno gospodarstvo. Število invalidov bo ogromno, večina njih je zmožnih za ploditev kljub poškodbam in sposobni bodo ustvariti tudi kvalitativno dobro potomstvo. Zato jim je treba s premišljenimi načrti in zakoni ustvariti tako gospodarsko stališče, da se bodo lahko ženili in si ustanavljali svoje družine. Tako se bo dal izrabiti ta del njihove življenjske moči, ki je ostal nezlomljen in nepoškodovan, v korist njim samim in v korist številnejšemu in kvalitativno boljšemu narodnemu naraščanju. Najboljša rešitev te zadeve je, da se dá invalidom domačije. Invalid, ki bo imel lastni dom, lastno posestvo ali lastno trgovino, se sam pobriga za svojo nadaljno usodo, si utrdi svoje gospodarsko stališče in si ustanovi lastno družinsko ognjišče. Ta načrt ni težko izvedljiv in prvi koraki so v tej smeri že storjeni. Akcijo je vzela v roke država, ki mora seveda dati potrebni kapital, naloga naše javnosti pa je, da stvar podpira — in kontrolira. Mogoče je, da se izvrši kolonizacija invalidov na škodo našemu narodu, zato pa »timeo Danaos et dona ferentes«!

Za narodno razmnoževanje je usodnega pomena, kakšno vlogo igra žena - delavka v družbi in zakonodaji. Gospodarsko življenje s svojim ostrim bojem za obstanek poganja vedno več in več žensk

v tovarne, v rokodelske in učene poklice, v kontorje in delavnice. Zlasti v vojnem času so ženske primorane, da se poprijemljejo poklicev, katere so doslej izvrševali skoro izključno moški. V težkem vsakdanjem delu, v zapeljivosti popolne samostojnosti, se ženska odtuji svojemu prvotnemu, naravnemu poklicu — materinstvu. To pomeni za narod zmanjšanje plodovitosti, kar dokazujejo statistike industrijskih delavk, trgovskih nastavljenk, uradnic.

Žensko popolnoma povrniti njeni starodavni nalogi, je spričo sedanjih življenjskih razmer nemogoče. Kar se dà in mora doseči, je to, da se ustvari ženski možnost, da more poleg svojega poklica ostati tudi še mati, če že ni mogoče doseči toliko, da bi mogla ženska poleg svojega glavnega materinskega poklica delati tudi v tovarnah, uradih itd. V ta namen se je že mnogo storilo, še več pa bo treba storiti sedaj, ko je postalo vprašanje plodovitosti skoro eksistenčno vprašanje narodov.

Socialni politik mora gledati na ženo s stališča fiziologije, mora čuvati žensko pred izkoriščanjem od strani kapitalista, podjetnika. Pri vseh zakonih, ki se tičejo ženske in ženskega dela, se mora pred vsem upoštevati ženska narava, šele v drugi vrsti se smejo uvaževati gospodarski momenti.

S tega stališča je treba spremeniti, oziroma spopolniti ob r t n i r e d. Brezpogojno se mora prepovedati žensko nočno delo, sprejeti se morajo strožje določbe za varstvo žena ob času nosečnosti in otroške postelje. Doječim materam se mora zakonitim potem omejiti delo, da morejo pravilno dojiti svoje otroke.

V zakonu o b o l n i š k i h b l a g a j n a h so dosedanje določbe, namenjene za ženske, preozkosrčne. Nosečnost dela ženo za dlje časa nesposobno za delo, nego ga določa dosedANJI zakon. Dojenje je tako važno za dojenčke (glej poglavje o umrljivosti dojenčkov!), da se mora doječim materam dati več časa za ta posel.

To seveda niso še vse zahteve, ki jih moramo v interesu plodovitosti in narodnega zdravja, zahtevati od pametne socialne zakonodaje. Marsikaj dobrega, tudi za naše razmere potrebnega in izvedljivega, najdemo v zakonodajah modernih evropskih držav.

* * *

Vse te reforme, zakoni, socialne naprave spadajo v področje socialnega politika in narodnega gospodarja. Ta dva morata odločno zastopati zahteve, ki morejo direktno ali indirektno dvigniti zdravstveni položaj naroda.

Ogromno je delo, ki se mora izvršiti v ožjem obsegu socialne medicine. Na prvem mestu stoji boj p r o t i s p o l n i m b o l e z n i m. Spolne bolezni ne ogrožajo samo sedanje generacije, temveč zastrupljajo komaj spočeto bitje v materinem telesu in škodujejo že prihodnjemu rodu. Tem važnejši je torej boj proti njim!

Spričo dejstva, da so bile spolne bolezni med slovenskim narodom doslej še malo znane in da jih vsled pomanjkanja poduka smatra ljudstvo za nekaj sramotnega, kar je treba skrbno skrivati pred ljudmi, bo ta boj težak. Kmet niti v drugih boleznih ne vpraša rad zdravnika za svet, koliko manj pojde k zdravniku šele v slučaju, da je spolno obolel. V teh stvareh je sram škodljiv. Zatajevana bolezen se na tihem razvija, zastruplja organizem in uničuje važne dele človeškega telesa, in vendar bi zdravnik lahko bolezen ustavil in jo izlečil.

Spolnim boleznim odstraniti pečat sramote in jih uvrstiti v isto vrsto ko jetiko ali raka, o katerem se da brez sramu javno govoriti in katere tudi po ljudskih nazorih za bolnika niso nečastne, ne bo mogoče v kratkem času. Šele intenziven pouk, pri katerem morajo sodelovati poleg zdravnikov tudi inteligentni lajki, bo mogel odpraviti škodljive nazore. Iz istega razloga se ne bi mogle uveljaviti naredbe, ki se priporočajo od mnogih strani, naredbe, po katerih bi se morale spolne bolezni ravno tako uradno naznaniti, kakor se morajo sedaj naznanjati nekatere druge nalezljive bolezni. Zakonitim potem zapovedano naznanjevanje spolnih bolezni ne bi doseglo svojega cilja, ker bi se spolno bolni ljudje še težje odločili iti k zdravniku, ko bi vedeli, da mora zdravnik njihovo bolezen naznaniti na pristojno mesto. Saj se še sedaj dogaja, da marsikdo ne gre zaradi škrlatice k zdravniku, ker se boji uradnih zdravniških odredb: izolacije, desinfekcije itd. Koliko bolj bi ljudstvo šele skrivalo spolne bolezni!

Z nasilnimi odredbami se ne doseže nič. Glavno sredstvo v boju proti spolnim boleznim je pouk.

Druga zahteva, ki jo država lahko izpolni, je ta, da se spolno bolnim preskrbi zdravniška pomoč. Za revne sloje, ki si sami ne morejo plačati zdravniške pomoči in ki niso člani bolniških blagajn, se mora preskrbeti brezplačna zdravniška pomoč. Po naših večjih mestih — v Ljubljani, Mariboru, Trstu — naj se ustanovijo v zvezi z že obstoječimi bolnišnicami ali neodvisno od njih posebni ambulatoriji za spolno bolne, kjer najde tudi najrevnejši strokovno pomoč. Naloga teh ambulatorijev ne bi bila samo lečenje spolnih bolezni, ampak ambulatoriji naj bi vodili evidenco nad spolno bolnimi, naj bi v slučajih javne nevarnosti imeli tudi pravico v zvezi s sanitarnimi in policijskimi oblastmi siliti spolno bolne k lečenju. Ti ambulatoriji bi imeli slično nalogo, kakršno imajo po nekaterih mestih takoimenovane »posvetovalnice za spolno bolne.«*

Za težje slučaje in pa za tiste bolnike, ki bi mogli svojo bolezen prenašati na druge, naj se pripravi dovoljno število bolniš-

* Tak zavod se je že ustanovil v Celovcu 1. junija 1917. in v kratkem se ustanovi še eden v Beljaku.

kih postelj. Iz onih bolnišnic, ki jih po vojski armada ne bo več rabila, bi se dale urediti lepe stalne bolnišnice za spolno bolne.

Pred vojsko se je omejeval javni boj proti spolnim boleznim pravzaprav samo na urejevanje in kontrolo prostitucije. To zlo, ki se ne da popolnoma izkoreniniti, bo zahtevalo tudi v bodoče vestne pažnje. Toda samo to ne bo zadostovalo. Tudi v drugih smereh se bo morala izrabljati državna pomoč.

Proti spolnim boleznim je najboljšo sredstvo: pouk širokih ljudskih mas v besedi in tisku, opozarjanje na nevarnosti spolnih bolezni zlasti za žene in otroke in razširjanje sredstev, s katerimi se da zabraniti spolno okuženje. Nadalje se mora preskrbeti vsakomur strokovna zdravniška pomoč, kjer je treba, brezplačna.

Da se število naraščaja pomnoži, je poleg omenjenih zakonodajnih sredstev za varstvo nosečih žen, neobhodno potrebno, da se poskrbi ženam dobra porodniška pomoč. Naš dosednji sistem, po katerem so se izobražale, nastavlale in plačevale babice, je tako zaostal, da ga je nujno potrebno spremeniti in izpopolniti modernim zahtevam časa in znanosti primerno. 3 do 4% otrok umre med porodom. Koliko življenj bi se dalo rešiti, ko bi imeli poleg izvežbanih zdravnikov tudi veliko število temeljito izobraženih babic! V zvezi s temi spremembami babiškega stanu bi se morale reorganizirati naše porodnišnice.

Narodno - gospodarska, socialno - zakonodajna in higienska sredstva naj očuvajo rodovitnost naših žena, naj preprečijo nevarnosti, ki pretijo od spolnih bolezni materam in otrokom, naj oskrbijo ženam brezskrbno nosečnost in zdrav porod. Vsi stroški in ves trud se bodo bogato poplačali.

* * *

Eno najžalostnejših poglavij o zdravju našega naroda je visoka umrljivost dojenčev. Poznavanje tistih razmer, ki so krive, da pri nas umira toliko negodnih otrok, bo pomagalo, da se najdejo in uporabijo uspešna sredstva proti visoki umrljivosti.

Zopet je eno glavnih sredstev sistematičen pouk o negovanju otrok. V moskovski porodnišnici zbere njen vodja mlade matere, predno odidejo iz zavoda, okoli sebe in jim v poljudnih besedah razloži, kako morajo negovati dojenča. Tak poduk se dá uvesti tudi pri nas; vendar je to premalo.

Že v vzgojni načrt naših višjih dekliških šol, posebno učiteljsča, bi se moral sprejeti predmet o negi dojenčev. V okviru splošne higiene in somatologije bi se to lahko izvedlo brez posebnih težkoč.

Tudi to še ne zadostuje. Treba se je obrniti naravnost na matere in jim pomagati s strokovnim nasvetom, poukom in z dejanjsko podporo. Pri drugih narodih ustanavljajo posebne posvetovalnice za matere in dojenčke, v katerih mati ne najde samo lepih nauk, marveč tudi materialno pomoč. Uspehi so povsod tako lepi, da bi bilo tudi pri nas umestno, ko bi se nekoliko bolj pobrigali za to stvar. Mesta in občine bi take socialne naprave lahko osnovale v svojem delokrogu s pomočjo privatne dobrodelnosti in javnih sredstev.

V programu za izboljšanje narodnega zdravja tvori velevažno točko boj proti jetiki. Nekaj let pred vojno so se ustanovila v posameznih kronovinah po iniciativi vlade posebna društva, katerih namen je bil boj proti jetiki. Večina teh društev je žalostno živovarila. Uspehi so bili ravno tako malenkostni kot sredstva, s katerimi so razpolagala. Na Kranjskem je oskrbovalo »Kranjsko deželno pomožno društvo za bolne na pljučih« v letu 1912. samo 177 tuberkuloznih ljudi, v istem letu pa je umrlo na Kranjskem 1864 ljudi na jetiki. Kako malenkostna, neizdatna je bila torej društvena pomoč! V opravičilo se sicer lahko sklicujemo na to, da je bilo tačas celo gibanje še v povojih, da so bili to šele prvi poskusi, ki bi se pozneje razvili v obširnejše delovanje, vendar pa je to znak, da tačas pri nas ni bilo še nobenega razumevanja za tako važne socialno - zdravstvene naprave.

»Kranjsko pomožno društvo« dokazuje, da se ne dá veliko narediti, če manjka sotrudištva in podpore od spodaj, iz ljudstva. Društvo se je osnovalo po iniciativi vlade. Toda dobri nameni vladinih naredb in naprav se le redko dosežejo. Birokratična metoda si ne zna in ne more pridobiti med ljudstvom zanimanja in sopolnosti. Oblastveni nauki s svojim suhoparnim slogom v ljudstvu ne morejo zanesti ognja navdušenja. V bodoče bo treba v oblastvene odredbe zanesti svežejši, sugestivnejši duh, vzbuditi bo treba v ljudstvu samem smisel za boj proti tuberkulozi. Le iz sodelovanja širših narodnih plasti in višjih zdravstvenih oblasti se bo moglo poroditi kaj res trajnega, širokega in globokega.

Pod pritiskom vojske se je v zadnjih mesecih marsikaj sklenilo, kar utegne pospešiti in pokrepčati boj proti jetiki. Vlada je dala 18 milijonov za ta boj. Od te svote odpade na Kranjsko 1,206.000 K. V juniju l. 1917. je po uradnih izkazih delovalo v Avstriji 28 takozvanih »oskrbovališč« za jetične, izmed njih pa samo eno na jugu in sicer v Trstu. Obeta se, da se še letošnje leto odprejo štiri nova oskrbovališča in sicer v Ljubljani, na Jesenicah, v Kočevju in Zagorju.

Kranjsko pomožno društvo za bolne na pljučih ustanovi na Govniku (Gorenjsko) zdravilišče za ozdravljive slučaje. Ta zavod bo imel okoli 160 postelj in vse potrebne naprave, katerih je potreba za moderno lečenje jetičnih. Opremil se bo menda po vzoru drugih avstrijskih in zlasti nemških zdravilišč. Država naj dá dovolj sredstev, da se zavod res moderno opremi in da se zanj prekrbi strokovno dobro izvežbana zdravniška moč!

Kranjski deželni odbor sezida v zvezi z deželno bolnišnico paviljon za tuberkulozne.

Vladina skrb je vse hvale vredna in marsikaj dobrega lahko stori na tem polju. Ustanovilo se je na Dunaju posebno ministrstvo za narodno zdravje, da se vse sile koncentrirajo na enem mestu. Vprašanje pa je, če je za nas ta naprava dobra in umestna, ali bomo Slovenci našli v centru razumevanje za naše narodno zdravje!

Kakor sem uvodoma omenil, je narodno zdravje v prvi vrsti stvar naroda samega. Narod sam naj prevzame skrb za svoje zdravje, naj v svojem osrčju koncentrira vse sile, naj sam organizira boj proti jetiki, spolnim boleznim, proti umrljivosti dojenčkov — naj sam odloča o svojem zdravju! Samoodločba tudi na tem polju!

Kako, s kakšnimi sredstvi in kje naj se ustanovi slovenska centrala za zdravstvo našega naroda, vse to so vprašanja bližnje bodočnosti. Že sedaj pa je potrebno, da o vseh teh zadevah razmišljamo in razpravljamo, in že sedaj je nujno potrebno, da se takoj ukrene in stori, kar se v danem položaju storiti more.

Zavedati se moramo, da gre za lastno telo, za lastno meso in kri, za bodočnost lastnega potomstva in za varstvo domačih ljudij. Omalovaževanje ljudsko - zdravstvenih vprašanj bi bil greh, ki bi ga morali nositi še naši potomci.

* * *

Le površno sem se dotaknil nekaterih vprašanj socialnega zdravstva, samo mimogrede sem opozoril na najvažnejše sovrahe ljudskega zdravja in samo na kratko sem označil naloge, ki jih bo treba v bližnji bodočnosti izvršiti. Podrobne razprave spadajo v medicinska društva, o praktičnih izvedbah naj se posvetujejo oni, ki že sedaj in ki bodo v bodoče zastopali ljudstvo, bodisi v narodnih zborih, bodisi v občinskih svetih, bodisi v javnih dobrodelnih društvih! Če zahtevamo samoodločbo, moramo vedeti, da je s samoodločbo spojena velikanska moralna odgovornost. Narod, ki sam odloča o svoji usodi, je tudi sam odgovoren za vse svoje ukrepe. Če naj Slovenci enkrat sami odločamo o svoji bodočnosti, bomo storili največ s tem, da zboljšamo zdravstveno stanje ljudstva in tako

ustvarimo krepak, plodovit rod, ki bo lahko prenašal pezo bodo-
čih dni.

»Salus rei publicae prima lex esto!« je dejal
Rimljan.

In »Ljudsko zdravje bodi prvi zakon!« naj bi se glasil prost,
sedanjim razmeram prilagoden prevod!

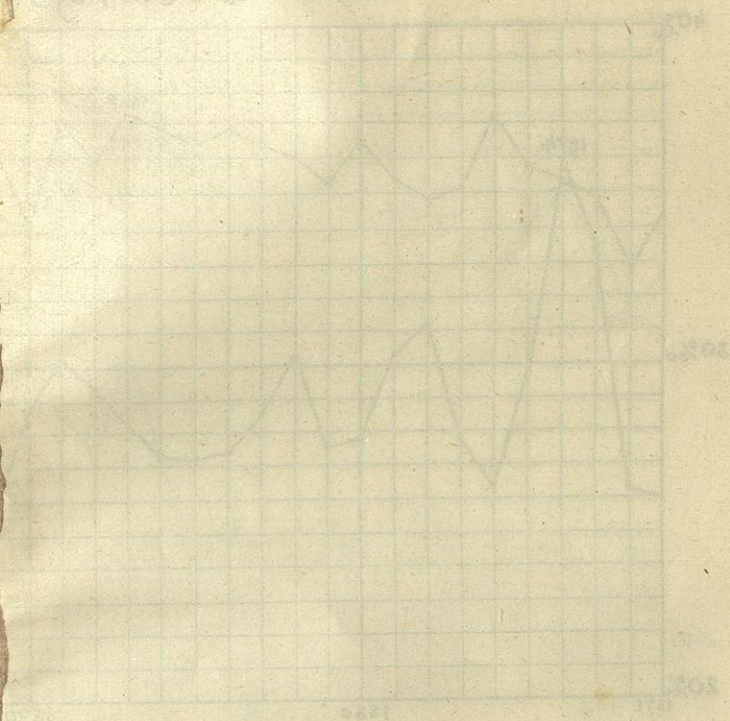

Usebina.

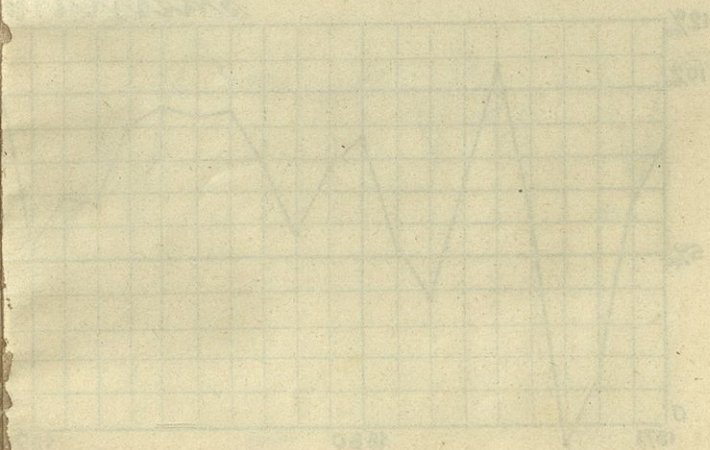
	stran
Predgovor	1
I. Uvod	3
II. Plodovitost	9
III. Umrljivost	17
IV. Naravni prirastek	26
V. Padanje števila porodov	30
VI. Vpliv spolnih bolezni na plodovitost	40
VII. Umrljivost dojenčev	49
VIII. Vplivi svetovne vojske	58
IX. Socialno-zdravstvene naloge	71

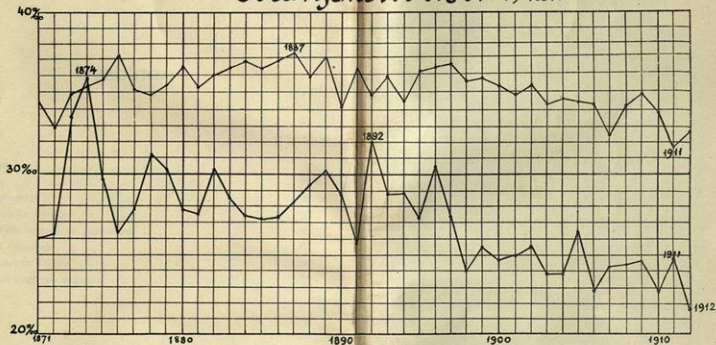
Stations in
series

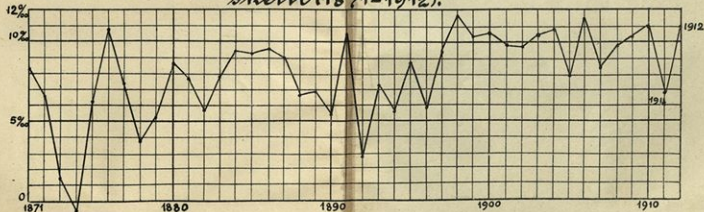
Stations in
series

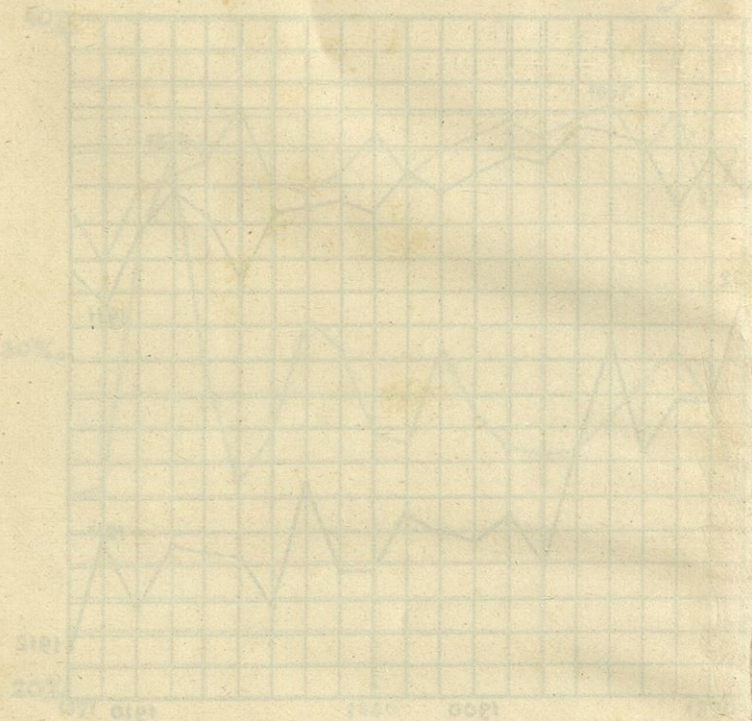
Plodovitost in umrljivost prebivalstva na
Kranjskem (1871-1912).

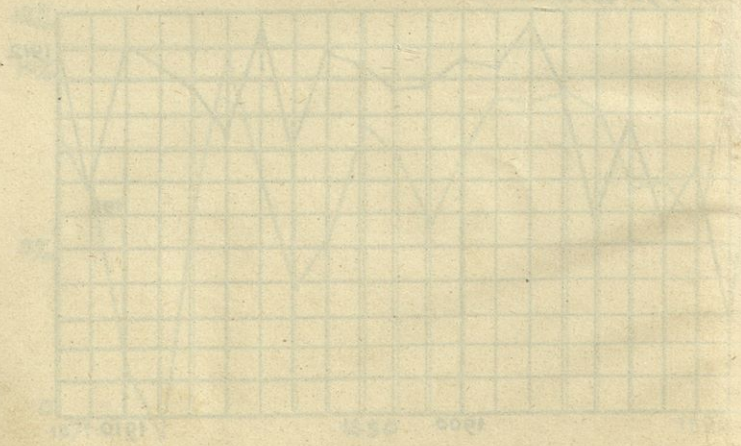
Staravni prirastek prebivalstva na Kranj-
skem (1871-1912).

1910-1911
 1911-1912

1912-1913
 1913-1914

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000048792

